

**T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**ABDURRAZZÂK'IN MUSANNEF'İNDE MEÇHUL
HOCALARINDAN RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN
TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mahmut YEŞİL

Hazırlayan

Mustafa ŞİMŞEK

KONYA 2010



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mustafa ŞİMŞEK
(İmza)



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Mustafa Şimşek tarafından hazırlanan "Abdurrazzak'ın Musannef'inde Meçhul Hocalarından Rivayet Ettiği Hadislerin Tahrici Ve Değerlendirilmesi" başlıklı bu çalışma 27.11.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mahmut YEŞİL Başkan

Prof.Dr. Mehmet EREN Üye

Doç.Dr. Adil YAVUZ Üye

ÖNSÖZ

Abdurrazzâk ibn Hemmâm (ö.211/827)'ın *el-Musannef fi'l-Hadis* isimli eseri, kendisinden önceki bazı hadis kaynaklarını günümüze taşıması ve kendisinden sonraki hadis müellefâtına kaynaklık etmesi nedeniyle, her zaman dikkat çekmiştir. Onu değerli kılan en önemli faktörlerden birisi Abdurrazzâk'ın ulaştığı haber kaynaklarını ulaşılabildiği şekliyle, süslemeden ve olduğu gibi aktarmış olmasıdır. Bu onun en belirgin özelliğidir. Ancak Abdurrazzâk bazen *racul, sahibun leh, raculün min ehli Basra, raculün min Eslem, men semia' İkrime* gibi müphem lafızlar kullandığı hocalarından, bazen de *Sevrî ev gayruhu* şeklindeki şek ifadeleriyle rivâyette bulunmuştur.

Müphem rivâyetlerle ilgili olarak önceki dönemlerde bir "*mübhemât edebiyatı*" oluşturacak şekilde eserler kaleme alınmış, fakat Abdurrazzâk'ın mübhemâtına dair özel bir çalışma yapılmamıştır. Halbuki *Musannef*'te hem Abdurrazzâk'ın hocası, hem de ara râvîlerde olmak üzere, üzerinde ayrı ayrı çalışma yapılmasını gerektirecek düzeyde mübhem rivâyet yer almaktadır.

Bu çalışmada Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından rivâyet ettiği mübhem hadisler konu edilmiştir. Abdurrazzâk'ın meçhul hocaları tespit edilebilir mi? Bu rivâyetlerdeki iphâm Abdurrazzâk'dan mı, yoksa onun râvîlerinden mi kaynaklanıyor? İşte bu sorulara cevap aramak tezin amacı olacaktır.

Giriş ve iki ana bölümden oluşan çalışmanın, giriş bölümünde konunun amacı ve önemi üzerinde durulmuş, çalışmanın metodu, sınırı ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Abdurrazzâk'ın meçhul hocaları için kullandığı lafızlar; bu lafızlarla ve şek ifadeleriyle yaptığı rivâyetler tespit edilmiştir. Abdurrazzâk ibn Hemmâm'ın hayatı, aile çevresi, hocaları, talebeleri eserleri ve ilmî kişiliği, Abdurrazzâk'a ait olan ve ona nisbet edilen eserler, bilhassa *el-Musannef*'in genel özellikleri ve nüshaları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Birinci ve ikinci bölüm Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından rivâyet ettiği hadislerin Tahrîc ve değerlendirilmesine ayrılmıştır. Birinci bölümde *Musannef*'in ibâdet ile ilgili, ikinci bölümde ise muamelâtla ilgili olan bölümlerindeki meçhul hoca rivâyetleri incelenmiştir. Bu bölümlerde öncelikle meçhul râvîlerden rivâyet edilen hadisler konularına göre tasnif edilmiş, daha sonra da matbu' nüshadaki sıralama esas alınarak Tahrîc edilmiştir. Hadislerin hem *Musannef* dışındaki kaynaklarda –

Özellikle- aynı senedle yer alıp almadığı tespit edilmeye çalışılmış, hem de ulaşabildiğimiz yazma nüshalarıyla karşılaştırma yapılmıştır. İkinci bölümden sonra ayrı bir başlık altında, her iki bölümdeki mbhemtla ilgili genel değerlendirme yapılmıştır.

Tez konusunun tayin ve tespiti ile araştırmada uygulanacak yöntemlerin belirlenmesindeki, yardım ve yönlendirmelerinden istifade ettiğim danışman hocam Doç. Dr. Mahmut Yeşil Bey'e gönülden şükranlarımı sunarım. Ayrıca tenkit ve tavsiyeleri ile tezin oluşmasında çok önemli katkıları olan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Mehmet Eren ve Doç. Dr. Adil Yavuz'a; araştırmam boyunca maddi ve manev desteğini üzerimden eksik etmeyen değerli eşim Zeynep şenda şimşek'e teşekkürü bir borç addederim.

KONYA 2010
MUSTAFA şİMşEK



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa ŞİMŞEK	Numarası 074244021010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut YEŞİL	
Tezin Adı		ABDURRAZZÂK'IN MUSANNEF'İNDE MEÇHUL HOCALARINDAN RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ	

ÖZET

Bu çalışma, Abdurrazzâk İbn Hemmam (ö.126/211)'in *el-Musannef* isimli eserinde meçhul hocalarından yaptığı rivayetlerin incelenmesini konu edinmektedir. Çalışmanın amacı ise meçhul lafızlı hocaların tespit edilmesidir. Çalışmamız giriş bölümü ve iki ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında konunun amacı ve önemi, çalışmanın metodu, sınırı ve kaynakları; Abdurrazzâk ibn Hemmam'ın hayatı, eserleri ve ilmi kişiliği hakkında bilgi verildi.

Birinci bölümde *el-Musannef* isimli eserde ibadet ile ilgili hadislerdeki Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından yaptığı rivayetler incelenmiş ve bu rivayetlerdeki müphem hocalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde *Musannef*'in muamelat ile ilgili bölümlerindeki meçhul hoca rivayetleri incelenerek değerlendirilmeleri yapılmıştır. Genel değerlendirme kısmında ise birinci ve ikinci bölümde incelenen tüm rivayetlerin neticesi, bu rivayetlerdeki ibhâmın kimden kaynaklandığı ve mübhem rivayetin sebepleri hakkında değerlendirme yapılarak, bu çalışma ile ulaşılan sonuç beyan edilmiştir...



T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü



Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa ŞİMŞEK	Numarası 074244021010
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Hadis Bilim Dalı	
	Danışmanı	Doç. Dr. Mahmut YEŞİL	
Tezin İngilizce Adı		THE ASSESMENT AND RENDERING OF HADITHS NARRATED BY ABDURRAZZÂK FROM UNKNOWN TEACHERS IN HIS MUSANNEF	

SUMMARY

This study investigates the narratives from unknown teachers of Abdurrazzâk ibn Hemmâm in his work entitled *el -Musannef*. The purpose of this study to find out those unknown evidenced teachers our study is composed of an introduction and to main sections.

In the introduction section purpose and significance of the study, methodology, limitations and the sources consultant were presented. The life, works and scientific personality of Abdurrazzâk ibn.Hemmâm were examined as well.

In the first section, the narratives were taken into consideration from unknown teachers of Abdurrazzâk ibn.Hemmâm with regards to the hadiths concerning praying, in the work entitled *el- Musannef*. Besides, these unknown teachers were attempted to be identified.

In the second section, unknown teacher narratives were taken into consideration in *Musannef's* transactions. In the general evaluation section, the results of all narratives taken into consideration in the first and second sections, were brought forward. Afterwards, an evaluation was conducted regarding the sources of uncertainties in these narratives and the reasons of uncertain narrative. Finally, a conclusion is presented.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	I
YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL FORMU	II
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
SUMMARY	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU AMACI VE ÖNEMİ	1
1.1.1. Çalışmanın Konusu	1
1.1.2. Amacı Ve Önemi.....	1
1.2. ÇALIŞMANIN METODU, SINIRI VE KAYNAKLARI.....	3
1.2.1. Çalışmanın Metodu	3
1.2.1.1. Nüsha Karşılaştırması.....	4
1.2.1.2. Kaynak Taraması (Tahrîc).....	4
1.2.1.3. İsnâdın Râvîye Delâleti	5
1.2.2. Çalışmanın Sınırı.....	6
1.2.3. Kaynaklar	8
1.3. HADİS İLMİNDE MÜBHEMÂT	9
1.3.1. Mübhem'in Lügat ve İstılah Mânâsı.....	9
1.3.2. Müphem'in Araştırılmasının Önemi	10
1.3.3. Mübhem Hadislerle İlgili Eserler.....	10
1.4. ABDURRAZZÂK'IN MEÇHUL HOCALARI İÇİN KULLANDIĞI LAFIZLAR	11
1.5. ABDURRAZZÂK İBN HEMMÂM'IN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE HADİSÇİLİĞİ	17
1.5.1. HAYATI	17
1.5.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi.....	17
1.5.1.2. Doğumu, Ailesi ve İlk Tahsili	18
1.5.1.3. İlmî Seyahatleri	19
1.5.1.4. Ömrünün Son Yılları ve Vefatı	19

1.5.2 İLMÎ KİŞİLİĞİ	20
1.5.2.1. Hocaları	20
1.5.2.2. Talebeleri.....	22
1.5.2.3. Eserleri.....	23
1.5.2.3.1. Kayıp Eserleri	24
1.5.2.3.2.. Günümüze Ulaşan Eserleri	25
1.5.2.3.2.1. El-Musannef fi'l Hadis:	25
1.5.2.3.2.2. Tefsîru'l-Kur'an:.....	25
1.5.2.3.2.3. Kitâbu's-Salat:	26
1.5.2.3.2.4. el-Emâlî fi Âsâri's-Sahâbe:.....	26
1.5.2.3.2.5. es-Sahîfe:	27
1.5.3. Hadis İlimindeki Yeri.....	27
1.5.4. Abdurrazzâk'ın el-Musannef İsimli Eseri.....	30

1. BÖLÜM

İBADETLE İLGİLİ BÖLÜMLERDEKİ MEÇHUL HOCA RİVÂYETLERİ

2.1. KİTÂBUT-TAHÂRE.....	36
2.2. KİTÂBU'L-HAYZ	45
2.3. KİTÂBU'S-SALÂT.....	49
2.4. KİTÂBU'L – CUM'A	66
2.5. KİTÂBU SALÂTİ'L-İDEYN.....	75
2.6. KİTÂBU FEDÂİLİ'L-KUR'ÂN	79
2.7. KİTÂBU'L-CENÂİZ.....	80
2.8. KİTÂBU'S-SİYÂM.....	94
2.9. KİTÂBU'L-İTİKÂF	102
2.10. KİTÂBU'L-MENÂSİK	103
2.11. KİTÂBU'L-CİHÂD.....	111
2.12. KİTÂBU EHLİ'L-KİTÂB.....	113

2. BÖLÜM

MUAMELÂTLA İLGİLİ BÖLÜMLERDEKİ MEÇHUL HOCA RİVÂYETLERİ

3.1. KİTÂBU'N-NİKÂH	115
3.2. KİTÂBU'T-TALÂK.....	120

3.3. KİTÂBU'L-BÜYÜ'	128
3.4. KİTÂBU'Ş-ŞEHÂDÂT	132
3.5. KİTÂBU'L-MÜKÂTEB	134
3.6. KİTÂBU'L-VESÂYÂ	135
3.7. KİTÂBU'L-EŞRİBE	136
3.8. KİTÂBU'L-UKÛL	138
3.9. KİTÂBU'L-FERÂİZ	143
3.10. KİTÂBU'L-CAMİ'	144
GENEL DEĞERLENDİRME	148
SONUÇ	161

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen makale
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Bkz..	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Had nr.	: Hadis Numarası
Hz.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
(r.a)	: Radıyallahü Anhü
(r. ah)	: Radıyallahü Anha
s.	: Sayfa
(s.a.v)	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	: Tercüme
t.y.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik Eden
thr.	: Tahrîc Eden
v.	: Vefatı
vb.	: Ve Benzeri
Vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

1.1. ÇALIŞMANIN KONUSU AMACI VE ÖNEMİ

1.1.1. Çalışmanın Konusu

Abdurrazzâk İbn Hemmâm(ö.211/827)'ın *Musannef* isimli eserindeki meçhul hocalarından rivâyet ettiği hadislerin Tahrîci ve değerlendirilmesi çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. *Musannef* de *racul*, *sahibun-leh*, *raculün min Basra*, *şeyhu'n min ehli Mekke*, *men rae'l-Kasım* vb. lafızlarla yer alan râvîlerden Abdurrazzâk'ın rivâyet ettiği hadislerin Tahrîci çalışmanın ana konusudur.

1.1.2. Amacı Ve Önemi

İslâm dininin ve islâmî ilimlerin aslî iki kaynağından biri olan “sünnet”in ya da “hadis ilmi”nin islâm dininin doğru anlaşılıp tatbik edilmesi açısından önemi büyüktür. Özellikle modern çağın konjoktürel şartları ve bu şartların dînî yaşam noktasında doğurduğu çeşitli problemlerin çözüme kavuşturulmasında, hadis ilminin önemi gittikçe artmaktadır. Muhaddislerin hadis metodolojisinde asırlar öncesinden ortaya koyduğu usul ve yöntemler, sadece islâmî ilimlerin değil, aynı zamanda diğer birçok ilim dalının gelişmesinde öncü olmuştur. Diğer taraftan hem rivâyetü'l-hadis hem de dirâyetü'l-hadis ilminin güçlü bir alt yapı ve geniş bir literatüre sahip olması sebebiyle üzerinde çalışılması gereken bâkir alanlarının zengin olması, bu ilim dalına olan ilgiyi artırmaktadır.

Sonraki dönem eserlere kaynaklık etmesi ve merfu' nitelikli hadislerin yanı sıra mevkûf ve maktû' hadislerin diğerlerinden daha zengin olarak kendilerinde yer alması itibariyle musanneflerin, özellikle de Abdurrazzâk İbn Hemmâm'ın *Musannef*'inin değeri çok büyüktür. Sahip olduğumuz hadis kaynakları içinde

Abdurrazzâk'ın *Musannef*'i, hadis ilmiyle iştigal edenler için büyük bir öneme sahiptir.

Abdurrazzâk, *Musannef*'e aldığı bazı rivâyetleri meçhul lafızlarla ifade ettiği şeyhlerinden nakletmektedir. Abdurrazzâk'ın *sahibun lehum, ba'du ehl-i ilim, men semi'a Ata, raculün* vs.gibi lafızlar kullanarak kendilerinden naklettiği râvîlerin müphemliği acaba giderilebilir mi? Bu hadislerdeki meçhul hocalardan /şeyhlerden kaynaklanan inkıta' izale edilebilir mi? Meçhul hocaların/şeyhlerin kimliği tesbit edilebilir mi? Seneddeki iphâm Abdurrazzâk'dan mı, yoksa onun râvîlerinden mi kaynaklanıyor? İşte bizim bu çalışmadaki esas amacımız bu sorulara cevap aramak olacaktır.

Çalışmamızda, öncelikle ve özellikle Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inde yer alan meçhul hocalarından rivâyet ettiği hadislerin Tahrîcini yaparak, meçhul râvîlerin müphemliğini izâle etmeyi amaçlıyoruz. Böylece hadislerin sıhhatini tespit ederek hadis ilmine katkı sağlamayı hedefliyoruz. Böyle bir çalışmanın, hadis edEbîyatı açısından önemi büyük olan Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inin değerini artıracaklarını düşünüyoruz.

Biz çalışmamız neticesinde Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından belki de hiç birisini tesbit edemeyebiliriz. Ya da *Musannef*'de senedi düşmüş hadislerin Abdurrazzâk kanalıyla gelen senedini tesbit edemeyebiliriz. Böyle bir durumda çalışmanın neticesi bu olacaktır. Dolayısıyla bizim amacımız meçhul râvîlerin müphemliğini gidermek değil, bunun mümkün olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Haddi zatında “müphemliği gidermek” bir araştırmanın henüz başında iken hedef değil, ancak varsayım olur. Eğer çalışma neticesinde tek bir râvînin müphemliği giderilmiş ya da senedi düşmüş bir hadisin Abdurrazzâk kanalıyla senedi tesbit edilebilmiş olursa, bu bile bizim açımızdan, ilim yolunda atılmış küçük bir adım sayılacaktır. Tam tersi bir durumda ise –en azından şimdilik- bunun mümkün olamayacağını ortaya koymuş olacağız.

Netice olarak Abdurrazzâk İbn Hemmâm'ın *Musannef*'inde meçhul hocalarından rivâyet ettiği hadislerin Tahrîci ve bu râvîlerin meçhullüğünün giderilmesinin mümkün olup olmadığını ortaya koymak bizim temel amacımızdır.

1.2. ÇALIŞMANIN METODU, SINIRI VE KAYNAKLARI

1.2.1. Çalışmanın Metodu

Araştırmamızda ilk olarak tahkikini Habiburrahman el-A'zamî'nin yaptığı *el-Musannef*'deki tüm hadislerin senedleri taranacaktır. Bunun neticesinde tesbit edilen Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarının rivâyetleri konularına göre sınıflandırılacaktır. Sınıflandırmanın ardından ulaşabildiğimiz musannef nüshalarından karşılaştırma yapılacaktır. Araştırmamızda amacımıza ulaştıracağını düşündüğümüz asıl şey ise konumuz olan rivâyetleri *Musannef* dışındaki kaynaklardan tesbit edebilmektir. Bunun için ulaşabildiğimiz tüm kaynaklardan ve içinde hadis literatürünün yer aldığı Şamile/Mevsua türü programların CD'lerinden istifade edeceğiz.

Araştırmamızda inceleyeceğimiz mübhem rivâyetlerin tespit edilmesi amacıyla *Musannef*'in A'zamî tarafından neşredilen matbû nüshası tamamen taranmıştır. Bu taramayı gerek *Musannef*'in usul ve uslûbu, gerekse A'zamî'nin dipnotlarıyla ilgili notlar alarak gerçekleştirdik. Aldığımız notlardan çalışmamızla ilgili bir usul/metod belirlemeye çalıştık. Tarama neticesinde çıkardığımız notlardan A'zamî'nin *Musannef*'te, üç yöntem uyguladığını tespit ettik ki, bu yöntemleri biz de çalışmamızda kullanacağımız usul olarak belirledik.

Araştırmamızda Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarını tesbit edebilmek için şu yöntemlere başvuracağız:

- Diğer nüshalarda farklılık olup olmadığının tespit edilmesi,
- Mübhem râvîsi bulunan hadisin aynı senedle diğer kaynaklarda yer alıp almadığının araştırılması,
- İsnâdın râvîye delâlet etmesi.

Aşağıda kullanacağımız metodlarla ilgili olarak Habiburrahman el-A'zamî'nin *Musannef* de uyguladığı bazı örnekler vereceğiz.

1.2.1.1. Nüsha Karşılaştırması

Bir nüshadaki eksikliğin ya da hatanın diğer nüshalardan bakılarak giderilmesi mümkün olabilir. Meselâ *Musannef*'in bir nüshasında sened *Abdurrazzâk > Zührî > Ümmü Hânî* şeklinde yer alırken aynı hadis Dimaşk İslâmî Kütüphanesi'ndeki nüshada *Abdurrazzâk > Ma'mer > Zührî > Ümmü Hânî* isnâdıyla nakledilmektedir. İlk senedde Ma'mer düşmüş, A'zamî bunu diğer nüshadan tamamlamıştır.¹ Yine *Abdurrazzâk > Sevrî > Mutarrif > Şa'bi* isnâdıyla gelen bir başka rivâyette ise A'zamî'nin esas aldığı nüshadan Sevrî düşmüş, bunu Haydarâbâd nüshasından istidrâk etmiştir. İlgi çekicidir ki Haydarâbâd nüshasından da aynı hadisin senedinde Mutarrif düşmüştür. Bu hadisin senedinde iki nüsha birbirinin eksikliğini gidermektedir.² Nüsha karşılaştırmasıyla ilgili *Musannefte* daha birçok örnek yer almaktadır.³

1.2.1.2. Kaynak Taraması (Tahrîc)

Kaynak taramasından kastımız, müphem râvîsi bulunan hadisin aynı senedle diğer kaynaklarda yer alıp almadığını araştırmaktır. Bu mümkünse meçhul hocanın kimliği de tesbit edilebilecektir. Bununla ilgili A'zamî'nin tahkik ve Tahrîcinden şu birkaç örneği verEbîliriz: *Abdurrazzâk > (Ma'mer) > Hemmam İbn Münebbih > Ebû Hureyre* senedindeki Ma'mer esas alınan nüshadan düşmüştür.⁴ Fakat aynı hadis hem Sahife-i Hemmam da, hem de Abdurrazzâk tarîkiyle Buhârî'de yer almaktadır.⁵ Aynı hadis Buhârî'de, *Abdullah b. Muhammed > Abdurrazzâk > Ma'mer > Hemmam > Ebu Hureyre* isnâdıyla rivâyet edilmektedir. Yine *Abdurrazzâk > (Ma'mer) > Ata > Abdullah İbn Büreyde > Abdullah'ın babası* tarîkiyle gelen bir başka rivâyetin senedindeki "Ma'mer", hem esas nüshadan hem de Dimaşk İslâmî Kütüphanesindeki

¹ Abdurrazzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es- San'ânî, *el-Musannef ü Abdurrazzâk*, thk: Abdurrahman el-A'zamî, Beyrut, 1970, III, 76, (4859). (Ayrıca bkz. Aynı hadisin dipnotu).

² Abdurrazzâk, IX, 408, (17811). (Ayrıca bkz. Aynı hadisin dipnotu).

³ Bu örneklerden bir kaç için bkz: Abdurrazzâk, I, 26, (80); Abdurrazzâk, III, 78, (4868); Abdurrazzâk, III,382, (6034); Abdurrazzâk, IX, 279, (17201); Abdurrazzâk, X, 67, (18380); Abdurrazzâk, X, 269, (19068).

⁴ Abdurrazzâk, II, 461, (4082),Dipnot 6.

⁵ Buhârî, *el-Cemaatü ve'l-İmame* 45; Muhammed Hamidullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Münebbih*, terc. Kuşçu, Kemal, Beyan Yayınları, İstanbul 2004, s.123, had. no: 43.

nüshadan düşmüş ve fakat A'zamî, aynı senedle Müslim'de yer alan hadisten Ma'mer'i istidrak etmiştir.⁶

Abdurrazzâk > (İbn Cüreyc) > Asım İbn Ubeydillah İbn Asım > Abdullah İbn Âmir > Abdullah'ın babası isnâdlı hadisin senedinden İbn Cüreyc düşmüş, ancak A'zamî Abdurrazzâk tarikiyle Ahmed İbn Hanbel'in Müsned'inde yer alan aynı hadisten İbn Cüreyc'i istidrak etmiştir. Ahmed İbn Hanbel de hadisi aynı senedle rivâyet etmiştir.⁷

1.2.1.3 İsnâdın Râvîye Delâleti

Müphem râvîli senedin, meçhul râvîden sonraki kısmı, hadisin metni ya da *Musannef*'teki ve diğer hadis kaynaklarındaki farklı rivâyetler bir râvîye delâlet edEbîlir. Eldeki mevcut verilerin işaretiyle de müphem râvî tesbit edilEbîlir. Bunun için şu örnekleri verEbîliriz:

عبد الرزاق عن (الثوري) عن إبراهيم بن محمد بن المنتشر عن أبيه عن مسروق قال

كانت له خرقة ينشف بها من الوضوء قال الثوري وكان حماد يدعو بالمنديل فينشف به⁸

*Musannef*in esas alınan nüshasından bu hadisin senedindeki “Sevrî” düşmüştür. Ancak metindeki “Sevrî dedi ki” sözü, Abdurrazzâk'ın hadisi Sevrî'den aldığına delâlet etmektedir. Bundan dolayı A'zamî senede Sevrî'yi de eklemiştir.⁹

Abdurrazzâk > (Ma'mer) > Eyyüb > İbn Sîrîn isnâdındaki Ma'mer nüshalardan düşmüştür. A'zamî senedin sonraki kısmının Ma'mer'e delâlet ettiğini belirterek onu senede eklemiştir.¹⁰ Bu isnâd zinciri ile ilgili olarak yaptığımız taramaya göre *Abdurrazzâk > > Eyyüb > İbn Sîrîn* ve *Abdurrazzâk > > Eyyüb > -X-* isnâdlarıyla *Musannefte* nakledilen rivâyetlerin tamamına yakınında, hadisleri Abdurrazzâk Ma'mer'den almıştır. Buna göre örnek hadisimizin senedi de *Abdurrazzâk > (Ma'mer) > Eyyüb > İbn Sîrîn* olarak teşkil edecektir.

⁶ Abdurrazzâk, III, 569, (6708); Müslim, Edâhî, 25-27.

⁷ Abdurrazzâk, V, 3, (8796); Ahmed b. Hanbel, III, 446.

⁸ Abdurrazzâk, I, 183, (714). (“Onun abdestten sonra kurulandığı bir bezi vardı. Sevrî dedi ki: ‘Hammad bir mendil isteyip onunla kurulanıyordu.’”

⁹ Abdurrazzâk, I, 183, Dipnot 5.

¹⁰ Abdurrazzâk, III, 555, (6676),Dipnot 4.

Bir başka rivâyette Abdurrazzâk>İbn (Cüreyc)> Ata> İbn Ömer isnâdlı hadistir.¹¹ Cüreyc nüshadan düşmüştür. Abdurrazzâk'ın Ata İbn Ebî Rebâh (115/733)'tan rivâyetleri İbn Cüreyc vasıtasıyladır. Bundan dolayı A'zamî senede Cüreyc'i ilave etmiştir.

A'zamî'nin *Musannef*'de uyguladığı bu üç yöntem müphem râvîsi bulunan hadislerde uygulanacaktır. Ulaşabilen Musannef nüshalarıyla karşılaştırma yapılacak, hadislerin diğer kaynaklarda yer alıp almadığı araştırılacak ve senedin diğer kısmının bir râviye delalet edip etmediği araştırılacaktır. Meçhul hocalar bu üç metotla tespit edilmeye çalışılacaktır.

1.2.2. Çalışmanın Sınırı

Bilimsel araştırmalarda hedefe en doğru şekilde ulaşabilmek, konunun sınırlarının belirlenmesine bağlıdır. Sınırları belli olmayan ve ucu açık meseleler karmaşıklığa yol açacak; sınırları belirli, açık ve net olan bir konu ise daha doğru genellemeler yapabilmeyi sağlayacağı gibi doğru sonuçlara da ulaştıracaktır.

Bu doğrultuda Tahrîcini yapacağımız hadisleri neye göre belirleyeceğimizi, bunu belirlemedeki kriterlerimizi, hangi lafızlarla rivâyet edilen hocaların nakillerini inceleyeceğimizi, inceleyeceğimiz hadislerin Tahrîcini hangi sınırlar dâhilinde yapacağımızı, kısaca, bu bölümde konumuzun sınırlarını belirlemeye çalışacağız.

Bu çalışmada Abdurrazzâk'ın müphem lafızlarla ifade ettiği hocalarından rivâyet ettiği hadisler inceleneceği için Abdurrazzâk'ın meçhul şeyhleri dışında senedinde müphem râvî olan diğer rivâyetler bizim konumuz dışındadır. Meselâ *Abdurrazzâk > Ma'mer > Racul > Hasen*¹² ya da *Abdurrazzâk > Servî > Mansur > Racul > Mesrûk*¹³ senedlerindeki “*Racul*” lafzıyla yer alan müphem râvî konumuz dışındadır. Çünkü bu senedlerde Abdurrazzâk'ın hocaları meçhul değil, ma'lûmdur. Burada Ma'mer ve Sevrî Abdurrazzâk'ın şeyhleridir. Bu senedlerden ilkinde yer alan “*racul*” Ma'mer'in şeyhi, ikincisinde yer “*racul*” ise Mansur'un şeyhidir.

¹¹ Abdurrazzâk, II, 248,(3240).

¹² Abdurrazzâk, III, 185, (5250).

¹³ Abdurrazzâk, III, 177, (5219).

Eğer senedde Abdurrazzâk'ın hocası müphem lafızla yer alıyor, ancak hadisin sonunda bu müphem râvînin kim olduğu bildiriliyorsa, bu durumda kapalılık izâle edildiğinden böyle rivâyetler de konumuzun dışındadır. *Abdurrazzâk > Men semia'l-Hakem b. Uyeyne > Abdurrahman b. Ebî Leyla > Ali ve Mücahid > İbn Abbas* senedli hadis ile *Abdurrazzâk > Racul > Muhammed b. Zeyd > Said b. Cübeyr* isnâdıyla gelen hadis metinlerinin sonundaki “ذکره مقاتل” ifadesiyle Hakem'den işiten kişi ile “Racul”ün kim oldukları belirtilmiştir.¹⁴ Yine bir başka rivâyette de *Abdurrazzâk > Racul > Sevrî > Hammad > İbrahim > Abdullah b. Mes'ud* senedindeki müphemlik hadis metninin sonunda yer alan “Bana onu, Yahya, Sevrî'den rivâyette haber verdi.” ifadesiyle giderilmiştir.¹⁵ Yine *Abdurrazzâk > Sahibun lehum > Şu'be > Ebû İshak > el-Egar Ebû Müslim > Ebû Hureyre* senedindeki “sahibun lehum” lafzıyla yer alan müphem râvî, metnin sonunda bulunan, Abdurrazzâk'ın “Ben onu Abdullah b. Kesir'den Şu'be isnâdıyla işittim.” sözüyle ma'lûm olmaktadır.¹⁶

Bazen de sened içerisinde müphem lafzın hemen ardından onun kim olduğu belirtilmektedir. Mesela bir rivâyette Abdurrazzâk'ın hocası için “şeyhun min ehli Taif” denilmiş ancak hemen ardından onun Abdullah ibn Abdurrahman olduğu belirtilmiştir. Hadisin senedi şöyledir:

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا شيخ من أهل الطائف يقال له عبد الله بن عبد الرحمن

قال سمعت عمرو بن الشريد يحدث عن ابيه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ...¹⁷

Böyle rivâyetler de râvî müphem olmadığından konumuza dahil değildir.¹⁸

Tüm bunların dışında, konumuzu teşkil eden el-*Musannef*'in geniş çaplı bir eser olması nedeniyle çalışmamızın amacına ulaşmasını sağlamak açısından bazı farklı sınırlamalar da yapmak zorunda kaldık. Bu sebeple aslında tam da müphem diyemeyeceğimiz “Ma'mer ve Gayruhu”, “Malik ve Gayruhu” şeklinde yer alan hocaların rivâyeti ile şüphe ifade eden “Ma'mer ev Gayruhu”, “İsmail ev Gayruhu”

¹⁴ Abdurrazzâk, VI,118, (10177, 10179).

¹⁵ Abdurrazzâk, III, 238,(4651).

¹⁶ Abdurrazzâk, III, 388, (6049).

¹⁷ Abdurrazzâk, VIII, 388, (14380).

¹⁸ Benzer rivâyetler için bkz.:Abdurrazzâk, II,242, (2418); II, 275, (3344); III, 275, (5616); V, 13, (8828).

gibi lafızlarla rivâyet edilen hocaların nakillerini de araştırmamızın dışında bıraktık. Çünkü buradaki ibhâm bizim konumuza göre daha sınırlı ve farklıdır.

Çalışmamıza konu olan hadisleri Tahrîc ederken her hadisin râvîlerini tek tek incelemeyeceğiz. Çünkü ele aldığımız tüm hadisler müphem râvîleri sebebiyle senedi açısından zaten zayıftır. Ancak araştırmamız sonucunda müphem râvîsinin kim olduğunu tesbit edebildiğimiz hadislerin farklı kaynaklarda sıhhat durumu belirtilmiş benzer rivâyetler yoksa bu durumda, râvî araştırması yaparak sıhhat durumunu belirlemeye çalışacağız. Hadis Tahrîcini “*Bir hadisin aslî kaynaklardaki yerine işaret etmek, gerekirse derecesini açıklamak*”¹⁹ tarifinin perspektifine göre yapacağız. Çünkü bizim araştırmamızdaki asıl amacımız hadislerin sıhhat durumunu belirlemekten ziyade senetteki belirsizliği/ibhâmı gidermektir.

1.2.3. Kaynaklar

Çalışmamızda izleyeceğimiz yolun daha iyi anlaşılabilmesi açısından yararlanacağımız kaynaklardan bazılarını burada belirtmemiz faydalı olacaktır.

Habiburrahman el-A'zamî'nin çeşitli nüshalardan karşılaştırmalarını yaparak matbu' hale getirdiği ve 1983 yılında ikinci baskısı yapılan Abdurrazzâk ibn Hemmam'ın *el-Musannef* isimli eseri ana kaynağımızdır. Hadislerin tarafımızca taraması yapıp tespit edildiği; aynı zamanda A'zamî'nin tahkikinden ve düştüğü çeşitli notlardan da istifade ettiğimiz eser bu ikinci baskıdır. Bu matbu' nüshanın yanı sıra Türkiye'deki çeşitli kütüphanelerde yer alan bazı yazma nüshalardan da yararlanacağız. İstanbul'daki Millet Kütüphanesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi ve Edirne Selimiye Kütüphanesi'ndeki yazmalar bunlar arasındadır.

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef* inden de azami ölçüde istifade etmeye çalışacağız. *Kütüb-ü Tis'a*, *Sünen-i Dârakutnî*, *Sahih-i İbn Hibbân*, *Müsned-i Ebû Ya'la*, Taberânî'nin *Mu'cem'leri*, Ali el-Muttakî'nin *Kenzu'l-Ummal'i*, Heysemî'nin *Mecmeu'z-Zevâid* isimli eserleri hadislerin Tahrîcinde kullanacağımız ana kaynaklardır. *Et-Tabakatü'l-Kübra*, *et-Tarihu'l-KEbîr*, *Üsdü'l-ğâbe*, *el-İsâbe*, *el-İstiâb*, *Tehzîbu'l-Kemâl*, *Tehzîbu't-Tehzîb*, *et-Takrîb*, *Mizanü'l-İ'tidal*, *Siyer-ü A'lâmü'n-Nübelâ*, *Tezkiratü'l-Huffâz* gibi rical kaynaklarından da yeri geldikçe

¹⁹ Yeşil, Mahmut. *Va'z Edebiyatında Hadisler*, TDV. Yay., Ankara 2001 s.184.

istifade edilecektir. Yine *Muhtaru's-Sihah, el-Mu'cemu'l-Vasît, Lisanü'l-Arab, Hadis Istılahları Sözlüğü* gibi çeşitli lügatlardan da yararlanılacaktır.

Türkiye Diyanet Vakfı tarafından neşredilmeye devam eden *İslâm Ansiklopedisi* ana başvuru kaynaklarımızdan olacaktır. Abdurrazzâk ve *Musannef'i* üzerine yazılmış çeşitli makaleler ve yapılmış tezlerden de istifade edeceğiz. Abdurrazzâk ve *Musannef'i* ile ilgili olarak tesbit ettiğimiz makale ve tezler şunlardır:

1 - CERRAHOĞLU, İsmail, *Abdurrezzak ibn Hemmâm ve Tefsiri*, AÜİFD., XV, 98-112, Ankara 1967.

2 - AKŞİT, Mustafa, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve Tefsirindeki Metodu*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜİF, Ankara 1981.

3 - KELEŞ, Ahmet, *Abdurrezzak b. Hemmâm'ın Musannef'indeki Sünnete Muhalif Görülen Sahâbe ve Tâbiûn Görüşleri Işığında Sünnetin Teşri'i Değeri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1991.

4 - AKYÜZ, Ali, *Kaynak Tetkiki Açısında Abdürrezzâk-Buhârî İlişkisi Üzerine Bir Mukayese*, İFAV, İstanbul, 1997.

5 - TOKPINAR, Mirza, *Abdurrezzak bin Hemmam ve Musannaftı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1998.

6 - ÇETİN, Musa, *Abdurrezzak ve Hadisçiliği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2000.

7 - KAVAKLIOĞLU, Mahmut, *Kaynak Tetkiki Açısından İmam Mâlik-Abdurrezzak Mukayesesi*, Araştırma Yay., Ankara 2003.

8 - MOTZKİ, Harald, *Hicri I. Asırdaki Sahih Hadislerin Kaynağı Olarak Abdurrazzâk es-San'ani'nin Musannef'i*, Çev. Bekir Kuzudişli, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007,c. V, s. 1.

1.3. HADİS İLMİNDE MÜBHEMÂT

1.3.1. Mübhem'in Lügat ve İstılah Mânâsı

"Mübhemât", "مبهم" kelimesinin çoğuludur. Mübhem ise "الابهام" kelimesinden ism-i mef'ûldür.²⁰ Lügatta açıkça söylemenin zıddı, gizli ve kapalı olan anlamındadır.²¹ Hadis usulü terimi olarak mübhem, "رجل", "امرأة", "صاحب له", "شيخ", "غير واحد", "بعض أصحابنا" vb. gibi ifâdelerle ismi kapalı bırakılan şahıs ya da böyle bir şahsın bulunduğu hadîs için kullanılır.²²

1.3.2. Müphem'in Araştırılmasının Önemi

İbhâm hem senedde hem de metinde olabilir. Hadisin sıhhat durumunu ilgilendiren mübhemlik senedde olanla ilgilidir. Metinde olan kapalılık ise daha çok sıhhatinden ziyâde hadisin anlaşılmasıyla alakalıdır.²³ Seneddeki ibhâm hadisin sıhhatini doğrudan etkilediğinden, bu kapalılığın giderilmesi oldukça önemlidir.

Hadis usulü eserlerinde müphemî belirlemenin iki yolu olduğundan bahsedilir. Buna göre mübhem, ya ismi başka rivâyetlerde isminin açıkça yazılmasıyla, ya da hadis ve ricâl alimlerince belirlenmesiyle bilinebilir.²⁴

1.3.3. Mübhem Hadislerle İlgili Eserler

Bu konuda hadis bilginleri hem müstakil olarak eser te'lîf etmişler, hem de bazı hadis ve rical kitaplarının içinde bölümler ayırmışlardır. Mübhem konusundan te'lîf edilen bazı eserler şunlardır:²⁵

1. Hâfız Abdulganî el-Ezdî: *Kitâbu'l-Gavâmîz ve'l-mübhemât*.
2. Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali b. Sâbit: *el-Esmâu'l-Münheme fi'l-Enbâi'l-Muhkeme*.

²⁰ Tahhân, Mahmûd, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, 1417/1996, I, 213.

²¹ Tahhân, *age.*, 213; Aşikkutlu, Emin, *Mübhem*, DİA, TDV Yay., İstanbul 2006, XXXI, 436.

²² İbnu's-Salâh, el-İmâmu Ebû Amr Osman b. Abdîrrahmân eş-Şehrazurî, *Mukaddimetü İbnu's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, I, 358; Tahhân, *age.*, 213; ; Aşikkutlu, *Mübhem*, XXXI, 436; Aydın, *Hadis İstihlâhları Sözlüğü*, 197.

²³ Tahhân, *age.*, 213; Aşikkutlu, *Mübhem*, XXXI, 436.

²⁴ İbnu's-Salâh, *age.*, 358; Tahhân, *age.*, 213; İbnu'l-İrâkî, Ebû Zûr'a Ahmed b. Abdurrahim (ö.826), *el-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-isnâd*, (thk. Abdurrahman Abdulhamîd el-Ber) , Cidde 1414/1994, thk.'nin Mukaddimesi, I, 28.

²⁵ Boynukalın, Ömer, *Hâfız Abdulganî el-Ezdî'nin el-Gavâmîz ve'l-mübhemât adlı eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1991, s.10; Aşikkutlu, *Mübhem*, XXXI, 436.

3. İbnu'l-Kayserânî, Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî (ö. 507/1113): *Îzâhu'l-İşkâl fi Men Ubhime İsmuhû Mine'n-Nisâ-i ve'r Ricâl.*
4. Halef ibn Abdülmelik ibn Beşkuvâl el-Endulisî (ö.578/1182): *Gavâmizu'l-Esmâi'l- Mübheme.*
5. Kutbeddin Muhammed ibn Ahmed el-Kastalânî (ö.686/1287): *el-İfsâh ani'l-Mu'cem fi'l-Gâmizi ve'l- Mübhem.*
6. İbnu'l-İrâkî, Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahim(ö.826/1422): *el-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-isnâd.*

1.4. ABDURRAZZÂK'IN MEÇHUL HOCALARI İÇİN KULLANDIĞI LAFIZLAR

Konumuzu teşkil eden Abdurrazzâk'ın müphem hocalarından olan rivâyetleri, onun, oryantalistlerin iddia ettikleri gibi uydurmacı olmadığını ve dürüstlüğünü göstermesi bakımından çok önemlidir. Nitekim Motzki de Abdurrazzâk'ın şek ifadelerinin ve müphem rivâyetlerinin onun sikalığına delil olacağını ifade eden insafli müsteşriklerdendir.²⁶

Şek ifadeleriyle yapılan rivâyetler bir hadis müellifi için aleyhte görünen bir durumdur. Ancak bunu gizleme imkânı bulunduğu halde gizlemeyerek objektif bir şekilde eserine yansıtması, Motzki'nin de dediği gibi gerçekten Abdurrazzâk için bir üstünlük vesilesidir.²⁷

Harald Motzki konuyla ilgili bir makalesinde şöyle demektedir: “Abdurrazzâk'ın çoğu kere ana bilgi kaynakları vasıtasıyla kendilerinden naklettiği şeyhlerden gelen müphem rivâyetlerin bulunmasından dolayı da uydurmacılık daha da ihtimal dışı görünmektedir. İki örnek şu şekildedir: ‘Abdurrazzâk, şöyle diyen Medineli bir şeyhten: Ben İbn Şihâb'ın şundan naklettiğini duydum...’ veya ‘Abdurrazzâk, bir adamdan (رجل) o da, Hammâd'dan o da...’.²⁸ Bu tür isnâdlar garibtir çünkü Abdurrazzâk genel olarak İbn Şihâb'ın hadislerini İbn Cüreyc ya da

²⁶ Çetin, Musa, *Abdurrazzâk ve Hadisçiliği* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000, s. 118.

²⁷ Çetin, *Abdurrazzâk ve Hadisçiliği*, s. 118.

²⁸ Abdurrazzâk, VII, 204, (12795); VII, 398, (13622).

Ma'mer 'den ve Hammâd'ın hadislerini ise Sevrî veya Ma'mer'den nakletmektedir."²⁹

Motzki bu tür isnâdların garib olduğunu belirtmektedir. Fakat bunlardaki müphemlik Abdurrazzâk'tan mı, onun râvîlerinden mi kaynaklandığı net değildir. Ya da bu tür isnâdların bir kısmının Abdurrazzâk'tan, diğer bir kısmının ise onun râvîlerinden ve hatta bir kısmının da müstensihden dahî kaynaklanmış olma ihtimali vardır. Çünkü *Musannef*'in Abdurrazzâk'a ait orijinal nüshası günümüze ulaşmamıştır.³⁰

Musannef'te meçhul hocalardan yapılan rivâyetlerin yanı sıra bir de şüphe ifadeleriyle yapılan nakiller vardır. Ara râvîlere³¹, Abdurrazzâk'a ve onun talebelerine ait³² şek ifadeleriyle yapılan rivâyetlerin araştırmamızın dışında bırakıldığından daha önce bahsetmiştik. Abdurrazzâk'a ait şek ifadeleriyle yapılan rivâyetler araştırmamızın dışında olmakla birlikte bunların listesini de aşağıda vereceğiz.

Atatürk Üniversitesi'nde yaptığı "*Abdurrazzâk ve Hadisçiliği*" konulu doktora tezinde Musa Çetin, Abdurrazzâk'ın meçhul şeyhlerinden yaptığı rivâyetlerin listesini ve rivâyet sayılarını vermektedir.³³ Ancak tezinde bunlar üzerinde bir inceleme yapmamış, eksik de olsa müphem rivâyetlerin listesini vermekle yetinmiştir. Bu listeye Abdurrazzâk'ın "*Hüseyim ev Gayruhu*" şeklindeki şek ifadesi ile "*Ma'mer ve Gayruhu*", "*İsrail ve Gayruhu*" vb. ifadelerini de dâhil etmiştir. Ancak bunları da listeye dâhil etmesine rağmen, hem bunların rivâyet sayısını ve bu gibi ifadeleri eksik göstermiş, hem de toplamda meçhul hocaların rivâyet sayılarını eksik vermiştir. Ayrıca meçhul hocaların listesi de tam değildir. Musa Çetin'in verdiği listede yer alan hadislerin sayısı toplamda 129'dur. Bizim araştırmamıza dâhil ettiğimiz senedi tamamen düşmüş 4 rivâyet ile birlikte araştıracağımız hadis sayısı 126'dır. Araştırmamıza dâhil etmediğimiz "*Ma'mer ve Gayruhu*" şeklindeki lafızlarla yapılan

²⁹ Motzki, Harald, *Hicri I. Asırdaki Sahih Hadislerin Kaynağı Olarak Abdurrazzâk es-San'ânî'nin Musannef'i*, çev. Bekir Kuzudişli, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007, c.V, s.1, s. 121.

³⁰ Ya da henüz orijinal nüshası keşfedilmemiştir de diyebiliriz. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Bekir Şahin, sadece Konya'daki kütüphanede henüz kataloğa girmemiş, yani keşfedilmemiş, 50.000 civarında eser olduğunu söylemektedir. Dünyadaki kütüphaneler ve onlardaki sayısız keşfe muhtaç yazmalar düşünülecek olursa Abdurrazzâk'ın orijinal nüshası ya da başka talebelerine ait nüshalar ileride ortaya çıkabilir.

³¹ Mesela: *Abdurrazzâk > Ma'mer > Zührî > İbn Müseyyeb ev Gayruhu*. (Abdurrazzâk, V, 283, (9623).

³² Mesela: *Abdurrazzâk > Ma'mer ev İbn Cüreyc- Ebû Said şüphe ediyor-> Hişam > Hişam'ın babası > Esmâ bint Ebî Bekr*. (Abdurrazzâk, III, 417, (6152).

³³ Çetin, *Abdurrazzâk ve Hadisçiliği*, s. 207-209.

rivâyet sayısı 42; “*Hüseyim ev Gayruhu*” gibi şek ifadeleriyle yapılan rivâyet sayısı ise 24’tür. Araştırmaya dâhil etmediğimiz ve fakat Musa Çetin’in doktora tezindeki listesine dâhil ettiği gibi bu türlü lafızları da listeye dâhil ettiğimizde toplam sayı 129 değil, 193 olmaktadır. Ayrıca “*İbn Cüreyc ev Ma’mer*”³⁴ ve “*Halid ibn Huzâi ev Asım el-Ahvâl*”³⁵ şek ifadeleri de bu sayıya dahil değildir.

Aşağıda, Abdurrazzâk’ın rivâyet ettiği (çalışmamızın konusu olan) meçhul hocaları, *Musannef*’teki yerleri ve sayıları Tablo 1’de; şek ifadeleriyle yaptığı rivâyetleri Tablo 2’de; “*Ma’mer ve Gayruhu*” şeklindeki birden çok kişiden rivâyette bulunup da bunlardan sadece birinin ma'lûm olduğu rivâyetleri ise Tablo 3’de yer almaktadır.

TABLO I : Abdurrazzâk’ın Meçhul Hocaları

<u>MEÇHUL HOCA</u>	<u>HADİS NO</u>	<u>ADET</u>
Ba’zu Ashâbihî	7497, 8568, 13001, 18221	4
Ba’zu Ashâbinâ	9076, 14740, 14949	3
Ba’zu Ehli’l – Medine	8899	1
Esnedu’l-hadis	20136	1
Gayruhu	6111, 18352	2
Gayru Vâhid	10607, 11085, 15300, 17565	4
Men Semia Ata	9170, 10184	2
Men Semia Enes	4634, 10437	2
Men Semia İkrime	5904, 7563	2
Men Semia Ömer İbn Dinâr	1709	1
Men Semia Katade	8831	1
Men Semia Mutarrif	15477	1

³⁴ Abdurrazzâk, III, 79, (4869).

³⁵ Abdurrazzâk, III, 102, (4931).

Men Semiahu İbn Salih	2364	1
Men Semia'l- Beylamânî	7927	1
Men Semia'l- Hasen	6589, 17178	2
Men Semia'l – Müsennâ b. es-Sabbâh	10821, 10830	2
Men Yuhaddisu	18422	1
Mevlâ li- Süleyman b. Hubeyb	17347, 17472, 18031	3
Racul	567, 1218, 1363, 1835,2258, 3474,3759, 3913, 4876, 4972, 5221, 5332, 5455, 5505, 6074, 6240, 7361, 7381, 7802, 7889, 8048, 8434, 8965, 9373, 10737, 12307, 13085, 13622, 13623, 14046, 15176, 15221, 15524, 16464, 16955, 17722, 19069	37
Raculün Eslem	5251	1
Raculün Min Âl-i Hazm	5411	1
Raculün Min Ehli'l - Basra	3520, 5310, 5756, 17141	5
Raculün Min Ehli'l-Cezire	6360	1
Raculün Min Ehli'l - Kûfe	2594	1
Raculün Min Ehli'l - Medine	6189, 6375, 6440, 6666, 6716, 7344, 7420, 7917	8
Raculün Min Ehli'l - Mısır	168	1
Raculün Min Ehli'l – Taif	8892	1
Raculün Min Eslem	5156, 5160, 5244, 5450, 5751, 5812, 5813, 5832, 5854, 6122	10

Raculün Min Kays	12427, 15623	2
Raculün Min Kureyş	1433	1
Raculün Min Veled-i Said b. el- Müseyyeb 8747		1
Raculün Sikatün	2302	1
Sahibun leh	167, 3521, 3668, 7597, 9169, 9796,12482	7
Sahibun Lenâ	14770	1
Sened Düşmüş	248,443, 1167, 2914	4
Şeyh Düşmüş	674, 677, 3375	3
Şeyhun Min Ehli'1 – Basra	3520, 20292	2
Şeyhun Min Ehli'1 – Cezîre	7629	1
Şeyhun Min Ehli'1 - Medîne	4736, 12795	2
Şeyhun Min Ehli'1 – Negrân	13982, 15437	2
Şeyhun Min Ehli'ş – Şâm	9316	1

TABLO 2 : Şek İfadeli Hocaları

<u>MEÇHUL HOCA</u>	<u>HADİS NO</u>	<u>ADET</u>
Abbad b. Kesîr ev Gayruhû	12758	1
Abdullah ev Ubeydullah b. Ömer	18747	1
Haşîm (Huşeym) ev Gayruhû	3974, 15763	2
İbnu'1 Mübarek ev Gayruhû	8913	1
İbn Uyeyne ev an Gayruhû	16679	1
İsmail ev Gayruhû	3897	1
İsrail ev Gayruhû	8209, 9601	2

Ma'mer ev Gayruhû	2794, 4116, 5910 10942, 13855	5
Ma'mer ev men semi'ahû	15183	1
Men Rae'l – Kasım ev Salim	3271	1
Osman b. Matar ev Gayruhû	17796	1
Ömer b. Raşid ev Gayruhû	4981, 14214	2
Sevrî ev Huşeym ev Ba'duhum	16760	1
Sevrî ev Gayruhû	5134, 14811, 18974	3
Sevrî ev men semi'ahû	11667	1

TABLO 3 : En Az Biri Ma'lûm Olan Meçhul Hocaları

<u>MEÇHUL HOCA</u>	<u>HADİS NO</u>	<u>ADET</u>
1-Abdullah b. Ömer ve ibn Ebî Revvâd ev ehaduhumâ	4062	1
2- Davud b. Kays ve Gayruhû	7730	1
3- Ebû Bekr b. Abdullah ve Gayruhû	17111	1
4-İbn Cüreyc ve Gayruhû	6209, 6528, 6551	3
5- İbn Uyeyne ve Gayruhû	1466, 13483	2
6- İbnü't-Teymî ve Gayruhû	5617, 5718	2
7- İbrahim b. Ebî Yahya ve İbrahim b. Muhammed ve Gayru Vâhid	12956	1
8- İsrail ve Gayruhû	4244, 6655	2
9- Malik ve Gayruhû	250	1
10- Ma'mer ve	3078	1
11- Ma'mer ve Gayruhû	844, 1844, 4042,5348,	10

6327, 7930, 8818, 10316,
14053, 14122

12- Muhammed b. Ammar ve Gayru Vâhid	5915	1
13- Muhammed b. Müslim ve Gayruhû	6821	1
14- Mukatil ve Racul	153	1
15- Ömer b. Raşid ve Gayruhû	5484	1
16- Sevrî ve Gayruhû	1208, 3803, 6454, 6530, 7492, 8435	6
17- Sevrî ve Gayru Vâhid	9036	1
18- Sevrî ve Hişam ve Gayruhû	14324	1
19- Sevrî ve İsrail b. Yunus ev ehaduhumâ	15581	1
20- Yahya b. Abdullah ve Gayruhû	4433	1
21- Yahya b. Alâî ve Gayruhû	5135, 17166	2
22- Yahya b. Yezid ve Gayruhû	18953	1
23- Zem‘a ve Gayruhû	12590	1

1.5. ABDURRAZZÂK İBN HEMMAM’IN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE HADİSÇİLİĞİ

1.5.1. HAYATI

1.5.1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Biyografisinin yer aldığı rical ve tabakat eserlerinde, müellifimizin ismi ve nesebi şu şekilde yer alır: Abdurrazzâk ibn Himmâm ibn Nafî‘ el- Himyeri el-Yemânî es’San’ânî. Künyesi ise Ebû Bekr’dır. Kaynaklar onu, San’a’da doğup büyüdüğü için “es-San’ânî” nisbesiyle, ailesinin Himyer kabilesinden olması

nedeniyle “el-Himyeri” ve Yemen’e nisbetle de “el-Yemânî” şeklinde zikretmişlerdir.³⁶

1.5.1.2. Doğumu, Ailesi ve İlk Tahsili

Abdurrazzâk ibn Hemmâm, 126/744 senesinde, günümüzde Yemen’in başkenti ve en önemli şehirlerinden olan San’a’da doğmuştur.³⁷ Kendisi velâ³⁸ yoluyla Himyerlidir ve Yemen’in başşehri San’â’da otururdu.³⁹

Ahmed ibn Hanbel’de Abdurrazzâk’tan rivâyetle onun, h. 126’da doğduğunu söylemiştir.⁴⁰ San’a ehlinden olan Abdurrazzâk’ın⁴¹ hocaları arasında babası Hemmâm ibn Nâfi’nin olması nedeniyle onun ilim tahsiline hem daha çocuk yaşlarında iken başladığını, hem de ilk tahsilini ailesinden aldığını söyleyebiliriz.

³⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübra*(ö.230/844), Beyrut 1380/1960, V, 548; Buharî, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Ca’fî(ö.256/870), *et-Tarîhu’l-Kebîr*, Daru’l-fikr, I-VIII, VI, 130; el-İclî, Ahmed ibn Abdullah ibn Salih Ebu’l-Hasen(ö.261/874), *Marifetü’s-Sikât*, Mektebetu’d-Dâr, Medine 1405/1985, II, 93;

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman er-Râzî(ö.327/939), *el-Cerh ve’t-Ta’dil*, 1. bs., Daru İhyâü’t-Türâsî’l-A’rabî, I-IX, Beyrut 1271/1952, VI, 38; İbn Hibbân, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî(ö.354/965), *es-Sikât*, Dâru’l-fikr, 1395/1975, VIII, 412; İbn Asâkir, Ebu’l-Kasım Ali İbn el-Hasen(ö.571/1172), *Tarîhu’t-Dimaşk*, Daru’l-fikr, Beyrut 1419/1998, XXXVI, 160. Mizzî, Yusuf İbn Zeki Abdurrahman İbn Haccâc(ö.742/1341), *Tehzîbü’l-Kemâl fî Esmâ’ir-Ricâl*, I-XXXV, Beyrut, 1980, XVIII, 52; Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman Ebû Abdullah(ö.748/1347), *Siyerü A’lâmu’n-Nübelâ*, Beyrut 1402/1982, IX, 563; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b.Hacer Ebu’l-Fadl Muhammed el-Askalânî(ö.852/1448),*Tehzîbu’t-Tehzîb*, Daru’l-Fikr, I-XIV, Beyrut 1404/1984, VI, 278;

³⁷ Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 61; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 280; Kehhâle, Ömer Rıza(ö.?), Mu’cemu’l-Müellifîn: Terâcimu Musannifi’l-Kütübi’l-Arabiyye, Beyrut, 1414/1993, II, 142; Yâkût, İbn Abdillâh el-Hamevî, Ebû Abdullah(ö.626/1229), Mu’cemu’l-Buldân, Daru’l-fikr, Beyrut t.y, III, 429. (Bağdadi, *Hediyetü’l-Ârifîn*’de Abdurrazzâk’ın doğum tarihini h.120 olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Bağdadi, İsmail Paşa(ö.1339/1921), *Hediyetü’l-Arifîn: Esmâu’l-Müellifîn ve Âsâru’l-Musannifîn*, Daru İhyai’t-Turâsî’l-Arabî, Beyrut 1951, I, 566.)

³⁸ Velâ sözlükte “yakınlık” manasına gelir.(Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi yy., Ankara 2004, s. 1145.) Burada “velâ”dan kasıt Abdurrazzâk’ın Himyerli olan ailesine yakınlığı/akrabalığı sebebiyle onun da Himyerli olmasıdır.

³⁹ Dehlevî, Abdülazîz b. Şah Velîyullah(ö.1746/1824), *Büstanul Muhaddisin*, terc. Ali Osman Koçkuzu, DİB Yay.,Ankara 1986, s.98.

⁴⁰ Ahmed ibn Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî(ö.241/855), *el-İlel ve Ma’rifetü’r-Ricâl*, Mektebetu’l-İslâmî, Beyrut 1408/1988, I,272; Mizzî,*et-Tehzîb*, XVIII, 61; İbn Hacer, *et-Tehzîb*, VI, 280.

⁴¹ Zirikli, Hayrettin, *el-A’lâm: Kâmûsu Teracim li-Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisâ mine’l-Arab ve’l-Müsta’rabîn ve’l-Müsteşrikîn*, Dâru’l- İlmî’l-Malayîn, Beyrut 2002, III, 353.

Abdurrazzâk, *Musannef*'te hem babasından hem de amcası Vehb İbn Nâfi'den hadis rivâyet emiştir.⁴² Bu da ailesinin hadis ehli olduğunu ve kendisinin de ehl-i hadis olan bir aile çevresinde yetiştiğini göstermektedir.

1.5.1.3. İlmî Seyahatleri

Hicri ilk üç asır er-Rihletü fî talEbî'l- Hadis bağlamında en hareketli devre olarak kabul edilir.⁴³ Bu devirde yaşayan değeri büyük bazı muhaddisler gibi Abdurrazzâk da hadis yolculuğuna çıkmıştır. Ticaret amacıyla Hicaz, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerine seyahatlerde bulunmuştur.⁴⁴ Bu seyahatler neticesinde Evzâî, İbn Cüreyc, Ma'mer, Muhammed b. Raşid, Süfyan es-Sevrî, Süfyan İbn Uyeyne, Malik ibn Enes gibi yaşadığı devrin büyük muhaddislerinin birçoğundan hadis dinlemiş ve almıştır.⁴⁵ Abdurrazzâk, Yemen'e gelen İbn Cüreyc(ö.150/767) ile henüz 18 yaşındayken görüşmüştür.⁴⁶ İlim yolculuğuna da 20 yaşında iken çıkmıştır.⁴⁷

1.5.1.4. Ömrünün Son Yılları ve Vefâtı

Abdurrazzâk ibn Hemmâm ömrünün son yıllarında gözlerini kaybetmiştir. Ahmed ibn Hanbel, Abdurrazzâk'ın h. 200 yılından önce yanına geldiklerinde gözlerinin sağlam olduğunu ve fakat onun görme yetisini kaybettikten sonra ondan hadis dinleyen kimsenin sema'ının ve isnâdının zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁸

Abdurrazzâk, h. 211/ m.827 yılının Şevval ayı içerisinde 85 yaşında iken vefat etmiştir.⁴⁹

⁴² Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 54.

⁴³ Yardım, Ali, *Hadis I*, Damla Yayınevi, İstanbul 1997, s. 159.

⁴⁴ Zehebî, *Siyer*, IX, 564; Yâkût, *el-Mu'cem*, III, 428; Şimşek, Mustafa, *Abdurrazzâk b. Hemmâm Ve İbn Ebî Şeybe'nin Musanneflerindeki Telkin Hadislerinin Tahriri* (Yüksek Lisans Semineri), Konya 2009, s. 13.

⁴⁵ Yâkût, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 428.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 58; Şimşek, *Abdurrazzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe*, s. 13.

⁴⁷ Zehebî, *Mizânü'l- İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Daru'l-Marife, Beyrut 1382/1963, II, 609.

⁴⁸ Yâkût, *Mu'cem*, III, 428; Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 58; Zehebî, *es-Siyer*, IX, 564.

⁴⁹ Mizzî, XVIII, 61; Zehebî, *es-Siyer*, IX, 580; Yâkût, *el-Mu'cem*, III, 429; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, Daru'l-fikr, VI, 30.

1.5.2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.5.2.1. Hocaları

Abdurrazzâk ilk tahsilini babası ve amcasının yanında dolayısıyla aile çevresinde yapmıştır. Kaynaklarda Abdurrazzâk'tan bahsedildiğine göre o, en fazla hadis rivâyetinde bulunduğu hocası Ma'mer ibn Raşid'den yedi veya sekiz yıl ders almıştır.⁵⁰

Abdurrazzâk, Yemen'e gelen İbn Cüreyc ile henüz on sekiz yaşındayken görüşmüştür.⁵¹ Gerek o dönemin ilim merkezlerine yaptığı seyahatlerde (rihle) ve gerekse Yemen'e gelen ve Yemen'de olan birçok büyük muhaddis ve fakih âlimden ders almıştır. Bunlar arasında yer alan Ma'mer (ö.152/769), İbn Cüreyc(ö.150/767), Süfyan es-Sevrî (ö.161/777), Süfyan ibn Uyeyne (ö.198/794), el-Evzâî (ö.157/773), Malik ibn Enes (ö.179/795), Ebû Hanife (ö.150/767), Abdullah ibn Mübarek (ö.181/797), Veki' ibn Cerrah (ö.197/812) gibi etkileri günümüze kadar ulaşan büyük âlimlerden hadis dinlemiş ve nakletmiştir.⁵² Abdurrazzâk ibn Hemmâm *el-Musannef* isimli eserinde iki yüzden fazla şeyhten rivâyette bulunmuştur.⁵³

*Musannef*teki hadislerin taramasını yaptığımızda Abdurrazzâk'ın hadisleri en çok Ma'mer, ibn Cüreyc, es-Sevrî ve ibn Uyeyne'den rivâyet ettiğini müşahade ettik. Nitekim Motzki de, "Üstün körü bir okuyuş bile Abdurrazzâk'ın rivâyetlerini Ma'mer, ibn Cüreyc ve Sevrî'den aldığını göstermektedir." diyerek bunu yaptığı bir araştırmasına dayandırmaktadır.⁵⁴ Motzki, örneklem metodunu kullanarak yaptığı araştırmasıyla ilgili olarak şu bilgileri nakletmektedir: "*Büyük oranda Ma'mer'in hadislerinden oluşan Megâzî ve Cami' kitaplarıyla ibn Cüreyc rivâyetlerinin nadiren bulunduğu Kitâbu'l-Büyu' ise bu değerlendirmenin dışındadır. 3810 hadislik temsil gücü yüksek örneklem kullanılarak Abdurrazzâk'ın naklettiği metinlerinin var sayılan kaynakları daha kesin bir şekilde belirleNebîlir: Onların % 32'si Ma'mer'den, %*

⁵⁰ Mizzî, XVIII, 56; Zehebî, es-Siyer, IX, 565.

⁵¹ Mizzî, XVIII, 58.

⁵² Mizzî, XVIII, 59.

⁵³ Çetin, a.g.e. , s. 43.

⁵⁴ Motzki, a.g.m., s.119.

29'u ibn Cüreyc'den ve % 22'si de Sevrî'den gelmektedir. Bunları ibn Uyeyne'den gelen rivâyetler (% 4) takip etmektedir. Geriye kalan metinlerin % 13'ü yaklaşık olarak 90 farklı şahıstan (bunların her birinin oranı % 1 veya daha azdır) gelmektedir i bunlar arasında Ebû Hanife (% 0,7) ve Mâlik (% 0,6) gibi II. Asrın meşhur fıkıh âlimleri de bulunmaktadır.”⁵⁵

Motzki'nin, Abdurrazzâk'ın dört büyük hocası ile ilgili verdiği sayısal verileri, Musa Çetin'in verdiği sayılar da destekler niteliktedir. Çetin, *Musannef*'te Ma'mer'den 6000'den fazla rivâyetin olduğunu, ibn Cüreyc ve Sevrî'nin ikisine ait toplam 9000 civarında hadis bulunduğunu, bunları 1000 civarında hadisi ile ibn Uyeyne'nin takip ettiğini belirtir.⁵⁶

Musannef te, A'zamî'nin matbu nüshadaki numaralandırması esas alındığında – Kitâbu'l-cami' de dahil- toplam 21033 hadis vardır. Buna göre Çetin'in verdiği sayılar dikkate alınırsa *Musannef*'teki rivâyetlerin % 28,52'si Ma'mer'den, % 42,78'i ibn Cüreyc ve es-Sevrî 'den, % 4, 75'i ise ibn Uyeyne'den gelmektedir. Motzki'nin örneklem metoduyla vardığı sonuçlar ile bu verilerin hemen hemen birbirlerine yakın değerler olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklarda Abdurrazzâk'ın en önemli bu dört hocasının güvenilirliği hakkında şu bilgiler verilmektedir:

1- *Abdumelik ibn Abdulaziz ibn Cüreyc el-Emevî* (ö.150/767): Künyesi Ebu'l-Velid'dir. Yahya ibn Main, ibn Cüreyc'in kitaptan rivâyet ettiklerinin hepsinde sika olduğunu, Ahmed b. Hanbel de onun, Ata'dan aldığı rivâyetlerde râvîlerin en sağlamı (أثبت الناس) olduğunu söylemiştir. Ayrıca Mekke'de ilk *Musannef* yazan müellif ibn Cüreyc'dir.⁵⁷

2- *Ma'mer ibn Râşid el-Ezdî, el-Basrî* (ö.152/769): Künyesi Ebû Urve'dir. Ahmed ibn Hanbel, onun hadis ilmi için Yemen'e gidenlerin ilki olduğunu söylemiştir. Hişam ibn Yusuf da, Hemmam ibn Münebbih'in sahifelerini sema' en dinlediğini ve naklettiğini belirtmektedir. Ma'mer, sika, sahih ve râvîlerin en doğrusu, salihu'l-hadis gibi lafızlarla tavsif edilmiş güvenilir bir râvîdir.⁵⁸ *Musannef*'in

⁵⁵ Motzki, a.g.m., s.119.

⁵⁶ Çetin, a.g.e. s. 43.

⁵⁷ Mizzî, XVIII, 346-350; Zirikli, A'lâm, IV, 160.

⁵⁸ Mizzî, XXVIII, 307-310.

sonundaki *Kitâbu'l-Cami*⁵⁹, büyük çoğunluğu Zührî'nin rivâyetlerinden oluşan *Kitâbu'l-Megâzi*⁶⁰ ve Hemmam ibn Münebbih'in Ebû Hureyre'den aldığı sahifesini, Abdurrazzâk, Ma'mer'den rivâyet etmiştir. Ma'mer İbn Râşid, Abdurrazzâk'ın en fazla hadis rivâyet ettiği hocasıdır.

3- *Süfyan ibn Saîd ibn Mesrûk es-Sevrî, el-Kûfi* (ö.161/778): Künyesi Ebû Abdillah'tır. Kendisine "Hadiste Emîru'l-Mü'minin" denilmiş, takva ve dini ilimlerde devrindekilerin seyyidi olduğu söylenmiştir. H. 97'de Kûfe'de doğmuş; 144 yılında Kûfe'den çıkmıştır. Bundan sonra Mekke ve Medine'de kalmıştır. Daha sonra ise Basra'ya geçmiş ve orada vefat etmiştir. Hadis ilmi ile ilgili "el-Camiu'l-Kebîr" ve "el-Camiu's-Sağîr" isimli eserleri vardır. Süfyan es-Sevrî'nin sika, hafız, fakih, âbid, imam ve hüccet olduğu söylenmiştir.⁶¹

4- *Süfyan ibn Uyeyne ibn Ebî İmran Meymûn, el-Kûfi* (ö.198/816): Künyesi Ebû Muhammed'dir. Kûfe'de doğmuş, Mekke'de yaşamış ve orada da vefat etmiştir. Sika, sebt, imam, hafız ve hüccet gibi lafızlarla tavsif edilmiştir. H. 197'de hafızasının bozulduğu ve tedlis yaptığı, ancak tedlisinin sikalardan olduğu söylenmiştir.⁶²

1.5.2.2. Talebeleri

Abdurrazzâk ibn Hemmam'ın hocaları kadar talebeleri de döneminin tanınmış büyük âlimlerindedir. Hem hocalarının hem de talebelerinin hadis otoritelerinden olması, onun ilmî kişiliğinin değerini göstermesi bakımından önemlidir.

Talebelerinden birçoğunun Abdurrazzâk ile *Kütüb-i Sitte* müellifleri arasındaki bağlantıyı kuran râvîlerden olmaları, *Kütüb-i Sitte*'nin İslâm ilim ve düşünce tarihi üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, hem Abdurrazzâk'ın hem de onun talebelerinin ilmî değeri ve etkileri daha iyi anlaşılacaktır.

İbrahim ibn Abbâd ed- Deberî, İshak ibn İbrahim ed-Deberî, İbrahim ibn Abdillâh ibn Hemmâm (Abdurrazzâk'ın kardeşinin oğlu), Ahmed İbn Ali el-Cürçânî,

⁵⁹ Abdurrazzâk, *Musannef*, X, 379'dan XI. cildin sonuna kadar.

⁶⁰ Abdurrazzâk, *Musannef*, V, 313'den V. cildin sonuna kadar.

⁶¹ Mizzî, XI, 165-168; Zirikli, *A'lâm*, III, 104; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 244.

⁶² Mizzî, XI, 189-196; Zirikli, *A'lâm*, III, 105; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 245; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 771.

Ahmed İbn Muhammed ibn Hanbel, İshak ibn İbrahim et-Taberî, Abd ibn Humejd, Yahya ibn Maîn gibi râvîler Abdurrazzâk'ın talebelerinden bazılarıdır.

1.5.2.3. Eserleri

Abdurrazzâk'ın eserlerinden bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiş, bir kısmı ise ya günümüze kadar gelememiş ya da henüz keşfedilememiştir. Kaynaklarda Abdurrazzâk'a nisbetle ismi zikredilen eserleri şunlardır:

- 1- es-Sünen fi'l-Fıkıh
- 2- el-Meğâzî
- 3- Tefsiru'l-Kur'an
- 4- el-Camiu'l-Kebîr fi'l-Hadis
- 5- Tezkiyetü'l-Ervah an Mevâki'il-Eflâh
- 6- el-Emâli
- 7- el-Musannef fi'l-Hadis⁶³
- 8- Kitâbu's-Salât⁶⁴
- 9- Es-Sahîfe⁶⁵
- 10- Kitâbu't-Târih⁶⁶
- 11- el-Müsned⁶⁷
- 12- Kitabu İhtilâfi'n-Nass fi'l-Fıkıh⁶⁸

Abdurrazzâk'ın bu eserlerinden *es-Sünen fi'l-Fıkıh*, *Kitabu'l-Megazî*, *el-Camiu'l-Kebîr*, *Tezkiyetü'l-Ervah*, *Kitabu't-Târih*, *el-Müsned* ve *Kitabu İhtilâfi'n-Nass fi'l-Fıkıh* kaynaklarda zikredilmekle birlikte günümüze kadar ulaşamamış ya da henüz gün yüzüne çıkmamıştır. Bu eserler dışında kalanlardan es-Sahîfe Süleymaniye

⁶³ Kehhâle, *Mu'cem*, II, 142; İbn Nedim, Muhammed ibn Ebî Yakub İshak, *Fihrist*, Tahran 1971, s. 284.

⁶⁴ Sezgin, Fuat, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî*, ter. Mahmut Fehmi Hicâzî, S. Arabistan 1411/1991, I, 185.

⁶⁵ Akyüz, Ali, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve İki Sahîfesi* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986, s. 37.

⁶⁶ Abduh, Mahmud Muhammed, *Mukaddime*, (Tefsir-u Abdurrazzâk'ın başında), Beyrut 1419/1999, s. 66.

⁶⁷ İbn Kesîr, İsmail ibn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, X, 265; Abduh, a.g.e., s. 67.

⁶⁸ el-Huşenî, Muhammed ibn el-Hâris ibn Esed, *Kitâbu Tabakati Ulemâi İfrîkiyye*, Daru'l-Kitâbi'l-Lübnânî, Beyrut, s. 173; Abduh, a.g.e., s. 67.

Kütüphanesinde olup⁶⁹ Ali Akyüz tarafından 1986 yılında yapılan bir Yüksek Lisans çalışmasıyla tahkik ve Tahrîc edilmiştir. Diğer dört eser ise Fuat Sezgin tarafından *Târihu't-Turâs*'da (G.A.S) zikredilmiştir.⁷⁰

1.5.2.3.1. Kayıp Eserleri

Sehavî'nin, Abdurrazzâk'ı, müstakil olarak Siyer-i Nübüvve ve Megazi eserleri telif edenlerle birlikte sayması, Abdurrazzâk'ın *Kitabu'l-Megazi*'yi müstakil bir eser olarak te'lif ettiğine delil sayılmıştır.⁷¹ Tarihçiler Abdurrazzâk'ın eserleri arasında “*es-Sünen fi'l- Fıkh*”ı da zikretmişler ve fakat bu kitabın vasıfları hakkında bilgi vermemişlerdir.⁷² *Es-Sünen fi'l- Fıkh* da *Kitabu'l-Megazi* ve *Kitabu't- Tarih* gibi Abdurrazzâk'ın kayıp olan eserleri arasındadır.⁷³

Kâtip Çelebi, “ Sahihayndan önceki mevcut sünenler: *Sünen-i ibn Cüreyc*, *Sünen-i ibn İshâk*, *Sünen-i Zebîdî* ve *Musannef-i Abdurrazzâk*'tır” der.⁷⁴ *Musannef*'i sünenler arasında sayması, Kâtip Çelebi'nin, *Musannef*'i, *Kitabu's-Sünen* olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Benzer bir tartışma kaynaklarda müstakil bir eser olarak zikredilen *el-Camiu'l-Kebîr* için de yapılmaktadır.⁷⁵ Ancak Kettânî, *el-Cami*'nin Abdurrazzâk'ın *Musannef*'i dışında bir kitabı olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.⁷⁶

el-Huşenî, eserinin Ebû Abdillah Muhammed ibn Ebî'l-Munzûr el-Endülüsî'nin biyografisini işlediği bölümünde onun, Abdurrazzâk'ın râvîlerinden olan ed-Deberî'ye ulaştığını ve Deberî'den “*Kitâbu Abdurrazzâk fî İhtilâfi'n-Nâs*”ı sema'

⁶⁹ Akyüz, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve İki Sahifesi*, s. 37.

⁷⁰ Sezgin, a.g.e., I, 184-185.

⁷¹ Abduh, a.g.e., s.66.

⁷² Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 566; Kehhâle, *el-Mu'cem*, II, 142.

⁷³ Abduh, a.g.e., s. 67.

⁷⁴ Çelebi, Kâtip, Mustafa ibn Abdillah, *Keşfu'z-Zünun an Esami-i Kütüp ve'l-Fünun*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, II, 1008.

⁷⁵ Çetin, a.g.e., s. 62; Akyüz, Ali, *Kaynak tetkiki Açısında Abdurrazzâk – Buhârî İlişkisi Üzerine Bir Mukayese*, İFAV, İstanbul 1997, s. 24.

⁷⁶ Kettânî, Muhammed ibn Cafer, *er-Risaletü'l-Mustatrafe li-Beyîni Meşhûri Kütubi's-Sünneti'l-Müşerrefe (Hadis Literatürü)*, terc: Yusuf Özbek, İz Yay., İstanbul 1994, s. 36.

yoluyla rivâyetini aldığını belirtmektedir.⁷⁷ Abdurrazzâk'dan sonraki iki râvîsi belli olan bu kitap da maalesef onun, yitik olan eserlerindedir.

1.5.2.3.2.. Günümüze Ulaşan Eserleri

1.5.2.3.2.1. El-Musannef fi'l Hadis: Ale'l-ebvâb sisteme göre hazırlanmış olan bu eser, Habibu'r-Rahman el-A'zamî tarafından matbu' hale getirilmiş ve 11 cilt halinde basılmıştır. Eser bu bölüm içerisinde ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1.5.2.3.2.2. Tefsiru'l-Kur'ân: Abdurrazzâk'ın "Tefsir"inin günümüze ulaşan iki el yazma nüshası vardır. Bunlardan biri Türkiye'de, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesinde⁷⁸, diğeri ise Mısır'dadır.

— Kahire: Daru'l- Kütübi'l-Mısriyye, nr: 40/1, h. 724.

— Ankara: Saib (Sencer), nr: 4216, h. 6. asır.⁷⁹

Eser, Dr. Mahmud Muhammed Abduh'un tahkik ve Tahrîci ile de basılmıştır. Bu matbu hali üç cilttir. Abduh ilk cildin başına uzunca bir mukaddime yazmıştır. Eser Bakara suresinden Nas'a kadar, Kur'an tertibi üzere, çeşitli ayetler hakkındaki Hz. Peygamber (s.a.s.), sahabe ve tabiun açıklamalarından oluşmaktadır. Bu şekilde matbu nüshada numaralandırılmış toplam 3755 hadis ihtiva etmektedir. Kitap Muhammed ibn Abdisselam > Seleme ibn Şeybe > Abdurrazzâk kanalıyla gelmektedir.

Abdurrazzâk'ın tefsiriyle ilgili olarak İsmail Cerrahoğlu bir makale yazmış, Mustafa Akşit de tefsir üzerine doktora tezi hazırlamıştır.⁸⁰

⁷⁷ el- Huşenî, a.g.e., s. 173.

⁷⁸ Çetin, a.g.e., s. 161.

⁷⁹ Sezgin, a.g.e., I, 185; Çetin, a.g.e., s. 61.

⁸⁰ Cerrahoğlu, İsmail, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve Tefsiri*, AÜİFD, XV, Ankara 1967; Akşit, Mustafa, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve Tefsirindeki Metodu*; AÜİF, Ankara 1981.

1.5.2.3.2.3. Kitâbu’s-Salât: Fuad Sezgin, h. 7. asırda istinsâh edildiğini belirttiği el yazmasının 11 varak halinde Zahiriyye kütüphanesinde yer aldığını kaydetmiştir: Zahiriyye, Mecmu‘ 94, 20a-31b.⁸¹

Sezgin’in G.A.S’ da Abdurrazzâk’a ait müstakil bir eser olarak kaydettiği “*Kitabu’s-Salat*”ın, *Musannef* in bölümlerinden olduğunu düşünüyoruz. *Musannef* in orjinal nüshasının bir bütün halinde günümüze ulaşamaması, onun farklı bölümlerinin, farklı râviler vasıtasıyla gelen nüshalarının bir araya getirilmesiyle oluşması – tam olan Molla Murat nüshası da buna dâhil-, Molla Murad nüshası dışında diğer nüshaların eksik ve *Musannef* in bazı bölümlerinden müteşekkil olması nedenleriyle Zahiriyye’deki *Kitabu’s-Salat*’ın *Musannef* ten bir cüz ve onun bölümü olduğu kanaatindeyiz. Yani o da diğerleri gibi eksik nüshadır.

A’zamî *Musannef* in farklı nüshalarını karşılaştırma yaparak matbu hale getirmiştir. Onun karşılaştırma yaptığı *Musannef* nüshalarından biri de “Zahiriyye Nüshası”dır. A’zamî’nin, “Abdurrazzâk’ın *Musannef* inin Zahiriyye nüshası”⁸² diye belirttiği nüsha ile asıl nüsha arasındaki karşılaştırmayı *Musannef* in ilk bölümü/kitabı olan “*Kitabu’t-tahare*”de yapmıştır. Kanaatimizce *Kitabu’s-salat*’ın, Zahiriyye Kütüphanesi’nde bulunan “*Kitabu’t-tahare*”nin devamı; sadece 11 varak olması nedeniyle de *Musannef* deki *Kitabu’s-salat* bölümünün küçük bir kısmı olma ihtimali yüksektir. Nitekim Dr. Mahmud Muhammed Abduh’un naklettiğine göre, Ezher Üniversitesi şeyhlerinden Dr. İsmail ed-Diftâr, Zahiriyye deki “*Kitabu’s-salat*”ın fotokopisini edinmiş ve (incelemesinde) onun Abdurrazzâk’ın *Musannef* indeki *Kitabu’s-salat*’tan bir cüz olduğunu tesbit etmiştir.⁸³

1.5.2.3.2.4. el-Emâlî fî Âsâri’s-Sahâbe: Bu eserin iki el yazma nüshası vardır.

-Zahiriyye, Mecmu’ 3/3 (İkinci kısmı s.35’ten 54’e kadar), h. 573.

- Kahire, I/76, 1558 (İkinci kısmı s. 495’ten 538’e kadar), h. 8. asır.⁸⁴

Eser Mecdî Seyyid İbrahim’in tahkiki ile Kahire’de tek cilt olarak basılmıştır. Eserin nüshası Ebû Ali İsmail ibn Muhammed ibn İsmail es-Saffâr (v. ?) > Ahmed

⁸¹ Sezgin, a.g.e., I, 185.

⁸² Abdurrazzâk, *Musannef*, Kitabın Dipnotunda Kullanılan Rûmuzlar, I, 14.

⁸³ Abduh, a.g.e., s. 65.

⁸⁴ Sezgin, a.g.e., 185.

ibn Mansur er-Remâdî > Abdurazzak isnâdıyla gelmiştir. Matbu nüshadaki numaralandırmaya göre eserde 201 hadis yer almaktadır.

1.5.2.3.2.5.es-Sahîfe: *Abdurazzâk > Ma'mer > Zührî > Said ibn el-Müseyyeb < Ebû Hureyre> Rasulullah ve Abdurazzâk > Ma'mer > Zührî > Sâlim ibn Abdillah > ibn Ömer > Rasulullah* tarîkleriyle mervî iki sahife. Bu iki sahife 1986 tarihinde Ali Akyüz tarafından yapılan bir mastır çalışmasıyla tahkik ve Tahrîc edilerek tanıtılmıştır.⁸⁵ Her iki sahife de Süleymaniye Kütüphanesindedir:

- Abdurazzâk- Ebû Hureyre Sahifesi; Süleymaniye ktp., Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 539, vr: 121b-124a.

-Abdurazzâk- Abdullah ibn Ömer Sahifesi; Süleymaniye ktp., Şehid Ali Paşa Bölümü, nr: 539, vr: 132a-134a.⁸⁶

Abdurazzâk- Ebû Hureyre Sahifesi'ndeki hadisler Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'inde değişik tarîklerle yer almakta ve fakat bütün tarîkler Zührî'de birleşmektedir. Bundan dolayı Fuad Sezgin bu sahifenin Zührî yada Zührî'nin hocası Said ibn el-Müseyyeb'e ait olabileceğini belirtir.⁸⁷

1.5.3. Hadis İlmindeki Yeri

Abdurazzâk, âlim, hafızu'l-kebîr, sika, sebt, râvîlerin en sağlamı gibi lafızlarla tavsif ve tevsik edilmiş⁸⁸, sahibu'l-musannef ve'l-müsned⁸⁹, allâme, şeyhu'l-islâm ve muhaddisu'l-vakt gibi ünvanlarla anılmıştır.⁹⁰ Hocaları arasında hepsi sika ve ashab-ı sünnetten olan Ma'mer (152/769), Malik ibn Enes (179/795), ibn Cüreyc, süfyan es-Sevrî, el-Evzâî (124/747), Ebû Hanife, ibn Uyeyne gibi âlim ve muhaddisler de vardır.⁹¹

⁸⁵ Akyüz, *KaynakTetkiki Açısında Abdurazzâk – Buhârî İlişkisi*, s. 24.

⁸⁶ Akyüz, *Abdurazzâk ibn Himmâm ve İki Sahifesi*, s. 37.

⁸⁷ Sezgin, a.g.e., 164.

⁸⁸ Zehebî, *Siyer*, IX, 563; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 354.

⁸⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 265.

⁹⁰ Akyüz, Ali, “*Abdurazzâk es-San'ânî*”, DİA, I, 298.

⁹¹ Mizzî, XVIII, 59.

Ma'mer ibn Raşid'in yanında yaklaşık sekiz yıl kalıp ondan on bin kadar hadis yazdı. Fıkıh bilgisini de Evzâî, Süfyan es-Sevrî ve Ebû Hanife'den aldı. Kendisinden rivâyette bulunan muhaddisler arasında Yahya ibn Main, Ali ibn Medînî, İshak ibn Râhûye, Züheyr ibn Harb, Ahmed ibn Hanbel gibi önemli şahsiyetler yer alır. Hocalarından Süfyan ibn Uyeyne ile Mu'temir ibn Süleyman ondan birer hadis rivâyet etmişlerdir. Abdurrazzâk'tan, İmam Buhârî 110, Müslim de 409 hadis eserine almıştır.⁹²

İbrahim ibn Abbâd ed-Deberî'nin naklettiğine göre Abdurrazzâk 17000 hadisi ezbere biliyordu.⁹³ Ancak bunlar Abdurrazzâk'ın merfu' olarak bildiği hadislerdir.⁹⁴

Sika, sebt, âlim, hafız gibi lafızlarla tavsif edilen Abdurrazzâk bazı açılardan tenkit edilmiştir. Bunlar kizb, teşeyyû, ihtilat ve tedlis gibi hadis rivâyeti açısından ağır tenkitlerdir. Bunların başında kaynaklarda, Abdurrazzâk'ın teşeyyû/Şiilik ithamıyla tenkit edilmesi gelir.⁹⁵ Ancak bu durumun günümüzdeki mezhebî anlamdaki Şiilikle, ilk devirlerdeki Hz. Ali'ye muhabbet besleyenlerin Şiilikle itham edilmesi çok farklı bir durumdur.⁹⁶ Nitekim ZehEbî de bu konuda şöyle diyor: "Abdurrazzâk'a Şiiliği isnâd ediyorlar. Hâlbuki o, bunda aşırı değildi. Bilakis sadece Hz. Ali'yi seviyor ve onun katillerine buğz ediyordu."⁹⁷

Abdurrazzâk'ın teşeyyuu ve onun bu konudaki ifratı ile ilgili bir soruya Ahmed ibn Hanbel " Ben ondan bu konuda (Şiiliğe delalet edecek) bir şey işitmedim." diyerek cevap vermiştir.⁹⁸ Abdurrazzâk'ın şu sözü ise ona yöneltilen Şiilik ithamına bir cevap olması bakımından oldukça manidardır: "*Vallahi Ali'yi, Ebu Bekr ve Ömer'e daha üstün/faziletli saymaya gönlüm razı olmaz.*⁹⁹ *Ebu Bekr Rahimullah, Ömer rahimullah, Osman Rahimullah ve Ali Rahimullah'ı kim sevmez ise o mü'min değildir.*"¹⁰⁰

Bir diğer iddia da Abdurrazzâk'ın kizb ile itham edilmesidir. Ukaylî(322/934), Kitâbu'z-Zuâfa isimli eserinin Abdurrazzâk'ın biyografisine ayırdığı bölümünde,

⁹² Akyüz, "Abdurrazzâk es-San'ânî", I, 298

⁹³ İbn Hacer, *Tehzib*, VI, 280.

⁹⁴ Çetin, a.g.e., s. 64.

⁹⁵ Zehebî, *es-Siyer*, IX, 564; Mizzî, XVIII, 59-60; İbn Hacer, *Takrib*, I, 354.

⁹⁶ Cerrahoğlu, a.g.m., s.101.

⁹⁷ Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman Ebû Abdillah, *Tezkiretü'l-Huffaz*, Haydarâbâd 1333, I, 364.

⁹⁸ Ahmed ibn Hanbel, *el-İlel*, II, 59; Zehebî, *Mizan*, II, 610.

⁹⁹ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 59; Zehebî, *Tezkire*, I, 364; Zehebî, *Mizan*, II, 612.

¹⁰⁰ İbn Hanbel, *el-İlel*, II, 59.

Abbas ibn Abdulazîm'in, "Allah'tan başka ilah olmadığına yemin ederim ki, hiç şüphesiz Abdurrazzâk yalancıdır." dediğini nakleder. Zehebî, bu ithamı nedeniyle el-Abbas'ı kimsenin ciddiye almadığını söyler ve "bilakis, vallahi Abbas yemininde sadık değildir" diyerek şiddetle onu tenkit eder.¹⁰¹ Yine Yahya b. Maîn'in, "Abdurrazzâk, İslâm'dan irtidat etmiş olsaydı bile, biz onun hadislerini terk etmezdik" sözü, Abdurrazzâk'ın güvenilirliği açısından dikkat çekicidir.¹⁰²

Yukarıda da bahsi geçtiği gibi Abdurrazzâk h. 200'lerden sonra gözlerini kaybetmiştir. Ahmed ibn Hanbel, Abdurrazzâk'ın h. 200 yılından önce yanına geldiklerinde gözlerinin sağlam olduğunu ve fakat onun görme yetisini kaybettikten sonra ondan hadis dinleyen kimsenin sema'ının ve isnâdının zayıf olduğunu söylemiştir.¹⁰³ Ahmed ibn Hanbel, Abdurrazzâk'ın bu dönemini bir örnekle anlatır:

Ahmed ibn Hanbel'e النار جبار hadisi hakkındaki görüşü sorulunca, ibn Hanbel, bu hadisin uydurma olduğunu söyledikten sonra onu Abdurrazzâk'tan kimin rivâyet ettiğini sorar. Esrem de onu, Abdurrazzâk'tan Ahmed ibn Şebbûye'nin rivâyet ettiği cevabını verir. Bunun üzerine Ahmed ibn Hanbel: "Onlar, Abdurrazzâk gözlerini kaybettikten sonra ona telkin ediyorlar, Abdurrazzâk da bu telkini kabul ediyor ve bu şekilde ondan hadis alıyorlardı. Hâlbuki bu hadis onun kitabında yoktur. Gözlerini kaybettikten sonra Abdurrazzâk'a telkin ederek kitabında olmayan hadisleri ona isnâd etmişlerdir. Kim, Abdurrazzâk'ın kitaplarından sema' ederse, işte onun en sahih (hadisleri) onlardır."¹⁰⁴

Bu konuda Buhârî ile Ahmed ibn Hanbel söz birliği içindedirler. Ahmed ibn Hanbel "onun en sahih hadisleri kitaplarından dinlediklerinizdir"¹⁰⁵ derken Buhârî de "Abdurrazzâk'ın en sahih hadisleri, kitabından rivâyet ettikleridir"¹⁰⁶ demiştir.

Abdullah ibn Ahmed "Her kim Abdurrazzâk'ın 80. yaşından sonra kendisini dinlemişse onun sema'ı zayıftır. Babam ondan önce dinledi" demiştir.¹⁰⁷ Abdullah'ın bu ifadesinden hareketle Dr. Mahmud Muhammed Abduh şöyle bir çıkarımda

¹⁰¹ Zehebî, *Siyer*, IX, 571.

¹⁰² Zehebî, *Siyer*, IX, 573; Şimşek, a.g.e., s.14.

¹⁰³ Zehebî, *Siyer*, IX, 565; Yakut, *Mu'cem*, III, 428; Mizzî, XVIII, 58.

¹⁰⁴ Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 57; İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 279.

¹⁰⁵ Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 58.

¹⁰⁶ Buhârî, *Tarihu'l-Kebîr*, VI, 130.

¹⁰⁷ Ebû Nuaym, Ahmed ibn Abdillâh el-İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Aşfiyâ*, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut 1405, IX, 184.

bulunuyor: “Biz Abdurrazzâk’ın 85 yaşında öldüğünü biliyoruz. Dolayısıyla onun ihtilatının süresi, beş seneyi aşmayacağına göre, h. 206 yılı ile onun vefat tarihi olan h. 211 yılları arasındır.”¹⁰⁸

Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere *Kütüb-ü Sitte* müelliflerinin Abdurrazzâk’tan azımsanmayacak sayıda rivâyette bulunmaları ve onun rivâyetlerinde, hadislerinin sıhhat derecesini düşürür kaygısını hiç düşünmeksizin şek ifadelerini kullanması onun güvenilirliğini göstermeye yetmektedir.

1.5.4. Abdurrazzâk’ın el-Musannef İsimli Eseri

Musannef in ne zaman yazıldığı kesin olarak bilinmemekle birlikte onun telifi ile ilgili söyleNebilecek en güvenilir bilginin, hicri II. Asrın II. Yarısının ortalarına doğru yazılmış olması ihtimaldir.¹⁰⁹

İlk dönem hadis müellefatı musannef, cami, sünen gibi değişik isimlerle anılmışlardır. Mesela *Kütüb-i Sitte* sahiplerinin kitapları da musannef adıyla zikredilmişlerdir: *Musannefu Ebî Dâvud*, *Musannefu’l-Buhârî*, *Musannefu Müslim*, *Musannefu Said ibn Mansur* gibi.¹¹⁰ Fıkıh bablarına göre tertip edilmiş eserlerin bazılarında musannef, bazılarında ise cami¹¹¹, bazılarında da sünen adları verilmiştir. Bu bağlamda Abdurrazzâk’ın eseri de *el-Musannef fi’l-hadis* ve *Kitabü’s-Sünen*¹¹² gibi isimlerle anılmıştır.

Hadislerinin çoğu sülasi olan *el-Musannef*,¹¹³ hadis kitaplarının üçüncü tabakasındandır.¹¹⁴ *el-Musannef*, Hz. Peygamber (s.a.v)’e ait merfu rivâyetlerle birlikte, mevkûf ve maktû hadisleri de ihtiva eder.

Matbu nüshadaki numaralandırmaya göre Ma’mer ibn Raşid’in *Camii* hariç rivâyet sayısı 19418’dir. Ma’mer’in *Camii*’ndeki 1615 rivâyet de eklenince bu sayı toplamda 21033 olmaktadır. Abdurrazzâk, *Kitabu’l-Cami*’de yer alan 1615 rivâyetin

¹⁰⁸ Abduh, a.g.e., s. 70.

¹⁰⁹ Çetin, a.g.e., s.77.

¹¹⁰ Kettani, a.g.e.,s. 35; (er-Risale’yi tercüme eden Yusuf Özbek’in dipnotu.)

¹¹¹ Kettani, a.g.e.,s. 35.

¹¹² Katip çelevi, a.g.e., II, 1008.

¹¹³ Dehlevi, Abdulaziz, *Huccetullâhi’l-Bâliğa*, Hayriyye, 1322, I, s. 97.

¹¹⁴ Dehlevi, a.g.e., I, s. 284.

51'ni Ma' mer dışındaki farklı râvileren rivâyet etmiş, 1564'nü Ma' mer'den rivâyet etmiştir.¹¹⁵

Musannef'teki rivâyetlerin büyük bir kısmı Abdurrazzâk an.....an.... isnâdıyla "mu'an'an" olarak verilmiştir.¹¹⁶ Bazen de ihbar ve tahdis özelliği olan senedlerle sevk edilmiş hadislerle rastlanmaktadır.¹¹⁷ *Musannef*'teki hadislerin çoğu sülâsidir. Abdurrazzâk, Buhârî'nin Asahhu'l-Esânîd'i olan; Malik> Nafi'> İbn Ömer isnâdıyla rivâyette bulunmuştur.¹¹⁸

Abdurrazzâk *Musannef*'inin büyük bir kısmını eser sahibi olan Ma' mer, Sevrî, İbn Cüreyc, İbn Uyeyne, Ebû Hanife, el-Evzâî, Şa'bî, Malik İbn Enes, İbn Mübarek ve Veki' İbn Cerrah gibi hocalardan, müstensihlerin kendisine yazmış olduğu kitaplardan, tahammül metodunun en üstünlerinden olan arz yoluyla almıştır. Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inde aynı şeyhe ait rivâyetlerin peş peşe verilmesi, hatta müteakip baba geçilse de bu şeyhe ait rivâyetlerin sevkine devam edilmesi bu rivâyetlerin yazılı bir kaynaktan alındığını göstermektedir.¹¹⁹

Abdurrazzâk'ın yazılı kaynakları arasında yer alan Malik'in *Muvatta*'ındaki birçok hadis, *Musannef*'te metin bütünlüğünü muhafaza etmiş olarak yer almaktadır. Bu da bize Abdurrazzâk'ın, yazılı kaynakları itina ile *Musannef*'ine yansıttığını göstermektedir.¹²⁰

Abdurrazzâk'ın el-*Musannef* isimli eserinin râvîleri; Ebû Yakub İshak İbn İbrahim İbn Abbâd ed-Deberî (285/ 898), Muhammed İbn Ali en-Neccâr es-San'ânî (247/861), Muhammed İbn Yusuf el-Huzafî (v. ?) ve Muhammed İbn Ömer es-Simsâr (v. ?)' dir. Akyüz ve Kavaklıoğlu *Musannef*'i Abdurrazzâk'tan rivâyet eden üç râvîsi

¹¹⁵ Kitâbu'l-Câmi'de Ma' mer dışındaki farklı hocalardan nakledilen hadisler şunlardır: 19440, 19475, 19482, 19643, 19709, 19720, 19732, 19757, 19758, 19762, 19763, 19771, 19772, 19781, 19790, 19794, 19795, 19798, 19801, 19807, 19844, 19848, 19858, 19881, 19892, 19963, 19990, 19991, 20000, 20092, 20155, 20202, 20220, 20248, 20265, 20378, 20441, 20526, 20646, 20861, 20916, 20951, 21014, 21015, 21032.

¹¹⁶ Uğur, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, TDV yay, Ankara 1996, s. 19.

¹¹⁷ Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, İstanbul 2003, s. 76.

¹¹⁸ Çetin, a.g.e., s. 109.

¹¹⁹ Çetin, a.g.e., s.176.

¹²⁰ Çetin, a.g.e., s.177.

olduğunu söylemişlerdir.¹²¹ Ancak *Musannef* taramasında dört râvîsinin olduğu görülecektir.

İlk kez 1390/1970 yılında Habiburrahman el-A'zamî'nin tahkik ve Tahrîciyle el-Meclisu'l-İlmî tarafından 11 cilt halinde basılan *Musannef*'in 1403/1983 yılında yapılan ikinci baskısı, ayrı bir cilt halindeki fihristle birlikte 12 cilttir. İlk cildin başına iki paragraflık kısa bir “Tenbih” yazan A'zamî, burada bir mukaddime yazacağını belirtmiş ancak bu mukaddime yazılmamış ya da yayınlanmamıştır. A'zamî, bu kısa notunda, Abdurrazzâk'ın elde mevcut musannef nüshalarının hepsinin eksik/nakıs, sadece Türkiye'deki Murat Molla nüshasının tam/kâmil olduğunu belirtmiştir. Ancak incelemelerimize göre Edirne Selimiye Kütüphanesi'ndeki nüsha da tam/kâmil nüshadır. A'zamî bu nüshayı ya incelememiş ya da bu nüshadan haberi olmamıştır.

Abdurrazzâk üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda, *Musannef*'in günümüze beş ayrı nüshasının ulaştığı belirtilmiştir.¹²² Aslında bunlar Fuad Sezgin'in *GAS*'da kaydettiği ve kendisinin ulaşabildiği nüshalardır. Ancak A'zamî'nin neşrettiği matbu *Musannef*'te yapılan dikkatli bir taramada, Fuad Sezgin'in tesbit edemediği ama A'zamî'nin ulaştığı farklı nüshaların olduğu da görülecektir. A'zamî *Musannef*'in Molla Murat Nüshası'nı ve 10. cilt 146. sahife (باب ماجاء فى الحرورية)'den itibaren de Feyzullah Efendi Nüshası'nı esas alarak Zâhirriye, Dimaşk İslâmî Kütüphanesi ve Haydarâbâd nüshalarıyla da karşılaştırma yaparak tahkikini yapmış ve neşretmiştir.¹²³ Matbu *Musannef*'te kullanılan nüshalar ile Fuad Sezgin'in kaydettiği nüshalar birleştirildiğinde *Musannef*'in –eksik olmakla birlikte- beş değil sekiz yazma nüshasının bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nüshalar şunlardır:

1. Murat Molla Kütüphanesi, nr: 602–606 / I-V, 746H.- 747H.
2. Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, nr: 541/I, 606H. (1-91b)
3. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Medine Bölümü, nr: 596.

¹²¹ Akyüz, a.g.e., s. 47; Kavaklıoğlu, Mahmut, *İmam Malik Abdurrazzâk Mukayesesi*, Araştırma Yay., Ankara 2003, s. 20.

¹²² Akyüz, a.g.e., s. 47; Akyüz, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve İki Sahifesi*, s.24; Kavaklıoğlu, a.g.e., s. 21.

¹²³ Musa Çetin doktora tezinde ve Mirza Tokpınar DİA'daki “Musannef” maddesinde A'zamî'nin karşılaştırma yaptığı nüshaları sayarken Haydarâbâd nüshasından söz etmemektedirler.(Bkz. Çetin, a.g.e., s.190; Tokpınar, *Musannef*, DİA, XXXI, 298.) Ancak dikkatli bir tarama Haydarâbâd nüshasının olduğunu da göstermektedir.

4. Edirne Selimiye Kütüphanesi, nr: 1234, H. X. Yy.(el-guslden sonuna kadar)
5. a) Rabat, el- Kettanî Kütüphanesi, nr: 259/I H. XIII yy. (115 varak)
b) Rabat, el- Kettanî Kütüphanesi, nr: 259/ II-III (193 varak–278 varak)¹²⁴
6. Zahiriyye nüshası¹²⁵
7. Dimaşk İslâmî Kütüphane nüshası¹²⁶
8. Haydarabâd nüshası¹²⁷

Habiburrahman el-A'zamî nüshalar arası farklara söylendiği gibi “ *sadece başlangıçta kısmen de olsa değinmiş, fakat ilk ciltlerde gösterdiği ihtimamı daha sonra terk etmiş*”¹²⁸ değildir. İlk ciltten Musanef'in nihayetine kadar ulaştığı nüshaların karşılaştırmalarını yapmış ve nüshalar arası farklılıklara değinmiştir. Zaten nüshalar kâmil değil nakıstır. Yani bir nüshada olan bölüm diğerlerinde olmayabilir. Aynı olan bölümler ise karşılaştırılıp farklılıklara sadece ilk ciltlerde değil sonuna kadar tüm ciltlerde değinilmiştir. Bunu görmek için 9. ve 10. ciltlere rasgele bakılması dahî yeterli olacaktır. Eğer bir bölüm mevcut nüshalardan sadece birinde varsa o başka bir nüshayla nasıl karşılaştırma yapılabilir?

A'zamî yukarıda listesini verdiğimiz nüshalardan Topkapı, Edirne ve Rabat nüshaları dışındaki beş nüshayı oldukça titiz bir şekilde karşılaştırmalarını yaparak eseri neşretmiştir. Habiburrahman el-A'zamî'nin neşrettiği *Musanef*, Kitabı'l-Cami ile birlikte otuz iki kitap/bölümden oluşmaktadır.

Tezimizin Giriş bölümünde çalışmanın çerçevesi belirlenmiş, amacı, önemi ve izlenecek metod hakkında bilgi verilmiştir.

Hem meçhul hoca rivâyetlerinin tespiti, hem de bunların tespitinde uygulanacak metodun belirlenmesi amacıyla matbu' *Musanef* nüshası, geniş zaman ayırarak, çok titiz bir çalışmayla taranmış; bu taramada çıkardığımız notlar metodun belirlenmesinde ilham kaynağı ve yol gösterici olmuştur. Bu bölümde yer alan Abdurrazzâk'ın eserleri ve bilhassa *Musanef*'in yazma nüshalarıyla ilgili kısım Abdurrazzâk'la ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalardan farklı bilgiler içermektedir.

¹²⁴ Sezgin, a.g.e., s.184-185.

¹²⁵ Abdurrazzâk, *Musanef*, I, 14.

¹²⁶ Abdurrazzâk, *Musanef*, IV, 16.

¹²⁷ Abdurrazzâk, *Musanef*, IX, 16.

¹²⁸ Akyüz, a.g.e., s. 47.

Abdurrazzâk'ın hayatı ve ilmî kişiliği ile ilgili bölümler ise ricâl ve tabakât eserlerinden istifâde edilerek hazırlanmış bir özet mahiyetindedir.

Bundan sonraki bölümlerde ise meçhul hoca rivâyetleri ele alınacak ve müphem râvîler tespit edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBÂDETLE İLGİLİ BÖLÜMLERDEKİ MEÇHUL HOCA RİVÂYETLERİ

Bu bölümde Abdurrazzâk b. Hemmâm'ın el-*Musannef* isimli eserinde meçhul şeyhlerinden rivâyet ettiği hadisler ele alınacaktır. Öncelikle *Musannef*'in matbu nüshasındaki sıralama esas alınarak, hadisler konulara göre tasnif edilecek; daha sonra da bu sıralamaya uygun olarak her bölüm içerisindeki meçhul hoca bulunan rivâyetler incelenecektir.

Tezin giriş bölümünde de belirtildiği üzere çalışmanın amacı meçhul hocaların tespit edilmesidir. Bunun için üç yöntem uygulanacaktır. Öncelikle eseri neşre hazırlayan A'zamî'nin *Musannef*'in neşre hazırlanmasında yararlanmadığı Edirne Selimiye Kütüphanesi'ndeki yazma nüshadan, her hadisin karşılaştırılması yapılacaktır. Selimiye nüshasında, incelediğimiz hadisin senedinde farklılık var ise bu durum çalışmamızda belirtilecektir.

Uygulanacak diğer bir yöntem ise hadisin isnâd yolunun *Musannef* dışındaki kaynaklardan Tahrîc edilmesidir. Buna göre, hadislerin aynı sened zinciriyle diğer kaynaklarda rivâyet edilip edilmediği, rivâyet edilmişse meçhul hocadan kaynaklanan iphâmın giderilip giderilemeyeceği araştırılacaktır.

Meçhul hocanın tespit edilmesinde uygulanacak son yöntem ise, hadis isnâdının herhangi bir râviye delâlet edip etmediğinin araştırılmasıdır. Mesela Abdurrazzâk “ $t > y > z$ ” sened zinciriyle gelen haberleri sadece “x” râvisinin vasıtasıyla rivâyet etmişse, bu durumda seneddeki meçhul râvî/hoca “x” olacaktır.

Çalışmanın amacı müphem râvîlerin tespit edilmesi olduğu için çalışmada incelenecek olan hadislerin Tahrîcinde, sadece aynı tarîk ile rivâyet edilen hadisler ele alınacaktır. Başka isnâd yollarıyla gelen rivâyetler ise araştırmanın dışında bırakılmıştır. Bu sebeple, hadislerin değerlendirilmesinde, hadisin kaynaklarda bulunamadığı belirtiliyorsa, bu yalnızca o tarîkten hadisin bulunamadığı anlamına gelmektedir. Diğer taraftan o rivâyet farklı yollarla kaynaklarda Tahrîc edilmiş olabilir. Bu durum, tezin amacının konu incelemesi ile metin tenkit ve tahlilini

içermemesi; aynı zamanda çalışma konusunun sınırlandırılıp bütünlüğün sağlanması gibi sebeplere matuftur.

2.1. KİTABUT-TAHÂRE

1.HADİS

1.1.Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن أبي نؤب عن شعبة مولى بن عباس أن المسور بن مخرمة قال لابن عباس هل لك بحر في عبيد بن عمير إذا سمع النداء خرج فتوضأ قال بن عباس هكذا يصنع الشيطان إذا جاء فأذنوني فلما جاء أخبروه فقال ما يحملك على ما تصنع فقال إن الله يقول إذا قمتم إلى الصلاة فاغسلوا وجوهكم فتلا الآية فقال ابن عباس ليس هكذا إذا توضأت فأنت طاهر ما لم تحدث

1.2.Tercüme

el-Misver ibn Mahreme (64/684), İbn Abbas'a "Ezanı işittiğinde çıkıp abdest alan Ubeyd ibn Umeyr hakkında bilgi var mı?" diye sorulunca, ibn Abbas: "Bu şekilde şeytan yaptırır. (Ubeyd) gelince bana haber verin" dedi. (Ubeyd) geldiğinde ona haber verdiler. İbn Abbas ona "Yaptığın şeye seni sevkeden nedir?" diye sorunca Ubeyd ibn Umeyr; "Hiç şüphesiz Allah (c.c) şöyle buyuruyor dedi ve ' namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi yıkayın'¹²⁹ ayetini okudu. Bunun üzerine ibn Abbas şöyle dedi: "Durum böyle değil. Abdest aldığın zaman abdestin bozulmadıkça sen abdestlisin, temizsin."¹³⁰

1.3.Tahrîc ve Değerlendirme

Diğer kaynaklarda bu hadis bulunamamıştır.

2.HADİS

2.1 Metin

¹²⁹ Maide, 5/6

¹³⁰ Abdurrazzâk, I, 57, (167); Selimiye Kütüphanesi Nüshası Vr. 7a.

عبد الرزاق عن رجلٍ من أهل مصر قال أخبرنا فضيل بن مرزوق الهمداني أن علياً كان يتوضأ لكل صلاة

2.2.Tercüme

“Hiç şüphesiz Ali (r.a) her namaz için abdest alırdı.”¹³¹

2.3.Tahrîc ve Değerlendirme

Abdurrazzâk’ın *Musannef*’i dışında başka bir kaynakta yer almayan Hz. Ali’ye ait bu munkatî‘ mevkûf rivâyetin sahih merfu‘ birçok rivâyeti vardır. Bu hadisler Rasullullah (sav)’den Enes b. Malik (ra) ve Büreyde b. el-Hasîb kanallarıyla nakledilmektedir.¹³² Hadis, Hz. Ali (r.a) tarikiyle diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

3.HADİS

3.1. Metin

...فَقِيلَ إِنَّ الْكَلْبَ وَلَغَ فِي حَوْضٍ مَجْنَةَ فَقَالَ هَلْ وَلَغَ إِلَّا بِلِسَانِهِ فَشَرِبَ مِنْهُ وَاسْتَقَى قَالَ وَمَجْنَةُ اسْمُ حَوْضٍ

3.2.Tercüme

“Hz. Ömer(r.a)’a “Hiç şüphesiz köpek Mecenne havuzundan diliyle su içti” denilince, Hz. Ömer (r.a); “O sadece diliyle su içmedi mi?” diyerek o sudan içti ve biraz da aldı. (Mecenne bir havuz ismidir.)”¹³³

3.3.Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef’in yazma ve matbu nüshalarında bu hadisin senedi bulunmamaktadır. Yazmalarda hadisin baş tarafındaki beyaz boş tek satır bize hadisin senedinin var olduğunu, ancak çeşitli sebeplerle ilk nüshadan silinmiş ya da okunamamış olduğunu düşündürmektedir. Burada şu hususa da dikkat çekmek gerekirse, biz, sadece Türkiye’de mevcut bulunan yazmalarla karşılaştırma yapabildik. Dolayısıyla el-A’zamî’nin de matbu nüshaya esas almadığı Rabat’taki nüshalar incelenmedi.

¹³¹ Abdurrazzâk, I, 58, (168); Selimiye, Vr. 7a.

¹³² Ebû Dâvud, Tahare 66; Tirmizi, Tahare 44-45; İbn Mâce, Tahare 72; Nesâî, Tahare 101; Dârimî, Tahare 3, 46; İbn Hibbân, IV, 607, (1707); Abdurrazzâk, I, 54, (157); İbn Ebî Şeybe, I, 34, (298).

¹³³ Abdurrazzâk, I, 76, (248); Selimiye, Vr.9a.

Bu hadis Abdurrazzâk kanalıyla Taberi(224/310)'nin *Tehzîbu'l-Âsâr* isimli eserinde yer almaktadır.¹³⁴

حدثني الحسن بن يحيى ، قال : أخبرنا عبد الرزاق ، قال : أخبرنا ابن جريج ، قال : أخبرني عمرو بن دينار ، عن عكرمة مولى ابن عباس : أن عمر بن الخطاب رضوان الله عليه جاء ماء مجنة ، فقيل له : إن الكلب قد ولغ في حوض مجنة ، قال : « وهل ولغ فيه إلا بلسانه ؟ فشرب منه واستقى »

Taberi'nin rivâyetinden kendisine sorulan ve cevap alınan kişinin Hz Ömer (ra) olduğunu; ayrıca yine bu rivâyetten senetle birlikte hadisin başındaki “Ömer (ra) mecenne suyuna geldi” cümlesinin de düştüğünü öğreniyoruz. Hadisin *Musannef*te yer alan diğer kısmında ise yukarıda altını çizdiğimiz kelimeler (فيه , قد , له) önemsenmeyecek bir farklılık/fazlalık arz etmektedir.

Bu kıssayla ilgili benzer bir diğer rivâyet de hem Beyhâki'nin Ebû Said Yahya b. Muhammed b. Yahya > Ebû Bihr el-Berbehârî > Bişr b. Musa > el-Humeydî > Süfyan > Amr > İkrime zinciriyle “*Sünen*”inde ve hem de *Musannef*'de yer alan bir sonraki 249 no'lu hadistir:

عبد الرزاق عن ابن عيينة عن عمرو بن دينار عن عكرمة أن عمر بن الخطاب ورد حوض مجنة فقيل له : يا أمير المؤمنين ! إنما ولغ فيه الكلب آنفا ، قال : إنما ولغ بلسانه ، فاشربوا منه وتوضؤوا

“Ömer İbnu'l-Hattab mecenne havuzunun başında iken ona şöyle denildi: “Ya Emira'l-Mü'minîn! Biraz önce bir köpek buradan diliyle su içti.” Ömer (ra): “O diliyle su içti, o sudan içiniz ve abdest alınız” dedi.”¹³⁵

İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan ve *Veki'* > *Süfyan* > *Hubeyb* > *Meymûn b. Ebî Şeybe* zinciriyle nakledilen diğer bir hadis ise şöyledir; “Ömer İbnu'l-Hattab mecenne havuzuna uğradı ve “ondan için” dediğinde, oradakiler: “Hiç şüphesiz ona eşekler, köpekler ve yırtıcı hayvanlar geldi” dediler. Bunun üzerine Ömer (ra): “Karınlarında taşıdıkları onlarındır, geriye kalan bizimdir.(Bize kalan) temizdir ve içilir” dedi.”¹³⁶

¹³⁴ Taberî, *Tehzîbu'l-Âsâr*, VII, 165, (2086).

¹³⁵ Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 76, (249); Beyhâki, I, 259, (1153).

¹³⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 131, (1508). Hadisin metni:

Musannef’de senedi tamamen düşmüş olan hadisimizin senedini Taberî’deki rivâyetle öğrenmemizin bu çalışmamızdaki konumuz ve amacımız açısından önemi büyüktür. Çünkü böylece çok önemli bir kapalılık giderilmiş olmaktadır.

Taberî’nin Tehzîb’inde tesbit ettiğimiz bu hadisin senedinde yer alan ve İbn Abbas, İbn Ömer, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî ve Hz Aişe (r.ha) gibi sahabelerden hadis sema’ etmiş olan¹³⁷ İkrime (ö.105/723)’nin Hz. Ömer (ra)’dan – doğum ve vefat tarihleri dikkate alındığında- hadis dinlemiş olması mümkün gözükmemektedir. Çünkü kaynaklarda İkrime’nin 105/723 yılında ve 80 yaşında iken vefat ettiği belirtilmektedir.¹³⁸ Buna göre doğum tarihi 646 olmaktadır. Hz. Ömer ise 23/644 yılında vefat etmiştir.¹³⁹

Netice olarak hadis munkatı’dır. Ancak yukarıda İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’inden verdiğimiz rivâyeti Meymûn ibn Ebî Şeybe (83/703) Hz. Ömer’den nakletmektedir ki Meymûn, Hz. Ömer’den hadis almıştır.¹⁴⁰ İbn Ebî Şeybe’deki bu muttasıl ve sahih senetli rivâyet nedeniyle hadisin hasen li-gayrihî seviyesinde olduğunu söyleyebiliriz.

4.HADİS

4.1.Metin

...إنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من مس ذكره أو أنثيته أو رفقاه فليعد

الوضوء

4.2. Tercüme

Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Kim zekerine veya testislerine yahut da etek altına¹⁴¹ dokunursa abdestini yenilesin.”¹⁴²

4.3.Tahrîc ve Değerlendirme

حدثنا وكيع عن سفيان عن حبيب عن ميمون بن أبي شبيب أن عمر بن الخطاب مر بحوض مجنة فقال اسقوني منه فقالوا إنه ترده السباع والكلاب والحمير فقال لها ما حملت في بطونها وما بقي فهو لنا ظهور وشراب

¹³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh*, VII, 7.

¹³⁸ Mizzî, XX, 291.

¹³⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 412.

¹⁴⁰ Mizzî, XXIX, 207.

¹⁴¹ رفغ: Kadının fercinin çevresi. Bkz. Firûzabâdî, *el-Kamusu’l-Muhit*, I, 1010. Ayrıca bu kelime koltuk altı manasında da kullanılır.

¹⁴² Abdurrazzâk, I, 121, (443); Selimiye. Vr. 14a.

İsnâdı düşmüş olan bu hadisi *Kenzu'l Ummal*'de Abdurrazzâk'ın İbn Ömer'e dayandırarak naklettiği belirtilmektedir.¹⁴³ Bu merfu rivâyetin sahabe râvîsi Abdullah İbn Ömer'dir. Dolayısıyla diğer kaynaklarda Abdullah İbn Ömer'den gelen benzer nitelikteki rivâyetler şöyledir:

- “*Kim zekerine dokunursa abdest alsın.*”¹⁴⁴ (Merfû ve mevkûf)

- “*Sizden biri zekerine dokunduğunda, onun üzerine abdest alması vacip olur.*”¹⁴⁵ (Mevkûf)

- “*İbn Ömer fercine dokunduğunda abdestini yenilerdi.*”¹⁴⁶ (Mevkûf)

İbn Ömer'den gelen bu rivâyetlerden sadece Darekutni'nin naklettiği merfu; diğerleri ise mevkuf rivâyetlerdir. Bunlardan İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde yer alan *Ata > İbn Ömer* isnâdlı rivâyet hariç diğerlerinin tamamı *Nafi' > İbn ömer* kanalıyla gelmektedir. Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inde yer alan mevkuf İbn Ömer hadisi de yine *Nafi'* kanalıyla gelmektedir.¹⁴⁷

Diğer kaynaklardaki bu rivâyetler hadisimizin sadece bir cüz'ünü ifade eder ki bu kısmıyla *Musannef*'te yukarıda verdiğimiz İbn Ömer rivâyeti zaten yer almaktadır. Bu sebeple İbn Ömer rivâyetleri konumuzu teşkil eden rivâyetle değil, *Musannef*'teki diğer mevkuf İbn Ömer rivâyetiyle benzerlik arzeder.

Metin bütünlüğü içerisinde Ali el-Muttaki'nin *Kenzu'l Ummal*'de Abdurrazzâk'a dayandırarak verdiği İbn Ömer rivâyeti dışında Busra bint Safvân ve Urve'den gelen rivâyetler vardır. Urve'den gelen rivâyet maktu olarak *Musannef*'te yer alır:

عبد الرزاق عن هشام بن عروة عن أبيه قال إذا مس الرجل أنثيه أو رغبه توطأ

“*Bir adam testislerine yahut koltuk altına dokunursa abdest alsın.*”¹⁴⁸

Büsra bintü Safvân'dan gelen merfu rivâyet ise şöyledir:¹⁴⁹

¹⁴³ Muttaki, *Kenzu'l-Ummal*, IX, 606.

¹⁴⁴ Darakutni, I, 147; Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 116; İbn Ebi şeybe, *Musannef*, I, 151.

¹⁴⁵ Muvatta, Tahare, 60.

¹⁴⁶ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 151.

¹⁴⁷ *Abdurrazzâk > Abdullah İbn Muharrir > Nafi' > İbn Ömer.*

¹⁴⁸ Abdurrazzâk, I, 122 (445) (*Abdurrazzâk > Hişam İbn Urve > Urve*). Ayrıca bkz. Darekutni, I, 148.

¹⁴⁹ Darekutni, I, 148; Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XXIV, 200.

-حدثنا أحمد بن عبد الله بن محمد الوكيل نا علي بن مسلم ثنا محمد بن بكر نا عبد الحميد بن جعفر عن هشام بن عروة عن أبيه عن بسرة بنت صفوان قالت سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : من مس ذكره أو أنثيه أو رفعه فليتوضأ

-حدثنا أحمد بن محمد بن أبي الرجال نا أبو حميد المصيصي قال سمعت حجاجا يقول قال بن جريج أخبرني هشام بن عروة عن أبيه عن مروان عن بسرة بنت صفوان وقد كانت صحبت النبي صلى الله عليه وسلم أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إذا مس أحدكم ذكره أو أنثيه فلا يصلي حتى يتوضأ

Netice olarak, sahabe râvîsinin İbn Ömer olduğu anlaşılan bu hadisin senedi tespit edilememiştir.

5.HADİS

5.1.Metin

عبد الرزاق عن رجل عن محمد بن جابر عن أبي إسحاق أن رجلا سأل علقمة بن قيس قال بصقت دما قال فمضمض وتصلي

5.1.Tercüme

“Bir adam Alkame ibn Kays’a “Ben kan tükürdüm” diye sordu. Alkame ona, “Ağzını çalkala ve namaz kıl” dedi.”¹⁵⁰

5.3.Tahrîc ve Değerlendirme

Alkame ibn Kays’dan nakledilen bu rivâyet diğer kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak İbn Ebî Evfâ ve Salim’den nakledilen benzer manada rivâyetler vardır. İbn Ebî Evfâ rivâyetini Buhârî muallâk olarak¹⁵¹, Abdurrazzâk ve İbn Ebî Şeybe ise mevsûlen nakletmektedir. Musanneflerdeki rivâyetler şöyledir:

عبد الرزاق عن الثوري وابن عيينة عن عطاء بن السائب قال رأيت عبد الله بن أبي أوفى بصق دما ثم صلى ولم يتوضأ

Ata ibn Saib şöyle dedi: “Ben Abdullah ibn Ebî Evfâ’nın kan tükürdüğünü gördüm. Sonra abdest almadan namaz kıldı.”¹⁵²

¹⁵⁰ Abdurrazzâk, I, 148, (567); Selimiye, Vr. 16b.

¹⁵¹ Buhârî, Vudu’ 33.

¹⁵² Abdurrazzâk, I, 148, (571).

حدثنا عبد الوهاب الثقفي عن عطاء بن السائب قال رأيت بن أبي أوفى بزق وهو يصلي
ثم مضى في صلاته

*Ata ibn Saib şöyle dedi: "Ben Abdullah ibn Ebî Evfa'nın namaz kılarken (kan) tükürdüğünü gördü. Sonra namazına devam etti."*¹⁵³

İbn Ebî Şeybe'de yer alan diğer rivâyet ise şöyledir: Zeyd ibn el-Habbab'ın Muhammed ibn Abdillâh'tan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: "*Ben Salim'in kırmızı kan tükürdüğünü gördüm. Sonra su isteyip ağzını çalkaladı ve abdest almadan mescide girdi.*"¹⁵⁴

6.HADİS

6.1 Metin

...عروة عن عائشة أنها كانت تنوضاً مما مست النار

6.2 Tercüme

"Hz. Aişe (r.ha) ateşte pişen şeyi (yemekten) dolayı abdest alırdı."¹⁵⁵

6.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hz. Aişe'den nakledilen bu mevkuf rivâyet aynı isnâdla diğer kaynaklarda hem merfu hem de mevkuf olarak yer almaktadır. Ayrıca kaynaklarda hem benzer manada hem de zıt manada olmak üzere başka birçok sahâbi râvîden de rivâyetler bulunmaktadır. Hz. Aişe'den gelen tüm mevkûf ve merfû rivâyetler *Urve > Aişe* isnâdıyladır. Merfu rivâyetler kaynaklarda iki ayrı senedle yer alır. Bu rivâyetler şunlardır:

قال ابن شهاب أخبرني سعيد بن خالد بن عمرو بن عثمان وأنا أحدثه هذا الحديث. أنه
سأل عروة بن الزبير عن الوضوء مما مست النار فقال عروة سمعت عائشة زوج النبي صلى
الله عليه وسلم- تقول قال رسول الله صلى الله عليه وسلم- «توضئوا مما مست النار».

İbn Şihab ez-Zührî dedi ki: "*Bana Said ibn Halid haber verdi. Ben kendisine bu hadisi rivâyet ettim. Hiç şüphesiz o da ateşte pişen şeylerden dolayı abdest almanın*

¹⁵³ İbn Ebi Şeybe, I, 117, (1334).

¹⁵⁴ İbn Ebi Şeybe, I, 117, (1333). Hadisin metni:

حدثنا زيد بن الحباب عن محمد بن عبد الله بن أبي سارة قال رأيت سالما بزق دما أحمر ثم دعا بماء فمضمض
ولم يتوضأ ودخل المسجد

¹⁵⁵ Abdurrazzâk, I, 174, (674); Selimiye Vr. 20a.

gerekip gerekmediğini Urve ibn ez-Zübeyr'e sordu. Urve şöyle dedi: Ben rasulullah'ın zevcesi Aişe'yi şöyle derken işittim: " Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: Ateşte pişen şeyi (yemekten) dolayı abdest alın."¹⁵⁶

حَدَّثَنَا حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَنبَأَنَا يُونُسُ بْنُ يَزِيدَ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ
عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صلى الله عليه وسلم- « تَوَضَّأُوا مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ »¹⁵⁷.

Bu rivâyetlerden birincisinde Zührî, hadisi kendi akranı olan Said ibn Halid vasıtasıyla Urve'den almakta; ikincisinde ise Zührî, vasıtasız olarak Urve'den nakletmektedir. Buna göre iki rivâyetin senedleri şöyledir:

- 1- Zührî > Said ibn Halid > Urve > Aişe
- 2- Zührî > Urve > Aişe.

Hiz. Aişe'den nakledilen mevkuf rivâyetlere gelince, bunlardan biri İbn Ebî Şeybe'nin, diğeri ise Abdurrazzâk'ın *Musannef*'inde yer alır. İbn Ebî Şeybe'nin naklettiği rivâyet şöyledir:

"İbn Uyeyne'nin Zührî'den naklettiğine göre Hiz. Aişe, Ebu Seleme, Ömer ibn Abdülaziz ateşte pişen şeyi yemekten dolayı abdest alıyorlardı. Bunun için Zührî de abdest alırdı."¹⁵⁸

Yine Abdurrazzâk'ta yer alan bir başka rivâyete göre Zührî Zeyd İbn Sabit ve Hiz. Aişe'nin ateşte pişen şeyi yemekten dolayı abdest aldıklarına dair bir rivâyetin kendisine ulaştığını haber vermektedir. Ayrıca Zührî, Zeyd ibn Sabit ve Hiz. Aişe'den benzer bir merfu rivâyetin de kendisine ulaştığını bildirmektedir.¹⁵⁹

Musannef'teki 674 numaralı hadis, 673 numaralı hadisin cüzü olduğundan *Abdurrazzâk* > *Zührî* > *Urve* > *Aişe* senedi en baştan verilmemiştir. Çünkü böyle senedin tamamını bir daha vermek *Musannef*'in usulü değildir. Genel olarak *Musannef*'te, bir rivâyete ikinci bir senedle bir başka rivâyet eklenmek istendiğinde o ikinci sened bidâyetinden verilmez. Meselâ bu hadiste olduğu gibi senedin Zührî'den sonraki kısmı verilir. Burada da 674. hadis 673. hadisin cüz'üdür. Ancak A'zamî, 674. hadisi önce ayrı bir rivâyet olarak değerlendirmiş ve fakat bu rivâyetin dipnotunda da

¹⁵⁶ Müslim, Hayz 353; Ahmed ibn Hanbel, VI, 89; Beyhaki, I, 155.

¹⁵⁷ İbn Mace, Tahare 65; Taberani, *Mu'cemu'l-Evsat*, II, 7.

¹⁵⁸ İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, I, 54.

¹⁵⁹ Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 172 (665,666)

belirttiği gibi sonradan bunun 673. hadisin cüzü olduğunu fark etmiş ancak hadis numaralandırma düzeltmesini yapmamıştır.

Abdurrazzâk ve İbn Ebî Şeybe'nin naklettikleri bu mevkufların rivâyetlerin ve diğer kaynaklardaki merfu rivâyetlerin de Zührî'nin kanalıyla gelmesi, ayrıca *Musannef*'teki bu 674. hadisin bir önceki Zührî kanalıyla gelen 673. hadisin cüz'ü olması bu hadisi Urve'den alan râvînin **İbn Şihab ez-Zührî** olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla hadisin senedi şöyledir:

Abdurrazzâk > Zührî > Urve > Hz. Aişe.

Ancak bu sened de munkatı'dır. Çünkü Zührî'nin ölümü 124/742, Abdurrazzâk'ın doğumu ise 126/744'tür ve Abdurrazzâk ile Zührî arasında bir râvî daha olmalıdır. Ancak senedden düşmüş olan bu hoca tespit edilememiştir.

7. HADİS

7.1. Metin

عبد الرزاق..... قال أخبرني عطاء أنه سمع بن عباس يقول لا بأس أن يغتسل بالحميم ويتوضأ منه.

7.2. Tercüme

“Ata'nın İbn Abbas'tan işittiğine göre o şöyle demiştir: “Sıcak/ısıtılmış suyla gusletmede ve abdest almada bir beis yoktur.”¹⁶⁰

7.3. Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisin senedinden Abdurrazzâk'ın hocası düşmüştür. Ancak İbn Hacer bu hadisi Abdurrazzâk'ın sahih senedle rivâyet ettiğini haber vermektedir.¹⁶¹ Bu da İbn Hacer'in ulaştığı musannef nüshasından Abdurrazzâk'ın hocasının düşmediğini ve muttasıl bir senedle yer aldığını göstermektedir. Abdurrazzâk'ın Ata İbn Ebî Rebah'tan rivâyetleri daha çok İbn Cüreyc vasıtasıyladır. Dolayısıyla buradaki meçhul şeyh de kanaatimizce İbn Cüreyc'dir. Ayrıca *Musannef*'te bir sonraki hadiste yer alan ve *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Ata* isnâdıyla gelen rivâyete göre İbn

¹⁶⁰ Abdurrazzâk, I, 175, (677); Selimiye Vr. 20a.

¹⁶¹ İbn Hacer, Ahmed İbn Ali İbn Hacer el-Askalani, *Telhîsu'l-Habir fî Ehadisi'r-Rafi'i'l-Kebir*, Medine 1384/1964, I, 22.

Cüreyc'in "Sıcak/ısıtılmış suyla gusletmenin ve onunla abdest almanın kerahati var mıdır?" sorusuna Ata' "hayır" cevabını vermiştir.¹⁶²

Bu hadisin diğer kaynaklarda İbn Abbas'tan gelen tek rivâyeti İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde yer alır. *Muhammed ibn Bişr > Muhammed ibn Amr > Ebu Seleme > İbn Abbas* isnâdıyla gelen rivâyete göre İbn Abbas, "نتوضأ بالحميم وقد أعلی" "Biz ateşte ısıtılmış ve kaynatılmış suyla abdest alırız" demiştir.¹⁶³

Konuyla ilgili olarak İbn Abbas rivâyetleri dışında benzer manada Ömer İbnü'l-Hattab, Seleme İbnü'l-Ekvâ ve İbn Ömer rivâyetleri vardır.¹⁶⁴ İbn Hacer, Hz. Ömer ve Seleme rivâyetlerinin sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵

2.2. KİTÂBU'L-HAYZ

8. HADİS

8.1 Metin

...قالا تغتسل من الظهر إلى الظهر كل يوم مرة عند صلاة الظهر

8.2 Tercüme

"(Müstahâze) bir öğleden diğer öğleye kadar, her gün bir defa öğle namazı vaktinde yıkanır/gusleder."¹⁶⁶

8.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Ebu Davud, İbn Ömer ve Enes İbn Malik'ten "öğleden öğleye yıkanır" şeklinde rivâyet edildiğini senedsiz olarak zikretmiştir.¹⁶⁷ A'zamî de bu rivâyetten hareketle (قالا) ifadesiyle kendilerinden rivâyet edilen iki râvînin İbn Ömer ve Enes İbn Malik olabileceğini ve o iki isimle birlikte onlara ait Musannef isnâdının da düştüğünü

¹⁶² Abdurrazzâk, I, 175, (678).

¹⁶³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 31, (258); Muttaki, Ali, *Kenzu'l-ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l e'fâl*, Müessesetü'r Risâle, Beyrut, 1989, IX, 912, (27175).

¹⁶⁴ Abdurrazzâk, I, 175; İbn Ebî Şeybe, I, 31; Beyhaki, Sünen, I, 6; Darakutni, I, 37; Buhârî, Vudu' 42. bâbın ta'liki; Muttaki, *Kenzu'l ummal*, IX, 1020; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 503.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *Telhis*, I, 22; *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Daru'l-Marife, I-XIII, Beyrut 1379, I, 299.

¹⁶⁶ Abdurrazzâk, I, 304, (1167); Selimiye, Vr. 35b.

¹⁶⁷ Ebu Davud, Tahare, 114.

belirtir.¹⁶⁸ Ancak benzer ikili rivâyet Hasan ve Ata'dan olmak üzere Darimi'nin Sünen'inde yer almaktadır.¹⁶⁹ Dolayısıyla bu rivâyet için kesin olarak ibn Ömer ve Enes'e aittir denemez.

Netice olarak, senedi düşmüş olan bu rivâyet Abdurrazzâk tarîkiyle diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

9. HADİS

9.1. Metin

عبد الرزاق عن رجل عن داود بن الحصين عن عكرمة عن بن عباس قال كان لا يرى
بالترية والصفرة بأسا ويرى فيها الوضوء

9.2. Tercüme

“İbn Abbas (hamilelikte ve hayızdan sonra temizlik döneminde kadının) bulanık ve sarı renkli bir akıntı görmesinde beis görmezdi ve bu gibi durumlarda abdest alınmasını uygun görürdü.”¹⁷⁰

9.3. Tahrîc ve Değerlendirme

Hadiste geçen “et-Teriyye” kelimesi ile ilgili olarak Abdullah ed-Darimi “et-Teriyye, sarı ve bulanık akıntıdır” demiştir. Muhammed İbnu'l-Hanefiyye de onun “hayızdan sonra görülen sarı akıntı” olduğunu söylemiştir. “Teriyye” için, kadının gördüğü sarı ve bulanık akıntı, temizlik anında görülen beyaz bir şey olduğu da söylenilmiştir.¹⁷¹ Lugatlarda ve garibu'l-hadislerde “teriyye”, “akıcılığı belli olmayan sarı ve bulanık bir şey”¹⁷², “hayızın bitiminde yapılan gusülden sonra (temizlik

¹⁶⁸ Abdurrazzâk, I, 304.

¹⁶⁹ Darimi, Tahare, 85.

¹⁷⁰ Abdurrazzâk, I, 317, (1218); Selimiye, Vr. 35a.

¹⁷¹ Darimi, Tahare 94; el-Cezerî, Ebu's-Saadât el-Mübârek ibn Muhammed, *en-Nihâye fî Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Mektebetü'l-İlmiye, Beyrut 1399/1979, I, 499.

¹⁷² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1300, VII, 73-XIV, 291; er-Râzî, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdülkadir, *Muhtâru's-Sihâh*, Daru'l-Hadis: Kahire 2003, s. 133; Mustafa, İbrahim, Ahmed Hasan ez-Zeyyad, Halid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar, *el-Mu 'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay.: İstanbul 1986, s. II, 1028; Ebû Ceyb, Sa'di, *el-Kamûsu'l-Fikhî*, Daru'l-fikr, Dimaşk 1988, I, 140; Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *Kamûsu'l-Muhît*, I, 1730; Kasım İbn Selam, *Garibu'l-Hadis*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1396, I, 278; İbrahim b. İshak el-Harbî, *Garibu'l-Hadis*, Camiatu'l-Ümmi'l-Kura, Mekke 1405, II, 779;

döneminde) görülen sarı ve bulanık akıntı”¹⁷³, “hayızlının hayız kanından sonra gördüğü sarı akıntı”¹⁷⁴ şeklinde tarif edilmiştir. Musannefte hadis “Kan gören hamile kadın” babı içinde işlendiğinden biz de bu kelimeyi “Hamilelikte ve hayızdan sonra temizlik döneminde kadının bulanık ve sarı akıntı görmesi” şeklinde tercüme ettik.

Konuyla ilgili babda *Abdurrazzâk > Muhammed b. Raşid > Süleyman b. Musa > Ata b. Ebî Rebah > Hz Aişe* zinciriyle gelen hadiste Hz Aişe “*Hamile sarı akıntı gördüğünde abdest alıp namazı kılar; kan gördüğünde ise gusledip namaz kılar. Ama her iki halde de namazı bırakmaz*” demiştir.¹⁷⁵ Ümmü Atıyye de “*Sarı ve bulanık akıntıda bir beis görmüyoruz*” demiştir.¹⁷⁶ “*Hasan Basri sarı ve bulanık akıntıyı bir şey addetmezdi*”¹⁷⁷ ve İbn Sîrîn de “*Gusülden sonraki bulanık ve sarı akıntıda bir beis görmüyorlardı*” demiştir.¹⁷⁸ Muhammed ibnu’l-Hanefiyye temizlikten sonra sarı akıntı gören kadın hakkında “*Bu teriyyedir. Onu temizleyip abdest alsın ve namazı kılsın*” demiştir.¹⁷⁹ Darimi’nin Sünen’inde yer alan iki rivâyette hem Ata’ hem de Hasan Basri şöyle der: “*Gusülden sonraki teriyyede akıntıyı yıkayıp temizlemekten başka bir şey gerekmez*”¹⁸⁰ *Osman b. Ahmed > Yahya b. Ebî Talib > Abdulvehhab > Hişam b. Hassan > Hafsa > Ümmü Atıyye* isnâdıyla Dârakutnî’de nakledilen bir rivâyette Ümmü Atıyye (r.ah) şöyle dedi: “*Biz temizlikten sonraki teriyyede bir şey/beis görmüyoruz. Teriyye sarı ve bulanık akıntıdır.*”¹⁸¹

Diğer kaynaklarda İbn Abbas’dan bu konuda rivâyet bulunamamıştır. Ancak bu rivâyetteki meçhul hoca İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî’dir.¹⁸²

¹⁷³ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitabu’l-Ayn*, Mektebetu’l-Hilal, VIII, 309; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, VII, 73-XIV,291; İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 499; İbnü Sellâm, *Garibu’l-Hadis*, I, 278; Ahmed b. Abdulhalim, *Şerhu Umde fi’l-Fıkh*, Mektebetu Ubeykan, Riyad 1413, I, 508.

¹⁷⁴ Ahmed b. Fâris b. Zekerîya, *Mekâyîsu’l-Luga İttihadu Kitabu’l-Arab* 2002, II, 392.

¹⁷⁵ Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 317, (1214).

¹⁷⁶ Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 317, (1216); Buhârî, Hayz 25; Nesai, Hayz ve İstihâze 7; İbn Mace, Tahare 127; Darimi, Tahare 93; Dârakutnî, I, 219; Beyhaki, I, 337.(*Abdurrazzâk > Mamer > Eyyüb > İbn Sîrîn > Ümmü Atıyye ve İsmail > Eyyüb > Muhammed İbn Sîrîn > Ümmü Atıyye* isnâdlarıyla.)

¹⁷⁷ Darimi, Tahare 93.

¹⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, I, 90.

¹⁷⁹ Darimi, Tahare 94.(Hadisi tahkik eden Hüseyin Selim Esed isnâdının zayıf olduğunu söyler.)

¹⁸⁰ Darimi, Tahare 94.(*Haccac > Hammad b. Seleme > Kays > Ata’ ve Ebû Nuaym ve Haccac > Hammad b. Seleme > Yunus ve Humeyd > Hasan* isnâdlarıyla. Hüseyin Selim Esed her iki rivâyetin isnâdı için de “sahihdir” der.)

¹⁸¹ Dârakutnî, I, 219, (64).

¹⁸² Değerlendirme için, aşağıda tahriri yapılacak olan 43 (5812) ve 50 (6122) numaralı hadislerin tahrir ve değerlendirmesine bakınız.

Senedi zayıf olan bu hadisin, sahih senedli hem tâbîî hem de sahâbî kavilleri nedeniyle metni/manası sahihtir.

10. HADİS

10.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن جعفر بن محمد عن أبيه أن الحسن والحسين نقشا في خواتيمهما

10.2 Tercüme

“Cafer ibn Muhammed’in babasından naklettiğine göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yüzüklerine ‘Allah’ ismini nakşettiler.”¹⁸³

10.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyeti ibn Ebî Şeybe ve Beyhâkî, *Hatim İbn İsmail* > *Cafer ibn Muhammed* > (an) *Ebîhi* isnâdıyla Tahrîc etmişlerdir:

حدثنا حاتم بن إسماعيل عن جعفر عن أبيه قال كان في خاتم حسين وحسن ذكر الله

“Hasan ve Hüseyin’in yüzüğünde ‘Allah’ ismi yazıyordu.”¹⁸⁴

Haberî aynı tarikle Tahavî de tahrîc etmiştir:

حدثنا علي بن معبد قال ثنا محمد بن جعفر المدائني قال ثنا حاتم بن إسماعيل عن جعفر بن محمد عن أبيه : أن الحسن والحسين كانا يتختمان في يسارهما وكان في خواتيمهما ذكر الله

“Hasan ve Hüseyin yüzüklerini sol ellerine takarlardı. Ve onların yüzüklerinde ‘Allah’ ismi vardı.”¹⁸⁵

Konusu açısından benzer olan *Hâtim b. İsmâil* > *Câfer* > (an) *Ebîhi* isnâdıyla İbn Ebî Şeybe ve Tirmizi’nin rivâyet ettiği bir haber de şöyledir:

... حدثنا حاتم بن إسماعيل عن جعفر عن أبيه قال كان الحسن والحسين يتختمان في

يسارهما

“Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin yüzüklerini sol ellerine takarlardı.”¹⁸⁶

¹⁸³ Abdurrazzâk, I, 348, (1363); Selimiye, Vr. 41a.

¹⁸⁴ İbn Ebi Şeybe, V, 192; Beyhâkî, Şuabu’l-İman, V, 203; Tahavî, Şerh-u Meâni’l-Âsâr, IV, 266.

¹⁸⁵ Tahavî, Şerhu Meâni’l-Âsâr, IV, 266.

Taberâni “Hz. Hasan’ın yüzüğünü sol eline taktığı”na dair haberi aynı isnâd ile rivâyet etmiştir.¹⁸⁷

Abdurrazzâk’ın eserlerinde yaptığımız tarama neticesine göre Hâtim ibn İsmail (v.187)’den hadis rivâyeti bulunmamaktadır. Ayrıca rical kitaplarında Abdurrazzâk’ın hocaları arasında Hâtim İbn İsmâil el-Medenî zikredilmemektedir.¹⁸⁸ Ancak yukarıda verdiğimiz rivâyetlerin tamamında hadisi *Câfer b. Muhammed*’den nakleden râvi *Hâtim b. İsmâil*’dir. Abdurrazzâk’ın bu haberi kitap sahibi olan *Hâtim*’in eserinden nakletmiş, ancak kitabı kendisinden okumamış olabileceği kanaatindeyiz. Bize göre rivâyetteki meçhul hoca *Hâtim İbn İsmâil (v.187)*’dir.¹⁸⁹

2.3. KİTÂBU’S-SALÂT

11. HADİS

11.1. Metin

عبد الرزاق عن رجل من قريش عن سعيد بن أبي عروبة عن قتادة عن معاذة العدوية عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى أن يصلى في شعار المرأة قال وسمعت هشام بن عروة يحدث عن أبيه عن عائشة أنها كانت تكره أن يصلى فيه

11.2. Tercüme

“Hz. Aişe’den nakledildiğine göre “ *Nebî (s.a.v)* kadın elbiselerinde¹⁹⁰ namaz kılmayı nehyetti.” Diğer bir rivâyete göre de Hz. Aişe bu şekilde namaz kılmayı kerih görüyordu.”¹⁹¹

¹⁸⁶ İbn Ebî Şeybe, V, 196; Tirmizi, Libas 16. (Tirmizi bu hadisin hasen-sahih olduğunu söyler.)

¹⁸⁷ Taberâni, *M.Kebîr*, III, 23.

¹⁸⁸ Mizzî, V, 187-190.

¹⁸⁹ İbn Hacer, Hâtim b. İsmâil’in “*sâlihu’l-kitâb*” ve “*sâdûk*” olduğunu belirtmiştir. (İbn Hacer, *Takrîb*, I, 144). Ayrıca Hâtim’in kendi kitabından yaptığı rivâyetlerin sâlih olduğu, ancak kitabı dışındaki rivâyetlerinde ise kendisinde gaflet olduğu iddia edilmiştir. (Mizzî, *Tehzîb*, V, 190.)

¹⁹⁰ شعر kelimesi “*vücuda temas eden iç çamaşırı*” anlamındaki شعر kelimesinin çoğuludur. Ancak Ebû Bekr ibn Ebî Şeybe benzer bir maktû’ rivâyette شعر النساء ifadesinin “*onların elbiseleri*” (ثيابهن) anlamında olduğunu söylemektedir. (İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 155.) Ahmed ibn Hanbel’in *Müsned*’inde yer alan benzer rivâyetin senedindeki râvîlerden Bişr ibn Mufaddal ise شعر kelimesinin

11.3. Tahrîc ve Değerlendirme

Hiz. Aişe'den nakledilen merfu' rivâyet aynı isnâdla diğerk kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak yine Hiz. Aişe'den gelen benzer bir rivâyet ise *Muaz > Eş'as > Muhammed İbn Sîrîn > Abdullah İbn Şakik > Aişe* isnâdıyla Ebû Davud, İbn Hibban, Beyhâki, Hakîm Nisâbûrî ve İbn Sîrîn'den öncesi farklı olarak da Ahmed ibn Hanbel nakletmektedir. Bu merfu' rivâyet şöyledir:

عائشة رضي الله عنها قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم لا يصلي في شعرنا
أو لحفنا

*Hiz. Aişe şöyle dedi: "Nebî (s.a.v) bizim elbiselerimizde ve/veya çarşaflarımızda¹⁹² namaz kılmazdı."*¹⁹³

Şuayb Arnavûd ve Elbânî bu rivâyetin isnâdının sahih olduğunu belirtmişlerdir. Hakim Nîsabûrî ise hadisin Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun bir hadis olduğunu ancak onların rivâyet etmediklerini belirterek eserine kaydetmiştir.¹⁹⁴

İsnâdı sahih merfu' rivâyetler ve hadisin devamında ayrı bir senedle verilen mevkûf rivâyet nedeniyle manası sahih, senedi ise munkatı' ve zayıf bir hadistir.

12.HADİS

12.1. Metin

عبد الرزاق قال أخبرني من سمع عمرو بن دينار يحدث عن نافع بن جبیر بن مطعم
قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن تنشد الأشعار وأن يتناس الجراحات وأن تقام
الحدود في المسجد

12.2. Tercüme

*"Rasulullah (s.a.v) mescitte şiir okunmasını, yaraların sarılmasını ve hadlerin uygulanmasını yasakladı."*¹⁹⁵

"battaniyenin altında giyilen elbise" yani bir nevi "gecelik, pijama" manasında olduğunu söyler. (ahmed ibn Hanbel, VI, 101) Biz de ibn Ebî Şeybe'nin verdiği anlam daha genel bir ifade olması nedeniyle çeviriyi "kadın elbiseleri" olarak yaptık.

¹⁹¹ Abdurrazzâk, I, 367, (1433); Selimiye, Vr. 43a; Muttaki, *Kenzu'l-Ummâl*, VIII, 35.

¹⁹² لِحْفٌ kelimesi battaniye, çarşaf manasına gelen لِحَافٌ kelimesinin çoğuludur. Bir de etek manasına gelen لِحْفٌ vardır.

¹⁹³ Ebû Davud, Tahare 132; Ahmed ibn Hanbel, VI, 101; ibn Hibban, VI, 105; Beyhaki, II, 409; Hakîm Nisabûrî, Muhammed ibn Abdullah, *Müstedrek*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut 1411/1990, I, 381.

¹⁹⁴ Hakîm, *Müstedrek*, I, 381.

12.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis müntehası açısından tâbii mürseli; ibtidası açısından ise munkatı'dır. Tüm haliyle kaynaklarda yer almamakla birlikte parça parça mutabii ve şahidleri vardır. "Nebî (s.a.v) mescitte şiir okunmasını yasakladı" kısmına Ebû Davud, Ahmed ibn Hanbel, Hakim ve Tahavî'nin rivâyetleri şahidlik eder.¹⁹⁶ Tahavî, Ebû Davud ve Ahmed ibn Hanbel'deki rivâyetler *Amr ibn Şuayb ibn Muhammed ibn Abdullah ibn Amr ibn el-As > Ebîhî > Ceddihi* isnâdıyla; Hakim ve Ebû Davud'daki diğer rivâyetler ise *Züfer ibn Vûseyme > Hukeym ibn Huzzam > Hukeym ibn Huzzam* isnâdıyla gelir.

Hadisin "Mescidde hadlerin uygulanmasını yasakladı" kısmına ise ibn Abbas'dan gelen "لا تقام الحدود في المساجد" hadisi şahidlik eder. İbn Mace, Tirmizi, Dârimî, Darakutnî, Taberânî ve Beyhâkî'deki rivâyetler¹⁹⁷ senedindeki İsmail ibn Müslim el-Mekki nedeniyle zayıftır.¹⁹⁸ Bu altı kaynaktaki hadisler *İsmail İbn Müslim > Amr ibn Dinar > Ta'vus > İbn Abbas > Rasulullah (s.a.v)* isnâdıyla gelir. Ancak İbn Mace ve Tirmizi'deki hadisler için Elbânî birazdan vereceğimiz mutabileri nedeniyle hasen olduklarını belirtmiştir. Ebu Nuaym, Tavus hadisini İsmail'in Amr'dan almasıyla teferrüd ettiğini ve garib olduğunu söyler.¹⁹⁹ Ancak bu hadisi Amr'dan sadece İsmail ibn Müslim almamış, farklı iki râvî daha almıştır. Dolayısıyla teferrüd etmemiştir. İbn Abbas'dan gelen bu rivâyetlerin üç mutabiini Amr ibn Dinar'dan Said ibn Beşir²⁰⁰ ve Ubeydullah ibn Hasen el-Anberî²⁰¹ nakleder.

Hadisin bu kısmına İbn Abbas'dan başka bir diğer şahid de Hakîm ibn Hizâm'dan gelen rivâyetlerdir.²⁰² İbn Hacer, Hakîm ibn Hizâm'dan gelen bu rivâyetlerin isnâdında bir beis olmadığını söyler.²⁰³

¹⁹⁵ Abdurrazzâk, I, 437, (1709); Selimiye, Vr. 51a.

¹⁹⁶ Ahmed ibn Hanbel, II, 179; Ebu Davud, Hudud 38, Salat 220; Tahavî, Ebu Cafer Ahmed ibn Muhammed, *Şerh-u Meâni'l-Âsâr, Daru'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut 1399*, IV, 358; Hakim, *Müstedrek*, IV, 419;

¹⁹⁷ İbn Mace, Hudud 31; Tirmizi, Diyard 9; Darimi, Diyard 6; Dârakutnî, III, 141; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 5; Beyhaki, VIII, 39, (15744).

¹⁹⁸ İbn Hacer, *Telhisu'l-Habîr*, IV, 77.

¹⁹⁹ Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, IV, 18.

²⁰⁰ Hakîm, *age.*, IV, 410.

²⁰¹ Dârakutnî, III, 141; Beyhaki, *age.*, III, 39, (15745).

²⁰² Ahmed ibn Hanbel, III, 434; Ebu Davud, Hudud 38; Dârakutnî, III, 86; İbn Ebi Şeybe, V, 526; Hakim, IV, 419; Taberânî, III, 204.

“ لا تقام الحدود في المساجد ” hadisi Taberânî'nin el-Mu'cemu'l-Kebîr'inde Muhammed ibn Ömer el-Vâkidî > İshak ibn Hâzim > Ebu'l-Esved > Nafi' ibn Cübeyr > Ebîhi > Rasulullah (s.a.v) senediyle de yer almaktadır.²⁰⁴ Heysemî, bu hadisin, senedindeki el-Vakidi'den dolayı zayıf olduğunu belirtmiştir.²⁰⁵

13. HADİS

13.1. Metin

عبد الرزاق عن رجل عن حنظلة قال حدثني بن أبي سفيان أن عمر قال لأبي محذورة إذا أذنت الأولى فصل ركعتين ثم أقم فإني سأخرج إليك قال وكان يؤذن على صفة زمزم.

13.2. Tercüme

“Ömer (r.a.) Ebû Mahzure'ye şöyle dedi: “Birinci ezanı okuduğun zaman iki rekât namaz kıl. Sonra kamet getir. Bende senin yanına çıkacağım.” (Ebû Mahzure) zemzem sofasının üzerinde ezan okurdu.”²⁰⁶

13.3. Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

14.HADİS

14.1. Metin

عبد الرزاق عن رجل عن إبراهيم في رجل دخل مع قوم في العصر وهو لم يصل الظهر قال كتب الله الظهر قبل العصر فليصل الظهر ثم ليصل العصر قال سفيان ونقول نحن إذا صلى مع قوم صلاة ولم يصل التي قبلها أعادها جميعا إلا أن يكون ناسيا فهو يجزئه

14.2. Tercüme

“Öğle namazını kılmadan ikindi namazını cemaatle kılan kimse hakkında İbrahim en-Nehâî şöyle dedi: “ Allah ikindiden önce öğle namazını (kılmayı) farz kılmıştır. (Bu nedenle) önce öğleyi kılsın sonra ikindiye kılsın”

²⁰³ İbn Hacer, *Telhîsu'l-Habîr*, IV, 78.

²⁰⁴ Taberânî, II, 139.

²⁰⁵ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, II, 140.

²⁰⁶ Abdurrazzâk, I, 476, (1835); Selimiye, Vr. 55b.

Süfyan ve biz diyoruz ki: “Eğer bir namaz, ondan önceki vakit namazı kılınmadan cemaatle kılınırsa, bu durumda ikisi de iade edilir. Ancak unutmussa, o (kıldığı namaz) yeterlidir”²⁰⁷.

14.3. Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda İbrahim en-Nehâî'nin sözü, ikinci kısımda ise Süfyan es-Sevrî'nin görüşü yer alır. Musannef'te konuyla ilgili Katade'nin görüşünün verildiği rivâyette, hadisin ikinci kısmındaki Süfyan es-Sevrî'den nakledilen söz aynı lafızlarla yine Sevrî'ye nisbetle yer almaktadır.²⁰⁸ Hadisin bu ikinci kısmıyla ilgili olarak sened açısından bir problem bulunmamaktadır. Çünkü Sevrî Abdurrazzâk'ın hocasıdır

Rivâyetin ilk kısmıyla ilgili benzer rivâyetler İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde yer almaktadır.²⁰⁹ Bu hadise en yakın manadaki rivâyet olan Muhammed İbn Abdullah > İsrail > Cabir > Amir ve Müslim isnâdıyla İbn Ebî Şeybe'nin naklettiği rivâyettir. İbn Ebî Şeybe bu rivâyetin sonunda Cabir > Hammad > İbrahim isnâdıyla İbrahim en-Nehâî'nin de bunun benzerini söylediğini belirtmektedir:

“Öğle namazını kıldığını düşünerek, ikindi namazını kılan cemaate uyan bir kimse hakkında şöyle dediler (Âmir ve Müslim): “O Kişi namazı bırakıp öğle namazını kılsın, sonra da ikindiye kılsın. Hiç şüphesiz Allah, öğle namazını ikindiden önce kılmayı farz kıldı, o (cemaatle kıldığı) öğle namazı yerine geçmez.”²¹⁰

Benzer manadaki bir rivâyeti de Hüseyim > Muğire > İbrahim ortak senediyle İbn Ebî Şeybe ve Tahavî nakletmektedir: *“İkindiyi kılariken öğleni kılmadığını hatırlayan bir adam hakkında İbrahim şöyle dedi: ‘Kıldığını bırakıp öğleni kılar, sonrada ikindiye kılar.’”²¹¹*

²⁰⁷ Abdurrazzâk, II, 6, (2258); Selimiye, Vr. 69b.

²⁰⁸ Abdurrazzâk, Musannef, I, 590. (2243).

عبد الرزاق عن معمر عن قتادة في رجل نسي الظهر حتى صلى العصر قال قد مضت له العصر ويصلي الظهر قال الثوري ويقول إذا صلى مع قوم صلاة وهو لم يصل التي قبلها أعادهما جميعا إلا أن يكون ناسيا فهو يجزئه

²⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 410 – 415.

²¹⁰ İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 415, (4772).

وسألت عامرا ومسلم بن صبيح فقالا ينصرف فيصل الظهر ثم يصلي العصر فإن الله قد كتبها عنده قبل العصر ولا تكون له الظهر وقال جابر عن حماد عن إبراهيم مثل ذلك

²¹¹ İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 414, (4758); Tahavî, I, 467.

عن إبراهيم في رجل نسي الظهر ثم ذكرها وهو في العصر قال ينصرف فيصل الظهر ثم يصلي العصر

Hadisle ilgili İbrahim en-Nehâî'den gelen rivâyetler, yukarıda verdiğimiz, *Câbir > Hammad > İbrahim* senedli hadis dışında tamamı Muğîra vasıtasıyla gelmektedir. Hadisin senedindeki “racul”ün Hammad ya da Muğîra olması ihtimali yüksektir. Hadisin konusu ve manası açısından en yakın olanı Hammad vasıtasıyla gelendir. Çünkü Muğîra'nın İbrahim'den olan konuyla ilgili rivâyetleri “*cemaatle kılan kimse*” hakkında değil, yukarıdaki Tahâvî ve İbn Ebî Şeybe rivâyetinde olduğu gibi “*tek kılan kimse*” ile ilgilidir. Buna göre İbrâhim'den hadisi alan **Hammad (ö.120/738)**'dır.

Fakat “*racul*” Hammad ise o halde, onunla Abdurrazzâk arasında bir râvî daha olmalıdır ki o hoca da senedden düşmüştür.²¹² Musannef'te Süfyân es-Sevrî rivâyetleri *Sevrî* nisbesiyle, Süfyân İbn Uyeyne rivâyetleri ise *İbn Uyeyne* nesebi ile zikredilir. Sevrî rivâyetlerinde çok dikkat çekici bir özellik de sened zikredilirken *Abdurrazzâk > Sevrî > X ...* şeklinde nisbesiyle rivâyet edilirken, hadis sonunda Sevrî'nin görüşü nakledilecekse onun sözü genellikle *Süfyân* ismiyle rivâyet edilmektedir.²¹³ Eğer senedde Sevrî yok ise ama hadisin sonunda Sevrî'nin görüşü/sözü verilecekse bu durumda onun haberi *Sevrî* nisbesiyle rivâyet edilmektedir.²¹⁴ Meselâ yukarıda dipnotta verdiğimiz hadis *Abdurrazzâk > Mamer > Katâde* senedli bir rivâyettir ve bu rivâyetin sonunda Sevrî'nin sözü *Sevrî* nisbesiyle verilmektedir. Bu hadis bu kullanımın örneklerinden biridir.

Bu bilgiler ışığında şu sonuca varıyoruz: İncelediğimiz rivâyetin Sevrî'den nakledilen kısmı “*Süfyân*” ismi ile aktarıldığına göre senedde *Sevrî* nisbesi de olmalıdır. O halde bu nisbe/râvî senedden düşmüştür. Yukarıda “*racul*”den kastın Hammad olduğunu belirtmiştik. Bu durumda hadisin senedi şöyledir:

Abdurrazzâk > Süfyân es-Sevrî > Hammâd > İbrâhim²¹⁵

15.HADİS

15.1 Metin

²¹² Abdurrazzâk(ö.211/827)'in Hammad (ö.120/738) ve Muğîra (ö.133/751)'dan aldığı rivâyetlerin çoğu bir vasıta aracılığıyla. Ancak az da olsa Musannef'de her ikisinden doğrudan yaptığı rivâyetler de yer almaktadır. Fakat bu rivâyetler munkatı'dır.

²¹³ Mesela Musannef'teki şu rivâyetlere bkz.: 48, 172, 922, 928, 947, 1203, 1487, 1560.

²¹⁴ Mesela Musannef'teki şu rivâyetlere bkz.: 76, 2243, 2268, 3310, 3900, 5295, 5490.

²¹⁵ Bu sened Musannef'in sık kullandığı isnâd yollarındandır.

عبد الرزاق عن رجل ثقة قال أخبرني إبراهيم بن أبي عبلة قال أخبرني من رأى عمر بن الخطاب يصلي إلى قلنسوته جعلها سترًا له

15.2 Tercüme

“Kendisini gören kimsenin haber verdiği göre Ömer ibnü'l-Hattâb (r.a), takkesini kendine sütire yapıp ona doğru namaz kılıyordu.”²¹⁶

15.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. *Musanef*'te İbrahim ibn Ebî Able rivâyetlerini Malik ve Said İbn Abdulaziz et-Tenûhî nakletmişlerdir. Ancak bu hadisteki meçhul hoca tespit edilememiştir.

16.HADİS

16.1 Metin

عبد الرزاق عن سمع بن صالح عن هشام بن عروة عن أبيه قال لا يقطع الصلاة إلا الكفر بالله لا يقطعها رجل ولا امرأة ولا حمار إلا أن الرجل يكره أن يمشى بين يديه

16.2 Tercüme

“Hişam ibn Urve'nin babasından naklettiğine göre o şöyle dedi: “ Namazı Allah'ı inkâr etmenin dışında hiçbir şey bozmaz. Bir adam, kadın ya da eşeğin önünden geçmesiyle namaz bozulmaz. Ancak kişi namaz kılarken önünden geçilmesini istemez.”²¹⁷

16.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hişam ibn Urve'den hadisi alan Âmir ibn Salih ez-Zübeyrî'dir.

Hişam ibn Urve tarîkiyle benzer bir rivâyet ibn Ebî Şeybe'nin *Musanef*'inde yer almaktadır. İbn Ebî Şeybe'nin, *Abde ibn Süleyman > Hişam ibn Urve > (an)Ebîhi* isnâdıyla rivâyet ettiği hadis şöyledir:

حدثنا عبدة بن سليمان عن هشام عن أبيه قال كان يقول لا يقطع الصلاة شيء إلا الكفر

²¹⁶ Abdurrazzâk, II, 15, (2302); Selimiye, Vr. 71a.

²¹⁷ Abdurrazzâk, II, 30, (2364); Selimiye, Vr. 73a.

“Namazı küfrün dışında hiçbir şey bozmaz.”²¹⁸

Bu rivâyete göre Hişam’dan hadisi sema‘ eden Abde ibn Süleyman’dır. Abdurrazzâk’ın rivâyetinde ise hadisi Hişam ibn Urve’den alan Âmir ibn Salih ez-Zübeyrî’dir. Âmir’den sema‘ eden ise meçhuldür ve tespit edilememiştir.

17.HADİS

17.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل الكوفة عن أبي إسحاق قال كان أصحاب بن مسعود يتعونون بعد فاتحة الكتاب

17.2 Tercüme

Ebu İshak şöyle dedi: “İbn Mes’ud’un ashabı Fatihatü’l-Kitab’ı (okuduktan) sonra eûzu çekiyorlardı.(okuyorlardı).”²¹⁹

17.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Mes’ud’a ait bu rivâyet kaynaklarda bulunamamıştır.

18.HADİS

18.1 Metin

... عن علي أنه كان إذا قال سمع الله لمن حمده قال اللهم ربنا لك الحمد كثيرا ثم يسجد (لأعطيه كذا) قال اللهم ربنا لك الحمد اللهم بحولك وقوتك أقوم وأقعد

18.2 Tercüme

“Hz. Ali (r.a) ‘Semi’allahu li-menhamideh’ dediği zaman ‘ Allahümme Rabbenâ leke’l-hamdu kesiran’ der, sonra da secde ederdi.(Böyle diyen kişiye sevap verilir.) Onu şöyle de söyledirdi: ‘Allahümme Rabbenâ leke’l-hamd. Allahümme bi havlike ve kuvvetike ekûmu ve ek’ud.’²²⁰

18.3 Tahrîc ve Değerlendirme

²¹⁸ İbn Ebi Şeybe, I, 251.

²¹⁹ Abdurrazzâk, II, 87, (2594); Selimiye, Vr. 81a.

²²⁰ Abdurrazzâk, II, 166, (2914); Selimiye, Vr. 91b.

Musannef'te senedsiz olarak yer alan ve Hz. Ali'ye ait olan bu hadisi, Beyhâkî, Abdurrazzâk tarîkiyle Tahrîc etmiştir. Beyhâkî'nin Sünen'inde yer alan bu hadis şöyledir:

أَخْبَرَنَا أَبُو الْقَاسِمِ : عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَصْبَهَانِيُّ التَّاجِرُ بِالرِّيِّ أَخْبَرَنَا أَبُو حَاتِمٍ : مُحَمَّدُ بْنُ عِيْسَى أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنِ النَّوْرِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْحَارِثِ عَنْ عَلِيٍّ : أَنَّهُ كَانَ إِذَا قَالَ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ قَالَ : اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ، اللَّهُمَّ بِحَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ أَقُومُ وَأَقْعُدُ.

“Hz. Ali (r.a) ‘Semi’allahu li-menhamideh’ dediği zaman ‘ Allahümme Rabbenâ leke’l-hamd. Allahümme bi havlike ve kuvvetike ekûmu ve ek’ud’ derdi.”²²¹

Beyhâkî'nin bu rivâyeti ile Musannef hadisinin senedi tespit edilmiştir. Buna göre hadisin senedi şu şekildedir:

Abdurrazzâk > Sevrî > Ebî İshak > el-Hâris > Ali (r.a)

Hadisi Ali el-Muttakî de Abdurrazzâk'tan ve fakat Beyhâkî'nin rivâyet metni ile Kenzu'l-Ummâl isimli eserinde zikretmiştir.²²² Yine bu hadisi Taberani de Süfyan es-Sevrî tarîkiyle ve *Ali ibn Abdulaziz > Ebu Nuaym > Süfyan > Ebî İshak > el-Hâris > Ali (r.a)* isnâdıyla rivâyet etmiştir.²²³

Musannef'in Selimiye Kütüphanesi nüshasında, hadis metnindeki (لأعطيه-كذ) ifadesi (لا يخطيه) (O, okunduğunda da yanlış olmaz / eksik olmaz) şeklinde zikredilmektedir.²²⁴

Netice olarak, Musannef'te senedsiz olarak yer alan bu hadisin senedi tespit edilmiştir.

19. HADİS

19.1 Metin

عبد الرزاق عن ابن عطاء قال إذا ركعت قبل أن يرفع الإمام رأسه فقد أدركت فإن رفع قبل أن ترقع فقد فاتتك فإن أدركته ساجدا فاسجد وجالسا يتشهد فاجلس وتشهد ولا تعد بذلك

²²¹ Beyhaki, *Sünen*, 2, 96.

²²² Muttaki, *Kenzu'l Ummâl*, VIII, 381.

²²³ Taberani, *ed-Duâ*, I, tahk. Mustafa Abdulkadir, Daru'l Kütubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1413, I, 189.

²²⁴ Musannef, Selimiye Kütüphanesi nüshası, Vr. 91b.

19.2 Tercüme

*Ata şöyle dedi: “İmam başını rükûdan kaldırmadan rükû ettiğin zaman o rekata yetişmiş sayılırsın. Eğer sen rükûyu yapmadan imam başını kaldırır ve sen gelirsen, ona yetiştiğin yerde namaza durursun. Secde yapıyorsa secde yap, teşehhüde oturuyorsa sen de teşehhüde otur. Ama bu rekat kılınmış sayılmaz.”*²²⁵

19.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Abdurrazzâk’ın bu rivâyetteki hocası, A'zamî'nin istifade ettiği nüshalardan düşmüştür. Ancak Selimiye Kütüphanesindeki nüshada Abdurrazzâk’ın hocası sabittir ve sened *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Ata* zinciriyle isnâd edilmektedir.²²⁶

Kaynaklarda bulamadığımız bu rivâyetteki meçhul hoca İbn Cüreyc olarak tespit edilmiştir.

20.HADİS

20.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن محمد بن جابر عن إبراهيم قال إن أحب إلي أن أعيد الصلاة إذا نسيت إلا أن أكون أكثر النسيان فأسجد سجدتي السهو

20.2 Tercüme

*İbrahim en-Nehâî şöyle dedi: “Unuttuğum zaman namazı iade etmek bana daha sevimli geliyor. Ancak unutkanlığım çok olursa sehiv secdesi yaparım.”*²²⁷

20.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musanef de Muhammed ibn Cabir isnâdıyla on hadis yer almaktadır. Abdurrazzâk bunlardan ikisi hariç, sekiz rivâyeti meçhul şeyhi vasıtasıyla Muhammed ibn Cabir’den almıştır. Diğer rivâyetlerden birini ibn Cüreyc²²⁸, diğerini ise Hişam ibn Hassan²²⁹ vasıtasıyla almıştır. İbn Cüreyc kanalıyla gelen rivâyet *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Racul > Hammad > İbrahim* senediyle rivâyet edilmiş. Ancak rivâyetin sonunda *Muhammed ibn Cabir > Hammad > İbrahim* senediyle

²²⁵ Abdurrazzâk, II, 282, (3375); Selimiye, Vr. 105a.

²²⁶ Musanef, Selimiye, Vr. 105a.

²²⁷ Abdurrazzâk, II, 308, (3474); Selimiye, Vr. 108a.

²²⁸ Abdurrazzâk, X, 69 (18387).

²²⁹ Abdurrazzâk, I, 117, (426).

isnâd edildiği belirtilmiştir. Bu durum Abdurrazzâk'ın en önemli dört hocasından biri olan İbn Cüreyc'in isnâd ettiği müphem râvî ile zayıf bir râvî olan Muhammed İbn Cabir'i²³⁰ gizlemiş olabileceğini düşündürmektedir.

3474 nolu bu hadis Musannef de 3521 numaralı hadiste *Abdurrazzâk > Sahibun leh > Muhammed İbn Cabir > Hammad > İbrahim* isnâdıyla tekrar edilmektedir. Bu hadisin senedinden de anlaşıldığı üzere 3474 numaralı rivâyetin senedinden Hammad düşmüştür. 3521 nolu rivâyette ise (إذا نسيت) ifadesi yer almamaktadır.

İbrahim en-Nehai'ye ait bu haber diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla meçhul hoca tespit edilememiştir.

21.HADİS

21.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل البصرة عن أشعث عن الحسن في رجل لا يدري أصلى أم لا قال يعيد ما كان في وقت تلك الصلاة فإذا مضى الوقت فليس عليه إعادة

21.2 Tercüme

“Namazını kılıp kılmadığını bilmeyen (bu konuda şüpheye düşen) bir adam hakkında Hasan Basrî şöyle dedi: “O namazın vakti içinde ise namazını kılar, ancak vakit çıkmışsa o zaman namazı kılması gerekmez.”²³¹

21.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet Musannef'de bundan bir önceki 3519 nolu hadistir. Hasan'dan gelen rivâyet *Abdurrazzâk > Ma'mer > racul > Hasan* isnâdlıdır:

عبد الرزاق عن معمر عن رجل عن الحسن قال إذا كان شكه بعد الإنصراف فلا بأس عليه وإذا شك أصلى أم لا فإن كان في وقت أعاد وإن ذهب لم يعد

²³⁰ Mizzî, XXIV, 568.

²³¹ Abdurrazzâk, II, 318, (3520); Selimiye, Vr. 109b.

“Namazı kıldıktan sonra şüphelendiği zaman bir beis yoktur. Ancak kılıp kılmadığında şüphelendiğinde ise; eğer vakit içinde ise iade eder, vakit geçmiş ise namazı kılmaz.”

Birbirine çok benzeyen ve Hasan Basrî'den gelen bu iki rivâyetten birinde Abdurrazzâk'ın şeyhi, diğesinde ise Ma'mer'in şeyhi meçhuldür. Bu rivâyetlerin senedleri şöyledir:

-Abdurrazzâk > Şeyhun min ehli'l-Basra > Eş'as > Hasan

-Abdurrazzâk > Mamer > Racul > Hasan²³²

Hadisteki meçhul şeyh diğ rivâyette olduğu gibi **Mamer**'dir. Çünkü Musannef'te “*şeyhun min ehli'l-Basra*” müphem lafzıyla bir rivâyet daha vardır ki onu Beyhâkî, *Abdurrazzâk > Mamer* isnâdıyla mâlum olarak Tahrîc etmiştir.²³³

22.HADİS

22.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن محمد بن جابر عن حماد عن إبراهيم قال إن أحب إلي
ان أعيد الصلاة إلا أن أكون أكثر النسيان فأسجد سجدتي السهو

22.2 Tercüme

*İbrahim en-Nehâî şöyle dedi: “Namazı iade etmek bana daha sevimli geliyor. Ancak unutkanlığım çok olursa sehiv secdesi yaparım.”*²³⁴

22.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Değerlendirme için 20. (3474) hadise bakınız.

23.HADİS

23.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن محمد بن جابر عن أبي إسحاق أو غيره عن
الحارث عن علي قال لا يؤم المتيمم المتطهرين قال وقال علي لا يؤم المقيد المطلقين

²³² Bu rivâyetteki “*racul*” bize göre Eş'as'dır.

²³³ Musannefteki bu rivâyet araştırmamızın son hadisidir. Musannef ve Beyhâkî rivâyetleri için tezimizdeki son hadise bakınız.

²³⁴ Abdurrazzâk, II, 318, (3521); Selimiye, Vr. 109b.

23.2 Tercüme

Hz. Ali (r.a) şöyle dedi: “ Teyemmümlü olan abdestli olana imam olamaz.” Hz. Ali şöyle de dedi: “ Mukayyed olan mutlak olana imam olamaz.”²³⁵

23.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadise benzer bir rivâyeti Beyhâki, Haccac > Ebî İshak > el-Haris > Ali isnâdıyla Tahrîc etmiştir.²³⁶ Ancak hadisin sonunda bu isnâdla hüccet olmayacağını belirtmiştir. Beyhâki'nin Tahrîc ettiği hadis şöyledir:

أخبرنا محمد بن عبد الله الحافظ ثنا أبو بكر بن إسحاق ثنا أبو المثنى ثنا مسدد ثنا حفص بن غياث عن الحجاج عن أبي إسحاق عن الحارث عن علي : أنه كره أن يؤم المتيمم المتوضئين

Kaynaklarda hadis, Muhammed ibn Cabir isnâdıyla bulunamadığından meçhul hoca tespit edilememiştir.

24.HADİS

24.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن محمد بن جابر قال سمعت عبد الله بن بدر يحدث عن علي بن شيبان عن أبيه أن النبي صلى الله عليه وسلم قال من رفع رأسه من الركوع قبل الإمام فلا صلاة له

24.2 Tercüme

“Nebî (s.a.v) hiç şüphesiz şöyle buyurmuştur: “ İmamdan önce rükûdan başını kaldıran kimsenin namazı olmaz.”²³⁷

24.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet Abdalbaki ibn Kani (h. 265/351)'nin Mu'cemu's-Sahabe isimli eserinde aynı senetle yer almaktadır. Bu rivâyet şöyledir:

²³⁵ Abdurrazzâk, II, 352, (3668); Selimiye, Vr. 114a.

²³⁶ Beyhaki, Sünen, I, 234.

²³⁷ Abdurrazzâk, II, 375, (3759); Selimiye, Vr. 117a.

حدثنا علي بن محمد ، نا مسدد ، نا محمد بن جابر ، عن عبد الله بن بدر ، عن علي بن شيبان ، عن أبيه قال : صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم فرفع رجل رأسه قبل النبي صلى الله عليه وسلم فلما انصرف قال : « من رفع رأسه قبل الإمام أو وضع فلا صلاة له »

“Ben Nebî (s.a.v)’in arkasında namaz kıldım. Bir adam Nebî (s.a.v)’den önce başını kaldırdı. Rasulullah (s.a.v) (namaz bitince) şöyle buyurdu: “ Kim imamdan önce başını kaldırır ya da indirirse onun namazı olmaz.”²³⁸

Bu rivâyette hadisi Muhammed ibn Cabir’den nakleden *Müsedded ibn Müserhed* (ö.228/843) dir.

Yukarıdaki rivâyeti İbn Hacer, *el-İsabe* isimli eserinin Şeyban ibn Muharriz’in biyografisine ayırdığı bölümde *Muhammed b. Câbir > Abdullah b. Bedr > Ali b. Şeybân > (an) Ebîhi* isnâdıyla Bakî b. Mahled(ö.276/889)’in *Müsned*’inde rivâyet edildiğini; İbn Mace’nin ise bu hadisi *Abdullah b. Bedr > Abdurrahman b. Ali b. Şeybân > (an) Ebîhi* senediyle Tahrîc ettiğini belirtmektedir.²³⁹ Ancak bu hadis İbn Mace’nin *Sünen*’inde yer almamaktadır.

Hadisi rivâyet eden meçhul râvi Abdurrazzâk’ın akrânı olan *Müsedded İbn Müserhed* (150/767-228/843)’dir.

25.HADİS

25.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن محمد بن جابر عن حماد عن إبراهيم أنه كان يكره أن يصلي في المقصورة قال وقال حماد الصف الأول الذي يلي المقصورة

25.2 Tercüme

*İbrahim, Maksure*²⁴⁰ de namaz kılmayı kerih görüyordu. Hammad “Birinci saf maksureyi takip eder dedi.”²⁴¹

25.3 Tahrîc ve Değerlendirme

²³⁸ Abdalbaki b. Kani Ebu’l Huseyn, *Mu’cemu’s-Sahabe*, Tahk. Salih ibn Salim, I, 340, Mektebetu’l-Gurabii’l-Eseriyye, 2008; Ali el- Muttaki, *Kenzu’l Ummal*, VII, 1017.

²³⁹ İbn Hacer, *el-İsabe*, III, 369.

²⁴⁰ Maksûre: camilerde parmaklıklarla çevrilmiş kısım; etrafı korunaklı mihrap gibi bir yer.

²⁴¹ Abdurrazzâk, II, 416, (3913); Selimiye, Vr. 122a.

İbrahim en-Nehâî'den nakledilen bu rivâyet diğer kaynaklarda tesbit edilememiştir.

26.HADİS

26.1 Metin

عبد الرزاق عن معمر عن الزهري عن عطاء بن يزيد الليثي عن أبي أيوب الأنصاري قال الوتر حق على كل مسلم فمن أحب أن يوتر بخمس ركعات فليعمل ومن أحب أن يوتر بثلاث فليعمل ومن أحب أن يوتر بواحدة فليعمل ومن لم يستطع إلا أن يومية إيماء فليعمل
عبد الرزاق عن من سمع أنس يحدث مثل ذلك

26.2 Tercüme

“Vitr namazını kılması her müslümanın üzerine zorunludur(vaciptir). Kim onu beş rekât kılmak isterse, öyle kılsın; Kim üç rekât kılmak isterse kılsın; kim bir rekât kılmak istiyorsa bir rekât kılsın; kimin de kılmaya gücü yetmiyorsa îmâ ile kılsın.”
(4633nolu Eyüp el-Ensârî hadisi)

Bunun bir benzerini de Enes’i işiten kimse nakletmiştir.²⁴²

26.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Diğer kaynaklarda Ebû Eyyub el-Ensârî’den hem merfu’ hem de mevkuf olarak nakledilen bu hadisin Enes ibn Malik rivâyeti bulunamamıştır. Ancak Musannef’in Selimiye kütüphanesindeki nüshasında 4634 nolu hadisin senedi *Abdurrazzâk > Ma’mer > men semia Enes* şeklinde yer almaktadır²⁴³ yine oradaki bir diğer farklılık da hadisin (يحدث مثل ذلك) şeklinde değil (يحدث قبل ذلك) ifadeleriyle yer almasıdır.

عبد الرزاق عن معمر عن من سمع أنس يحدث قبل ذلك

Selimiye nüshasından anladığımıza göre Azami’nin esas aldığı ve karşılaştırma yaptığı diğer nüshalardan Abdurrazzâk’ın şeyhi düşmüştür. Netice olarak bu hadiste Abdurrazzâk’ın şeyhi Ma’mer’dır. Meçhul olan hoca ise Abdurrazzâk’ın değil Ma’mer’in hocasıdır. Bu meçhul şeyh ise diğer kaynaklardan tesbit edilememiştir.

27.HADİS

²⁴² Abdurrazzâk, III, 19, (4633-4634); Selimiye, Vr. 143a.

²⁴³ Selimiye Ktp. Vr. 143a.

27.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل المدينة عن ابن شهاب قال فضل صلاة الليل على صلاة النهار كفضل صلاة المكتوبة على صلاة التطوع

27.2 Tercüme

*İbn Şihâb ez-Zührî şöyle dedi: “ Gece namazının gündüz namazına üstünlüğü, farz namazın nafîle namaza olan üstünlüğü gibidir.”*²⁴⁴

27.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Şihab ez-Zührî'ye ait bu rivâyet diğer kaynaklarda tespit edilememiştir.²⁴⁵

28.HADİS

28.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن شعبة عن سعد بن إبراهيم عن أبيه عن جده عن عبد الرحمن بن عوف قال ما رأيته صلاحها

28.2 Tercüme

*Abdurrahman ibn Avf şöyle dedi: “ (Rasulullah (s.a.v))'i duha namazı kılarken görmedim.”*²⁴⁶

28.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Diğer kaynaklarda buna benzer bir rivâyet yine Şu'be kanalıyla ancak sahabe râvîsi Enes ibn Malik olan bir hadis nakledilmektedir. Buna göre Enes ibn Malik, Rasulullah (s.a.v)'in bir gün duha namazını kılmış olduğunu, bunun dışında onu, duha namazını kılarken görmediğini rivâyet etmektedir.²⁴⁷ Ayrıca Fethu'l-bâri'de Abdurrahman İbn Avf'ın duha namazını kılmadığını belirten bir rivâyet de senedsiz

²⁴⁴ Abdurrazzâk, III, 47, (4736); Selimiye, Vr. 146b.

²⁴⁵ Bazı kaynaklarda mevkuf bazılarında ise merfu olarak yer alan ve Abdullah ibn Mes'ud'dan nakledilen bir rivâyete göre Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Gece namazının gündüz namazına üstünlüğü, gizli verilen sadakanın açıktan verilen sadakaya üstünlüğü gibidir.” (Abdurrazzâk, III, 47; Taberani, Mu'cemu'l-Kebir, IX, 24- VIII, 127; İbn Ebi Şeybe, II, 173; Beyhaki, Şuabu'l-İman, VII, 105.

²⁴⁶ Abdurrazzâk, III, 80, (4876); Selimiye, Vr. 151b.

²⁴⁷ Buhari, Cemaat ve'l-imame, 13; Ahmed İbn Hanbel, III, 130; İbn Hibban, V, 426.

olarak yer almaktadır.²⁴⁸ Bunlar dışında bir rivâyet, Abdurrahman İbn Avf kanalıyla kaynaklarda bulunamamıştır.

29.HADİS

29.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن شعبة عن الحكم عن مقسم عن بن عباس أن عمر كان يقرأ في الفجر بسورتين

29.2 Tercüme

“İbn Abbas’ın naklettiğine göre Hz. Ömer (r.a) sabah namazında iki sure ile kunut okuyordu.”²⁴⁹

29.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef ve Sünen-i Beyhâkî’de Ebû Osman en- Nehdi’nin Hz. Ömer’den naklettiğine göre Hz. Ömer (r.a) sabah namazında kunut okurdu.²⁵⁰ Ancak bu rivâyet ibn Abbas’tan değildir. Musannefteki aynı senedle bu rivâyeti Tahavî de eserinde nakletmektedir. Tahavî’nin rivâyeti şöyledir²⁵¹:

حدثنا أبو بكر قال ثنا وهب بن جرير قال ثنا شعبة عن الحكم عن مقسم عن بن عباس رضي الله عنه عن عمر رضي الله عنه : أنه كان يقرأ في صلاة الصبح بسورتين اللهم إنا نستعينك اللهم إياك نعبد

Tahavî’nin dışında diğer kaynaklarda bu rivâyet yer almamaktadır. Buna göre Şu’be’den hadisi Vehb ibn Cerir (v. 206/822) almıştır. Yapmış olduğumuz taramaya göre Musannef’te Abdurrazzâk’ın Vehb ibn Cerir’den rivâyeti bulunmamaktadır. Bununla birlikte kaynaklarda onun Vehb ibn Cerir’den hadis almadığını, onu işitmediğini belirten bir karine de bulunmamaktadır. Vehb ibn Cerir, Abdurrazzâk’la aynı dönemde yaşamış Basra’lı sika bir râvîdir.²⁵² Dolayısıyla birbirleriyle görüşme ve hadis rivâyet etme ihtimalleri vardır. Bunu göz önüne alarak seneddeki “*racul*” ün *Vehb ibn Cerir (v. 206/822)* olabileceğini söyleyebiliriz.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Fethu’l-bari*, 3, 55.

²⁴⁹ Abdurrazzâk, III, 112, (4972); Selimiye, Vr. 155b.

²⁵⁰ Abdurrazzâk, III, 112 (4971); Beyhaki, II, 204.

²⁵¹ Tahavî, *Şerh-u Meani’l-âsâr*, I, 250

²⁵² Mizzî, XXXI, 123.

2.4. KİTÂBU'L – CUM'A

30.HADİS

30.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن عثمان بن محمد أنه أرسل إلى بن المسيب يسأله
على من تجب عليه الجمعة قال على من سمع النداء

30.2 Tercüme

“Osman ibn Muhammed, ibn Müseyyeb'e Cuma'nın kimlere farz olduğunu sormak üzere adam gönderdi. İbn Müseyyeb şöyle dedi: “Cuma ezanını duyan kimselere vacip olur.”²⁵³

30.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Ezanı duyan kimseye Cuma namazının vâcip olduğuna dair Said ibn el-Müseyyeb rivâyeti İbn Ebî Şeybe ve Beyhâki'nin eserlerinde de yer almaktadır. İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde *Halid el-Ahmer > Abdullah ibn Yezid > Said İbn Müseyyeb* isnâdıyla; Beyhâki'nin Sünen'inde ise *Şafii > İbrahim ibn Muhammed > Abdullah ibn Yezid > Said ibn Müseyyeb* isnâdıyla rivâyet edilmiştir.²⁵⁴

Musannef'te “*Raculün min Eslem*” müphem lafzıyla kastedilen râvî **İbrahim İbn Muhammed İbn Ebî Yahya**'dır.²⁵⁵

31.HADİS

31.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن أبي الزناد عن أبي ميمونة الأسدي قال كان أبو
هريرة يكون على رأس خمسة أميال من المدينة فيجمع وينزل

31.2 Tercüme

Ebü Meymûne el-Esedî şöyle dedi: “Ebu Hureyre (r.a) Medine'den beş mil uzakta bulunuyordu, Cuma namazı için şehre iner ve Cuma namazını kılardı.”²⁵⁶

²⁵³ Abdurrazzâk, III, 163, (5156); Selimiye, Vr. 161b.

²⁵⁴ İbn Ebi Şeybe, I, 440; Beyhaki, Sünen, III, 175.

²⁵⁵ İbrahim el-Eslemî için tezin sonundaki “Genel Değerlendirme” bölümüne bakınız.

31.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet Beyhâkî'nin Sünen'inde yer alır. *Beyhâkî'nin ... ibn Ebî Cafer > el- A'rac > Ebu Hureyre* tarîkiyle Tahrîc ettiği rivâyet şöyledir:

“Ebu Hureyre Zuhuleyfe'den yürüyerek Cuma'ya gelirdi. Orası ise Medine'den altı mil uzaklıkta idi.”²⁵⁷

“*Raculün min Eslem*” ile Abdurrazzâk'ın mutlak manada kasteddiği **İbrahim el-Eslemî** dir.

32.HADİS

32.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل عن الحارث عن فضيل عن محمد بن كعب قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي بنا الجمعة إذا سقط أدنى الفيء

32.2 Tercüme

“*Nebî (s.a.v) bize Cuma namazını gölgenin en yakına düştüğü zaman kıldırırdı.*”²⁵⁸

32.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet Muhammed İbn Ka'b tarîkiyle diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

33.HADİS

33.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن صالح مولى التوأمة أن باقول مولى العاص بن أمية صنع للنبي صلى الله عليه وسلم منبره من طرفاء ثلاث درجات فلما قدم معاوية المدينة زاد فيه فكسفت الشمس حينئذ

33.2 Tercüme

“*Âs ibn Ümeyye'nin kölesi Bâkûl, Nebî (s.a.v)'e İlgin ağacından üç basamaklı bir minber yaptı. Muaviye Medine'ye geldiğinde minberin basamak sayısını artırdı. O günlerde güneş tutulmuştur.*”²⁵⁹

²⁵⁶ Abdurrazzâk, III, 163, (5160); Selimiye, Vr. 161b.

²⁵⁷ Beyhaki, Sünen, III, 175.

²⁵⁸ Abdurrazzâk, III, 177, (5221); Selimiye, Vr. 163b.

²⁵⁹ Abdurrazzâk, III, 182, (5244); Selimiye, Vr. 164a.

33.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Hacer (852/ 1448) *el-İsâbe* isimli eserinde Bâkûm er-Rumî (kendisine Bâkûl'da denilir)'nin biyografisine ayırdığı bölümde bu hadisi, Abdurrazzâk'ın Musannef'inden aşağıdaki şekilde nakletmektedir.²⁶⁰

قال عبد الرزاق في مصنفه أخبرنا إبراهيم بن أبي يحيى عن صالح مولى التوأمة أن باقول مولى العاص بن أمية صنع لرسول الله صلى الله عليه وسلم منبره من طرفاء ثلاث درجات

Aynı hadis Ebu'l Ferec Zeyneddin ibn Receb (795/1392)'nin *Fethu'l-bari* isimli Sahih-i Buhari şerhinde ise şöyle nakledilmektedir.²⁶¹

وروى عبد الرزاق ، عن رجل من أسلم - وهو إبراهيم بن أبي يحيى - ، عن صالح مولى التوأمة ، أن باقوم مولى العاص بن أمية صنع للنبي - صلى الله عليه وسلم - منبره من طرفاء ، ثلاث درجات .

Hemen hemen aynı dönemlerde yaşamış olan her iki müellifin eserlerindeki birbirine muvafık nakillerinden Eslem'li meçhul hocanın *İbrahim ibn Ebî Yahya el-Eslemi* (ö. 184/800) olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle bu müelliflerin ulaştıkları musannef nüshalarında Abdurrazzâk'ın hocasının meçhul olmadığını söyleyebiliriz.

Fethu'l-bari'de önce meçhul hocanın sonra ise onun kim olduğunun söylenmesine gelince; bu durumun Musannef'in genel özelliklerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bununla ilgili Musannef'ten bazı örnekler tezimizin giriş bölümünde verilmiştir²⁶².

Benzer bir rivâyette Ebu Nuaym el-İsbehani'nin *Marifetü's-Sahabe*'sinde yer alır:

حدثنا أبو محمد بن حيان ، ثنا محمد بن رسة ، ثنا عمرو بن مالك الراسبي ، ثنا محمد بن سليمان بن مسمول ، عن أبي بكر بن عبد الله السيري ، قال : حدثنا صالح ، مولى التوأمة

²⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 265.

²⁶¹ Zeynuddin, Ebu'l-Ferec ibn Receb el-Hanbeli, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, mektebetu'l Gurabai'l- Eseriyye, Medine, 1416/1996, 3, 449.

²⁶² Giriş bölümü 9. sayfa.

قال : حدثني باقوم مولى سعيد بن العاص قال : « صنعت لرسول الله صلى الله عليه وسلم منبرا من طرفاء الغابة ، ثلاث درجات المقعد ، ودرجتين »

“Said ibn As’ın mevlası Bâkûm şöyle dedi: “Ben Rasulullah (s.a.v) için ormanın ılgın ağacından üçüncü basamağı oturma yeri olan iki basamaklı bir minber yaptım.”²⁶³

İbrâhim ibn Ebî Yahya el-Eslemî²⁶⁴(v. 184)’nin rical kitaplarında metrûk ve kezzâb olduğu belirtilmiş; ayrıca O, Mu’tezile, Cehmiyye, Kaderiye ve Râfiziyye gibi fırkalara nisbet edilmiştir.²⁶⁵

İbn Hacer, Abdurrazzâk’ın Musannef’in de nakledilen rivâyetin isnâdının zayıf ve mürsel olduğunu; Ebu Nuaym’ın Tahrîc ettiği rivâyetin ise mevsûl ve fakat zayıf olduğunu belirtir.²⁶⁶ Ebu’l ferec ise bu iki rivâyetin de isnâdının çok zayıf olduğunu söyler.²⁶⁷

34.HADİS

34.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل أسلم عن أبي جابر البياضي عن بن المسيب أن النبي صلى الله عليه وسلم كان يتوكأ على عصا وهو يخطب يوم الجمعة إذ كان يخطب إلى الجذع فلما صنع المنبر قام عليه وتوكأ على العصا أيضا

34.2 Tercüme

Nebî (s.a.v) Cuma günü hutbe okurken asaya dayanıyordu. Önceden kütüğe dayanarak hutbe okurdu. Minber yapılıncaya onun üzerine çıktı ve yine aynı şekilde asaya dayandı.”²⁶⁸

34.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis İbn Müseyyeb tarîkiyle diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Hadisi Muhammed ibn Abdurrahman Ebu Cabir el-Beyâzî’den İbrahim ibn Ebî Yahya’nın

²⁶³ Ebu Nuaym, el-İsbehani, Ahmed ibn Abdillah, *Marifetu’s-Sahabe*, tahk. Adil ibn Yusuf el-Aziz, Daru’l vatan, 1419/1998, I, 447.

²⁶⁴ İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî (Zehebî, *es-Siyer*, VIII,450)

²⁶⁵ Zehebî, *es-Siyer*, VIII, 450; Mizzî, *Tehzîb*, II, 184; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 93.

²⁶⁶ İbn Hacer, *el-İsabe*, I, 265.

²⁶⁷ Ebu’l-Ferec, a.g.e. 3, 449.

²⁶⁸ Abdurrazzâk, III, 185, (5251); Selimiye, Vr. 164b.

almış olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İbrahim İbn Ebî Yahya el-Eslemi Ebu Cabir'den hadis sema etmiştir. Nitekim bir sonraki hadis de *Abdurrazzâk > el-Eslemi > Ebû Cabir > İbn Müseyyeb* senediyle rivâyet edilmektedir.

Bu senetteki Eslemî de Abdurrazzâk'ın hocalarından olan *İbrahim ibn Ebî Yahya El-Eslemî*'dir. Ancak Ebu Cabir ve el-Eslemî zayıftır.²⁶⁹ Bu râvîler nedeniyle hadis de zayıftır.

35.HADİS

35.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل البصرة أن عبد الرحمن بن عبد الله أخبره عن أبي حميد الحميري قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من قلم أظفاره يوم الجمعة أخرج الله منه الداء وأدخل عليه الدواء

35.2 Tercüme

*Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Kim Cuma günü tırnaklarını keserse, Allah ondan hastalığı giderir ve ona şifa verir."*²⁷⁰

35.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet *Muaz > el-Mes'ûdî > İbn Hamîd b. Abdurrahman > (an) Ebîhi* isnâdıyla İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde yer almaktadır:

حدثنا معاذ عن المسعودي عن بن حميد بن عبد الرحمن عن أبيه أنه قال فيمن قلم أظفاره يوم الجمعة أخرج الله منها الداء وأدخل فيها الشفاء

Meçhul râvî tesbit edilememiştir.

36.HADİS

36.1 Metin

²⁶⁹ Ebu Hatim, *Mecrûhîn*, 2, 258; Zehebî, *Siyer*, VIII, 450.

²⁷⁰ Abdurrazzâk, III, 199, (5310); Selimiye, Vr. 166b.

عبد الرزاق عن رجل عن صالح عن محمد بن زائدة عن عكرمة عن بن عباس قال
سنة الجمعة الغسل والسواك والطيب وتلبس أنقى ثيابك

36.2 Tercüme

İbn Abbas şöyle dedi: “Cumanın sünneti gusletmek, misvak kullanmak, güzel koku sürünmek ve en temiz elbiselerini giyinmendir.”²⁷¹

36.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet *İkrime* > *İbn Abbas* tarîkiyle diğer kaynaklarda tesbit edilememiştir.

37.HADİS

37.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من آل حزم قال نظر أبو بكر إلى قاص قد طول فقال لو قيل لهذا
قم فصل ركعتين اقرأ فيهما كذا وكذا لمل ذلك

37.2 Tercüme

“Ebubekir uzun uzun anlatan bir kıssacıya bakıp şöyle dedi: “Şayet bu adama ‘kalk iki rekat namaz kıl, o ikisinde de şunu şunu oku’ denilse, bundan usanırdı.”²⁷²

37.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet kaynaklarda tesbit edilememiştir.

38.HADİS

38.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن صالح مولى التوأمة أن أبا هريرة كان يتكئ عليه
يوم الجمعة والإمام يخطب

38.2 Tercüme

²⁷¹ Abdurrazzâk, III, 204, (5332); Selimiye, Vr. 167a.

²⁷² Abdurrazzâk, III, 222, (5411); Selimiye, Vr. 169b.

“Ebu Hureyre (r.a) Cuma günü imam hutbe okurken ona yaslanıyordu/ dayanıyordu.”²⁷³

38.3 Tahrîc ve Değerlendirme

et- Tev’eme’nin mevlası Salih, Salih ibn Nehbân (v. 125)’dir.²⁷⁴ Abdurrazzak, Tev’eme’nin mevlası Salih’den hadisleri çoğunlukla İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya kanalıyla almıştır.²⁷⁵ Dolayısıyla bu rivâyetteki Eslem’li meçhul hoca **İbrahim İbn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî’dir.**²⁷⁶ Senedindeki İbrahim ibn Ebî Yahya el-Eslemî nedeniyle²⁷⁷ hadis isnâdı zayıftır.

39.HADİS

39.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن عبد الرحمن بن سهيل عن صالح بن إبراهيم أنه رأى أنس بن مالك صلى الجمعة في دار حميد بن عبد الرحمن بصلاة الامام بينهما طريق

39.2 Tercüme

Salih ibn İbrahim, Enes ibn Malik’i Humeyd ibn Abdirrahman’ın evinde imamla ikisi arasında bir yol olduğu halde Cuma namazını kılarken gördü.”²⁷⁸

39.3 Tahrîc ve Değerlendirme

²⁷³ Abdurrazzâk, III, 229, (5450); Selimiye, Vr. 170b.

²⁷⁴ Mizzî, XIII, 99.

²⁷⁵ Benzer bir isnâd için 5244 nolu hadisin tahrîc ve değerlendirmesine bakınız. Musannef’te Tev’eme’nin mevlası Salih târikiyle 24 hadis yer almaktadır. Bunlardan üç tanesi ibn Cüreyc kanalıyla Salih’ten alınmakta (6087, 7906 ve 9177 nolu hadisler), bir tanesi “*ibn Cüreyc ve İbrahim ibn Muhammed*” kanalıyla (10448), biri “*Sevrî Ve gayruhu*” târikiyle (6454), biri de *Sevrî > Racul > Salih* isnâdıyla alınmakta (8606), bir diğeri ise Davud ibn Kays kanalıyla Salih’ten alınırken (4434), dördü de müphem râvî aracılığıyla Salih’ten rivâyet edilmektedir (5244, 5450, 5505 ve 7889). Geriye kalan ve çoğunluğu oluşturan on üç rivâyet ise İbrahim ibn Muhammed el-Eslemî târikiyle Tev’eme’nin mevlası Salih’ten hadis rivâyet edilmektedir: (149, 350, 2862, 3020, 3529, 4888, 4891, 7279, 8917, 8935, 9142, 14165 ve 18541 nolu hadisler). Davud ibn Kays el-Furâî el-Medenî (İbn Hacer, *Tehzîb*, 3, 171), ibn Cüreyc el-Kuraşî el-Mekkî (Mizzî, XVIII, 338), Süfyan es-Sevrî el-Kufî (Mizzî, XI, 154) ve İbrahim b. Muhammed el-Eslemî el-Medenî arasındaki tek Eslem’li râvî ise İbrahim ibn Muhammed’dir.(Mizzî, II, 184). Bu sebeble hadisdeki Eslemli meçhul şeyh İbrâhim el-Eslemî’dir.

²⁷⁶ İbrahim ibn Ebî Yahya da deniliyor.

²⁷⁷ Bu râvî hakkında bilgi için 5244 nolu hadise bakınız.

²⁷⁸ Abdurrazzâk, III, 231, (5455); Selimiye, Vr. 171a.

Bu rivâyetle aynı diyEbîleceğimiz benzer bir rivâyet Musannef'te 4887 nolu hadistir:

عبد الرزاق عن إبراهيم بن محمد عن عبد الحميد بن سهيل عن صالح بن إبراهيم أنه رأى أنس بن مالك صلى الجمعة في دار حميد بن عبد الرحمن بصلاة الوليد بن عبد الملك وبينهما طريق

*“Salih ibn İbrahim, Enes ibn Malik’i Humeyd ibn Abdirrahman’ın evinde Velid ibn Abdilmelik’le ikisi arasında bir yol olduğu halde Cuma namazını kılariken gördü.”*²⁷⁹

A‘zamî, bu rivâyetin senedinde yer alan Abdulhamid’e düştüğü dipnotta, aynen Beyhâkî de yer alan benzer rivâyette olduğu gibi, bu râvînin de Abdülhamid değil Abdülmecid olduğunu söyler.²⁸⁰

Beyhâkî’nin rivâyeti ise şöyledir:

أخبرنا أبو زكريا بن أبي إسحاق المزكي وغيره قالوا ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب أنبا الربيع أنبا الشافعي أنبا إبراهيم بن محمد حدثني عبد المجيد بن سهيل بن عبد الرحمن بن عوف عن صالح بن إبراهيم قال : رأيت أنس بن مالك صلى الجمعة في بيوت حميد بن عبد الرحمن بن عوف فصلى بصلاة الإمام في المسجد وبين بيوت حميد والمسجد الطريق

*“Salih ibn İbrahim şöyle dedi: Ben Enes ibn Malik’i Humeyd ibn Abdirrahman ibn Avf’ın evinde Cuma namazını kılariken gördüm. İmam namazı mescitte kıldırıyordu. Mescidle Hamîd’in evinin arasında ise bir yol vardı.”*²⁸¹

Yukarıda verdiğimiz Musannef’teki diğer rivâyetten imamın Velid ibn Abdilmelik olduğu anlaşılmaktadır. Üç rivâyet arasındaki tek farkta budur. Salih ibn İbrahim’den hadisi alan râvîler açısından Musannef’teki her iki rivâyette de hata yapılmıştır. Her iki râvî de aynı ve Beyhâkî’nin Sünen’inde olduğu gibi Abdülmecid ibn Süheyl’dir. Hem Beyhâkî’nin rivâyetinde hem de Musannef’te yer alan diğer rivâyette Abdülmecid ibn Süheyl’den hadisi alan râvî ise İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî’dir. Dolayısıyla 5455 nolu hadisteki “racul” ifadesi ile yer alan

²⁷⁹ Abdurrazzâk, III, 83 (4887).

²⁸⁰ Abdurrazzâk, III, 83.

²⁸¹ Beyhaki, Sünen, 3, III.

meçhul râvî de el-Eslemî'dir. Daha önce geçen hadislerde belirtildiği üzere el-Eslemî cerh edildiğinden hadis de zayıftır.²⁸²

40.HADİS

40.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن صالح مولى التوأمة عن أبي هريرة قال ما احب أن لي حمر
النعم وإني تركت الجمعة ولأن أمليها بظهر الحرة أحب من أن أتخطى رقاب الناس إذا أخذوا
مجالسهم

40.2 Tercüme

*Ebu Hureyre şöyle dedi: “Cumayı terk edipte kırmızı develerin sahibi olmak istemem. Ancak bana Harre denilen taşlık arazide öğleyi kılmayı arzulamak, insanlar (mescide) yerlerini aldıklarında onların boyunlarından atlayıp geçmemden daha sevimlidir.”*²⁸³

40.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef'te bu hadisten bir sonraki rivâyet şöyledir:

عبد الرزاق عن بن عيينة عن بن عجلان عن سعيد المقبري عن أبي هريرة مثله

Benzer bir rivâyet ibn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde *Veki' ve el-Fadl > Süfyan > Salih Mevla et-Tev'eme > Ebu Hureyre* isnâdıyla yer alır: Ebu Hureyre şöyle dedi: “ Hiç şüphesiz bana Harre denilen taşlık arazide namaz kılmak Cuma günü insanların boyunlarından atlayarak geçmekten daha sevimli gelir.”²⁸⁴

Bu rivâyetin senedinde Salih ibn Nehbân'dan hadisi nakleden Süfyan'dır. Abdurrazzâk Musannef'te bir sonraki, “*Bunun benzeri*” dediği Ebu Hureyre rivâyetini ise Süfyan ibn Uyeyne târîkiyle rivâyet etmektedir. Abdurrazzâk, her hangi bir hocasının manası benzer senedi farklı rivâyetlerini genellikle ardarda vermektedir. Bize göre burada da aynı durum söz konusudur. Ayrıca ibn Ebî Şeybe'nin de benzer rivâyeti *Süfyan ibn Uyeyne > Salih mevla et-Tev'eme* isnâdıyla olması sebebiyle “racul” lafızlı müphem hocanın “*Süfyan ibn Uyeyne*” olduğunu söyleyebiliriz.

²⁸² Bkz. 5244.

²⁸³ Abdurrazzâk, III, 242, (5505); Selimiye, Vr. 172a.

²⁸⁴ İbn Ebi Şeybe, I, 474.

2.5. KİTÂBU SALÂTİ'L-ÎDEYN

41.HADİS

41.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن جعفر بن محمد عن أبيه أن عليا كان يغتسل يوم
الفطر ويوم الاضحى قبل أن يغدو

41.2 Tercüme

“Hz. Ali (r.a) Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinde sabahleyin erkenden
(namaza gitmeden önce) guslelerdi.”²⁸⁵

41.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet aynı senedle Şafii'nin *Müsned*'in de rivâyet edilmektedir:

أخبرنا إبراهيم بن محمد أخبرني جعفر بن محمد عن أبيه : أن عليا كان يغتسل يوم
العيدين ويوم الجمعة ويوم عرفة وإذا أراد أن يحرم

“Hz. Ali (r.a.) iki bayram, Cuma ve arefe günleri ile ihrama girmeyi istediğinde
guslelerdi.”²⁸⁶

Şafii'nin bu rivâyetinden Cafer ibn Muhammed'den hadisi nakleden Eslemlî râvînin *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî* olduğu anlaşılmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere el-Eslemi ile ihticac edilmez. Dolayısıyla rivâyet de isnâdı açısından zayıftır. Ancak netice de müphem râvî tespit edilmiştir.

42.HADİS

42.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل البصرة عن أبي سنان عن الشيباني قال سمعت بن
عباس يقول إنني لأغتسل يوم الفطر ويوم النحر ويوم عرفة ويوم الجمعة ومن الجنابة
والاحتلام ومن الحمام وإذا احتجمت

42.2 Tercüme

²⁸⁵ Abdurrazzâk, III, 309, (5751); Selimiye, Vr. 181a.

²⁸⁶ eş-Şafii, Muhammed ibn İdris, Ebu Abdullah, *Müsned*, Daru'l Kutubu'l İlmiye, Beyrut, I, 74.

*İbn Abbas şöyle dedi: “ Ben Ramazan bayramı günü, Kurban Bayramı günü, Arefe günü ve Cuma günü, cünüplük ve ihtilamdan temizlenmek için, aşırı sıcaktan dolayı ve bir de kan aldırduğım zaman guslelerim.”*²⁸⁷

42.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu İbn Abbas rivâyeti diğer kaynaklarda bulunamamış, meçhul hoca tespit edilememiştir.

43.HADİS

43.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن داود بن الحصين عن عكرمة عن بن عباس قال
يخرج الرجل زكاة الفطر عن مكاتبه وعن كل مملوك له وإن كان يهوديا أو نصرانيا

43.2 Tercüme

*İbn Abbas şöyle dedi: “Kişi mukâteb kölesinin²⁸⁸ ve bütün kölelerinin Yahudi ya da Hıristiyan olsalar bile sadaka-i fitrını verir.”*²⁸⁹

43.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis, Davud ibn el-Husayn tarîkiyle diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak benzer manada bir rivâyet *el-Mecûsî* > *Selâm et-Tavîl* < *Zeyd el- Ammî* > *İkrime* > *İbn Abbas* isnâdıyla *Nasbu’r-râye*’de yer almakta ve Darakutnî’nin Tahrîc ettiği belirtilmektedir. Fakat Darakutnî’nin Sünen’inde bu rivâyet zikredilmemektedir. Bu hadisin senedindeki *Selâm et-Tavîl* (metruk) nedeniyle zayıf olduğu söylenmiştir.²⁹⁰

Musanef’te *Davud ibn el-Husayn* tarîkiyle 43 hadis rivâyet edilmektedir. Bunlardan 30’u *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemi* vasıtasıyla rivâyet edilmiştir.²⁹¹ Diğerleri ise “*racul*”²⁹², “*raculün min Eslem*”²⁹³ ve “*raculün min ehli*

²⁸⁷ Abdurrazzâk, III, 309, (5756); Selimiye, Vr. 181b.

²⁸⁸ Mukâteb: (Eskiden) Tamamladığı zaman âzâdedilmek üzere bedele bağlanan köle. (Bkz. Devellioğlu, Ferit, *Lugat (Osmanlıca-Türkçe)*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s. 716.

²⁸⁹ Abdurrazzâk, III, 324, (5812); Selimiye, Vr. 183a.

²⁹⁰ Zeyla’î, Abdullah ibn Yusuf, Ebu Muhammed el-Hanefî, *Nasbu’r-râye li Ehâdisi’l-hidaye*, Daru’l-hadis, Mısır 1357, II, 300.

²⁹¹ 45, 175, 252, 1872, 3847, 4565, 4818, 5024, 5083, 7697, 7708, 8419, 10496, 12445, 12644, 13492, 13744, 13745, 17171, 18082, 18226, 18289, 18956, 20248 no’lu hadisler.

²⁹² 1218 nolu hadis.

²⁹³ 5812, 6122 no’lu hadisler.

*Medine*²⁹⁴ müphem lafızlı ara râvîler ile, Malik²⁹⁵, Yahya ibn Alâ²⁹⁶, Davud İbn Kays²⁹⁷ ve *İbn Ömer > İbrahim ibn İsmail*²⁹⁸ târikiyle rivâyet edilmiştir.

Bu rivâyetteki “*raculün min Eslem*” lafzıyla ifade edilen Eslemlî meçhul hoca yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere ***İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemi***’dir. Meçhul hocasını tespit ettiğimiz bu rivâyet senedindeki el-Eslemi nedeniye zayıftır.

44.HADİS

44.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن عبيد الله بن أبي جعفر عن الأعرج عن أبي هريرة
قال كنا نخرج زكاة الفطر على كل نفس نعولها وإن كان نصرانيا

44.2 Tercüme

*Ebu Hureyre şöyle dedi: “ Geçimini üstlendiğimiz herkesin, Hıristiyan da olsa, sadaka-i fitrını verirdik.”*²⁹⁹

44.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer manada bir rivâyet *Abdullah ibn Lehîa > Ubeydullah ibn Ebî Cafer > el- A’rac > Ebu Hureyre* isnâdıyla “*Müşkülü’l-âsar*”da yer alır:

كما حدثنا يحيى بن عثمان ، وعبد الوهاب بن خلف بن عمر الكندي قالوا : حدثنا نعيم بن حماد قال : حدثنا ابن المبارك قال : أخبرنا ابن لهيعة عن عبيد الله بن أبي جعفر عن الأعرج عن أبي هريرة قال : « كان يخرج زكاة الفطر عن كل إنسان يعول من صغير أو كبير أو حر أو عبد وإن كان نصرانيا مدين من قمح ، أو صاعا من تمر »

*Ebu Hureyre şöyle dedi: “ Geçimi üstlenilen küçük-büyük, hür-köle her insanın Nasrânî bile olsa fitır sadakası, buğdayda iki müd (ölçek), yahut hurmada iki sa’ (ölçek) ödenir.”*³⁰⁰

²⁹⁴ 6375 no’lu hadis.

²⁹⁵ 2199, 3448, 4397, 7734, 17495 no’lu hadisler.

²⁹⁶ 10337 no’lu hadis.

²⁹⁷ 2443 no’lu hadis.

²⁹⁸ 19771 no’lu hadis.

²⁹⁹ Abdurrazzâk, III, 324, (5813); Selimiye, Vr. 183a.

³⁰⁰ Tahâvî, Ahmed ibn Muhammed Ebu Cafer el-Mısırî (229/321), *Müşkülü’l-Âsar*, Müessesetü’r-risale, Beyrut, 1415, 5, 239.

Tahavî'nin Tahrîc ettiği bu hadisi Ubeydullah ibn Ebî Cafer'den ibn Lehîa nakletmektedir. İbn Lehîa ise Mısırlı'dır. Yani Eslemli değildir.³⁰¹ Ayrıca Abdurrazzâk'ın hocaları arasında yer almamaktadır. Bu sebeplerden dolayı meçhul hocanın ibn Lehîa ihtimali bulunmamaktadır.

“Raculün min Eslem” müphem lafızlı râvî *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemi*'dir.³⁰²

45.HADİS

45.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن إسحاق بن عبد الله عن مكحول أن معاذ بن جبل
وبن مسعود قالوا ليس على عمال الحرث والرعاع زكاة الفطر وقال بن عمر هي على الرعاء
أي على عمال الرقيق الماشية

45.2 Tercüme

“Muaz ibn Cebel ve Abdullah ibn Mes'ud, 'Ekin işlerinde çalışan kimseler ve çobanlar için fitır sadakası vermek gerekmez' dediler. İbn Ömer ise 'Hayvanları güden köleler için fitır gerekir' dedi.”³⁰³

45.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Meçhul hocanın hadis aldığı râvî İshak ibn Abdullah ibn Ebî Furûte (ö.144/762)'dir.³⁰⁴ Musannef'te İshak ibn Abdillâh ibn Ebî Furûte rivâyetleri, *İbrahim ibn Muhammed* kanalıyla nakledilmektedir. Dolayısıyla bu hadisteki Eslemli meçhul şeyh *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî*'dir.

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Hadis, senedindeki İbrahim ibn Muhammed ve İshak ibn Abdullah³⁰⁵ nedeniyle zayıftır.

46.HADİS

46.1 Metin

³⁰¹ Mizzî, 15, 488.

³⁰² Bir önceki incelediğimiz ile bu hadis, Musannef'te peşpeşe rivâyet edilmektedir. Her ikisinde de Abdurrazzâk'ın hocası “raculün min Eslem” lafzıyla meçhuldür.

³⁰³ Abdurrazzâk, III, 328, (5832); Selimiye, Vr. 183b.

³⁰⁴ Metrûk. (İbn Hacer, *Takrîb*, I, 102).

³⁰⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 102; Mizzî, II, 450.

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن الحجاج بن أرطاة عن الزهري قال بعث النبي صلى الله عليه وسلم إلى قرى عرينة فدك وينبع ونحوها من القرى مسيرة ثلاثة أيام من المدينة أن يجمعوا ويشهدوا العيدين

46.2 Tercüme

“Nebî (s.a.v), Medine’ye üç günlük mesafede bulunan köylerden Ureyne, Fedek, Yenbü’a ve benzeri köylere toplanıp Medine’ye gelerek bayram namazlarını kılmaları için adam yolladı.”³⁰⁶

46.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Aynı rivâyet Musannef’in “Küçük köylerde bayram namazları” bâbında da yer almaktadır. O bâbda rivâyet şöyledir:³⁰⁷

عبد الرزاق عن بن أبي يحيى عن الحجاج عن الزهري قال بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى قرى غريبة فدك وينبع ونحوها من القرى على مسيرة ثلاث من المدينة أن يجمعوا وأن يصلوا العيدين

Senedi aynı olan, metninde ise önemsenmeyecek şekilde küçük farklılık olan bu rivâyette Abdurrazzâk’ın hocası ma’lûmdur. Dolayısıyla Abdurrazzâk’ın hocası İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî’dir.³⁰⁸

Diğer kaynaklarda tesbit edemediğimiz bu rivâyet senedindeki el-Eslemî nedeniyle zayıftır. Ayrıca sahabe râvîsi olmaması nedeniyle mürseldir.

2.6. KİTÂBU FEDÂİLİ’L-KUR’ÂN

47.HADİS

47.1 Metin

عبد الرزاق عمن سمع عكرمة يحدث قال سجد النبي صلى الله عليه وسلم في المفصل إذ كان بمكة يقول ثم لم يسجد بعد

47.2 Tercüme

³⁰⁶ Abdurrazzâk, III, 332, (5854); Selimiye, Vr. 184a.

³⁰⁷ Abdurrazzâk, III, 301 (5717).

³⁰⁸ İbrahim ibn Ebî Yahya da deniliyor.

“Nebî (s.a.v) Mekke’deyken mufassal bir sureyi okuduğunda secde yapmıştı. Daha sonra secde yapmadı.”³⁰⁹

47.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Sened hem bidâyeti, hem de nihayeti açısından problemlidir.

2.7. KİTÂBU’L-CENÂİZ

48.HADİS

48.1 Metin

عبد الرزاق عن رجلٍ عن طلحة بن عبيد الله بن كريب عن أبي عبد الله السلمي عن علمانهم قال من عزى مؤمنا بمصيبة دخلت عليه كساه الله يوم القيامة رداء يحبر به قلنا لعبد الرزاق وكيف يعزى قال بلغني أن الحسن مر بأهل ميت فوقف عليهم فقال أعظم الله أجرهم وغفر الله لصاحبكم ثم مضى ولم يقعد قلنا له من يعزى قال يعزى كل حزين فقد يكون الرجل حزينا لصاحبه وأخيه أشد من حزن أهله عليه

48.2 Tercüme

“Kim bir mü’mine, başına gelen musibet sebebiyle taziyede bulunursa, Allah da o kimseye kıyamet gününde sevineceği bir elbise giydirir.”

Biz Abdurrazzâk’a ‘Taziye nasıl yapılır?’ dedik.

Abdurrazzâk: ‘ Bana ulaşan habere göre, Hasan Basri ölen bir kimsenin ailesine uğrayıp onların yanında durdu: ‘Allah size büyük ecirler versin, Allah yakınınızı bağışlasın’ dedi ve sonra oturmadan gitti.

Biz Abdurrazzâk’a ‘Kime taziyede bulunulur?’ dedik.

Abdurrazzâk: ‘Hüzünlü olan herkese. Bazen kişi, ailesinin kendisine üzülmekten daha çok arkadaşına ve kardeşine üzülebilir’ dedi.”³¹⁰

48.3 Tahrîc ve Değerlendirme

³⁰⁹ Abdurrazzâk, III, 343, (5904); Selimiye, Vr. 185a.

³¹⁰ Abdurrazzâk, III, 396, (6074); Selimiye, Vr. 191b.

Bu rivâyet 3 parçadan oluşmaktadır. Birincisi, Ebû Abdullah es-Sülemî'nin ulemâlarından nakledilirken; ikincisi Hasan Basri'den rivâyet ediliyor. Üçüncü kısımda ise Abdurrazzâk kendisine sorulan soruya cevap veriyor. Hasan Basri'den nakledilen söz diğer kaynaklarda bulunamadığından isnâdı tespit edilememiştir.

Racul > Talha ibn Ubeydullah > Ebû Abdullah > Ulemaihi senediyle verilen rivâyeti ise Abdullah ibn Mübarek (ö.181/797) ve İbn Ebî Şeybe tahrîc etmişlerdir. Her ikisi de *Ebû Mevdûd* tarîkiyle Talha ibn Ubeydullah'dan nakletmektedirler. İbn Mübarek doğrudan, İbn Ebî Şeybe ise hadisi Veki' aracılığıyla Ebû Mevdûd'dan almaktadır. İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde rivâyet şöyledir³¹¹:

حدثنا وكيع عن ابي مودود عن طلحة بن عبيد الله بن كريز قال قال من عزي مصابا

كساه الله رداء يحبر به يعني يغبط به

Kanaatimizce seneddeki müphem râvî, İbn Mübârek ve İbn Ebî Şeybe rivâyetlerinde olduğu gibi *Ebû Mevdûd Abdülazîz b. Ebî Süleymân el-Medenî*'dir.³¹²

49.HADİS

49.1 Metin

عبد الرزاق عن غيره عن سهيل بن أبن صالح عن أبيه عن أبي هريرة قال قال رسول

الله صلى الله عليه وسلم من غسل ميتا فليغتسل

49.2 Tercüme

*Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Kim bir ölüyü yıkarsa gusletsin."*³¹³

49.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis Ahmed ibn Hanbel'in Müsned'i, Ebu Hafs ibn Şahin'in *Nâsihu'l-Hadis*'i ve İbnu'l-Cevzi'nin *el-İlelü'l-Mütenâhiye* isimli eserlerinde Abdurrazzâk tarîkiyle rivâyet edilmiştir. Aşağıda isnâd şemasını da vereceğimiz rivâyetler şöyledir:

a. *Ahmed İbn Hanbel rivâyeti:*

³¹¹ İbn Ebi Şeybe, III, 58; Abdullah ibn Mübarek, Ebû Abdullah el-Mervezî, *Zühd ve Yelihi'r-Rekâik*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut, I, 28.

³¹² Ebû Mevdûd, Abbasi Devleti'nin üçüncüsü halifesi olan Muhammed Mehdi zamanında vefat etmiştir.(Zehebî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kible, I-II, Cidde 1413/1992, I, 655). Mehdi'nin halifeliği ise 158/169/775-785 yıllarına tekâbül eder.(Ünlü, Nuri, *İslâm Tarihi*, İFAV, I-II, İstanbul 1997, I, 242). Ebu Mevdûd, sika/güvenilir bir râvîdir.(Mizzî, *Tehzîb*, XVIII, 143.)

³¹³ Abdurrazzâk, III, 407, (6111); Selimiye, Vr. 193a.

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق أنا بن جريج حدثني سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم انه قال : من غسلها الغسل ومن حملها الوضوء

“Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “Meyyiti yıkayana gusül gerekir, taşıyana da abdest gerekir.”³¹⁴

b. Ebû Hafs İbn Şâhin rivâyeti:

حدثنا جعفر بن حمدان الشحام حدثنا محمد بن مسعود العجمي حدثنا الحسين بن محمد بن سعيد المطبقي حدثنا ابن زنجويه قال حدثنا عبد الرزاق اخبرنا ابن جريج عن سهيل بن ابيه عن ابي هريرة قال قال رسول الله صلغ من غسل ميتا فليغتسل

“Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Kim meyyiti yıkarsa gusletsin.”³¹⁵

c. İbnü'l-Cevzî rivâyeti:

وقد انا به ابن الحصين قال اخبرنا ابن المذهب قال انا القطيعي قال انا عبدالله بن احمد قال حدثني ابي قال انا عبدالرزاق قال انا ابن جريج قال حدثني سهيل بن ابي صالح عن ابي صالح عن ابي هريرة عن النبي صل قال من غسله الغسل ومن حملة الوضوء

“Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “Meyyiti yıkayana gusül, taşıyana da abdest gerekir.”³¹⁶

İbnü'l-Cevzî bu rivâyeti Ahmed ibn Hanbel kanalıyla rivâyet etmektedir. Dolayısıyla Abdurrazzâk'ın râvîsi olmaları açısından rivâyet iki tarîkten gelmekte ve her ikisinde de, *Abdurrazzâk*, hadisi *ibn Cüreyc*'den almaktadır. Bu durumda hadisin senedi şöyledir:

Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Süheyl ibn Ebî Salih > (an) Ebîhi > Ebu Hureyre > Rasulullah (s.a.v).

Böylece Musannef'te meçhul olan hocanın ibn Cüreyc olduğu açığa çıkmaktadır. Hadisin isnâdında Abdurrazzâk'ın meçhul hocası “*gayruhu*” ifadesiyle yer alır. Kanaatimizce Abdurrazzâk hadisi “*ibn Cüreyc ve gayruhu*” ifadesi ile isnâd etmiş, ancak “*ibn Cüreyc ve*” ibaresi senetten düşmüştür. Aşağıda vereceğimiz ibn

³¹⁴ Ahmed ibn Hanbel, II, 272.

³¹⁵ Ebu Hafs, Ömer ibn Ahmed ibn Osman ibn Şahin ez-Zerkâ (385/995), *Nâsihu'l-Hadis ve Mensuhihî*, Mektebetü'l-Menâr, 1408/1988, tahk. Semîr ibn Emîr ez-Züheyrî, I, 54.

³¹⁶ İbnü'l-Cevzî, Abdurrahman ibn Ali ibn el-Cevzî (597/1201), *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdîsi'l-Vâhiye*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1403, I, 375.

Cüreyc'den başka râvîlerin de Süheyl ibn Ebî Salih'ten naklettikleri rivâyetler olması bu görüşü desteklemektedir. Bu rivâyetleri Tirmizi, İbn Mâce ve İbn Hibbân tahrîç etmişlerdir³¹⁷:

حدثنا محمد بن عبد الملك بن أبي الشواب حدثنا عبد العزيز بن المختار عن سهيل بن أبي صالح عن أبيه عن أبي هريرة : عن النبي صلى الله عليه وسلم قال من غسله الغسل ومن حمه الوضوء يعني الميت

“*Meyyiti yıkayana gusül, taşıyana da abdest gerekir.*” (Tirmizi bu rivâyetin hasen olduğunu söyler.)³¹⁸

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي الشَّوَّارِبِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنِ الْمُخْتَارِ عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- « مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا فَلْيَغْتَسِلِ ».

“*Kim meyyiti yıkarsa gusletsin.*”³¹⁹

أخبرنا الحسن بن سفيان ، وأبو يعلى ، قالوا : حدثنا إبراهيم بن الحجاج السامي ، حدثنا حماد بن سلمة ، عن سهيل بن أبي صالح ، عن أبيه ، عن أبي هريرة ، عن النبي صلى الله عليه وسلم ، قال : « من غسل ميتا فليغتسل ، ومن حمه فليتوضأ

“*Kim meyyiti yıkarsa gusletsin, kimde onu taşırsa abdest alsın.*”³²⁰

Yukarıda verdiğimiz rivâyetlerde hadisi Süheyl'den **Abdulaziz b. el-Muhtar** ve **Hammad ibn Selem** nakletmiştir. Ayrıca Buhârî bu hadisi Süheyl'den İbn Uyeyne'nin de rivâyet ettiğini belirtir.³²¹ Kanaatimizce Abdurrazzâk'ın "*İbn Cüreyc ve gayruhû*"dan murâdı da budur.

Netice olarak İbn Cüreyc ve onun dışındaki râvîlerin rivâyetleri de göz önüne alındığında sened şu şekilde olmaktadır:

Abdurrazzâk > İbn Cüreyc ve gayruhu > Süheyl ibn Ebî Salih > (an) Ebîhi > Ebu Hureyre > Rasulullah (s.a.v).

Dolayısıyla bu hadisteki meçhul râvî **İbn Cüreyc**'tir, hadisin isnâdı ise sahihtir.

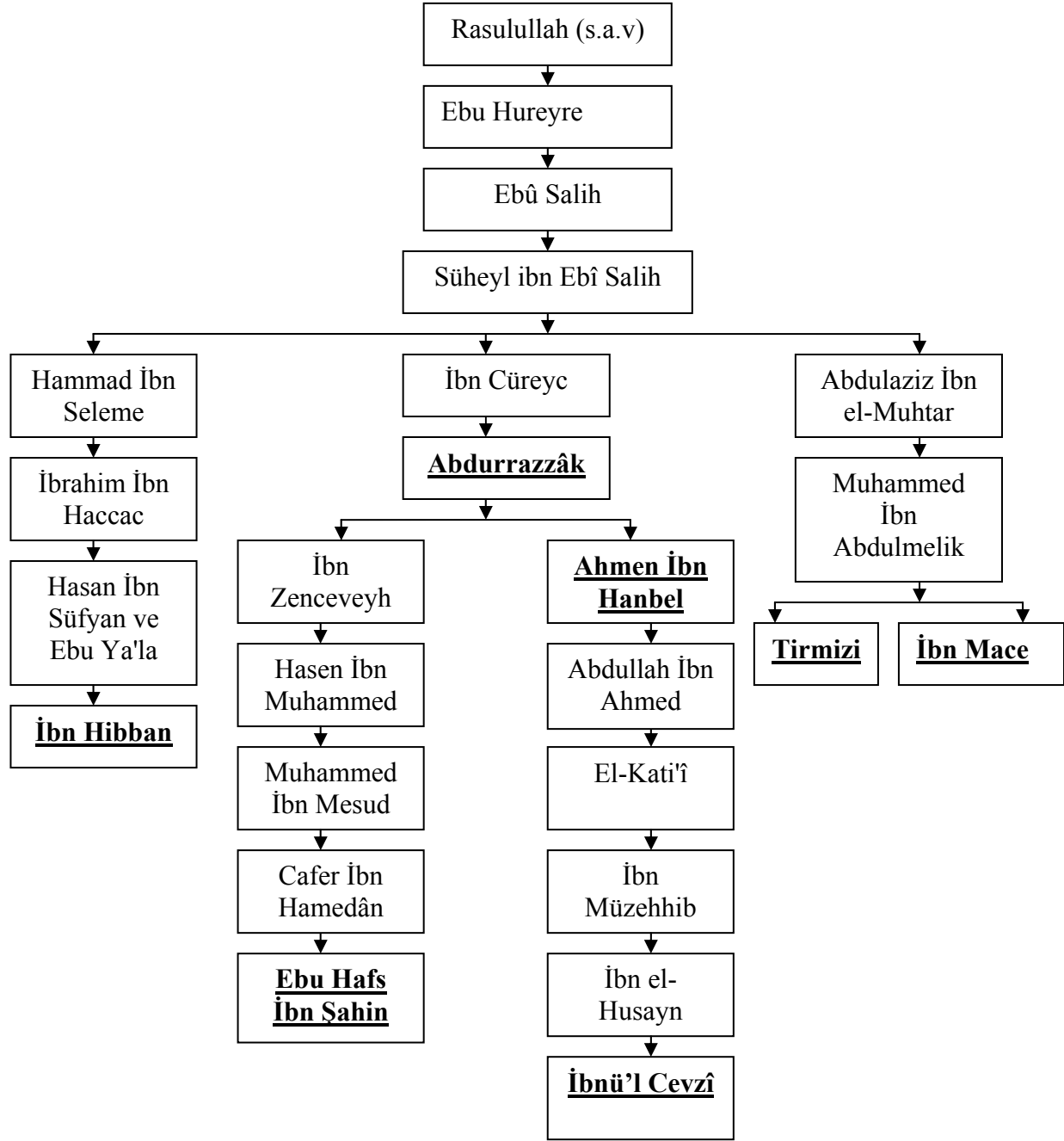
³¹⁷ Hadis Ebu Hureyre'den Ebi Salih dışında başka târifler ile de rivâyet edilmiştir. Ancak konumuz ve amacımız meçhul hoca olduğundan diğer rivâyetler değerlendirme dışı bırakılmıştır. (Bkz. Ahmed ibn Hanbel, 2, 280; 2, 433; 2, 454; Abdurrazzâk, 3, 407; İbn Ebi Şeybe, II, 470; Beyhaki, *Sünen*, I, 300-303; Buhari, *Tarihu'l-Kebir*, I, 396.

³¹⁸ Tirmizi, *Cenaiz*, 17.

³¹⁹ İbn Mâce, *Cenaiz*, 8.

³²⁰ İbn Hibban, III, 435.

³²¹ Buhari, *Tarihu'l-Kebir*, I, 396.



50.HADİS

50.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أسلم عن داود بن الحصين عن عكرمة عن ابن عباس قال
أحق الناس بغسل المرأة والصلاة عليها زوجها قال وأخبرني عمارة بن مهاجر عن أم جعفر
بنت محمد عن جدتها أسماء بنت عميس قالت أوصت فاطمة إذا ماتت أن لا يغسلها إلا أنا
وعلي قالت فغسلتها أنا وعلي

50.2 Tercüme

“İnsanlar içinde kadını yıkamayı ve onun namazını kılmayı en çok hak eden onun kocasıdır.

*Esmâ bintü Umeys'ten rivâyet edildiğine göre o şöyle dedi: ‘Fatıma, öldüğünde, onu benim ve Ali'nin dışında kimsenin yıkamamasını vasiyet etti. Fatıma öldüğünde ben ve Ali yıkadık.’*³²²

50.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis iki ayrı senedle metinden oluşmaktadır. Bunlardan birincisinde meçhul hoca olması hasebîyle bizim konumuzu teşkil etmektedir. Bu rivâyet de *Abdurrazzâk* > *raculün min Eslem* > *Davud ibn el-Husayn* > *İkrime* > *İbn Abbas* isnâdıyla nakledilmektedir. Musannef’te Davud ibn el-Husayn’ın İkrime’den rivâyet sayısı 29’dur. Bu 29 rivâyet de *Davud ibn el-Husayn* > *İkrime* > *İbn Abbas* isnâdıyla rivâyet edilmektedir. Bunlardan 25’i Davud’dan İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemi Ebû İshak el-Medenî³²³ vasıtasıyla Abdurrazzâk’a ulaşır.³²⁴ Diğer dördünden biri “*racul*”³²⁵, diğeri “*raculün min ehli Medine*”³²⁶ ve ikisi de “*raculün min Eslem*”³²⁷ müphem râvî lafızlarıyla Abdurrazzâk’a ulaşır. Bu müphem râvîler de yine İbrahim ibn Ebî Yahya’dır. Musannef’te adeta “*kalıp*” halinde olan bu isnâdın şeması şöyledir:

³²² Abdurrazzâk, III, 409, (6122); Selimiye, Vr. 193a.

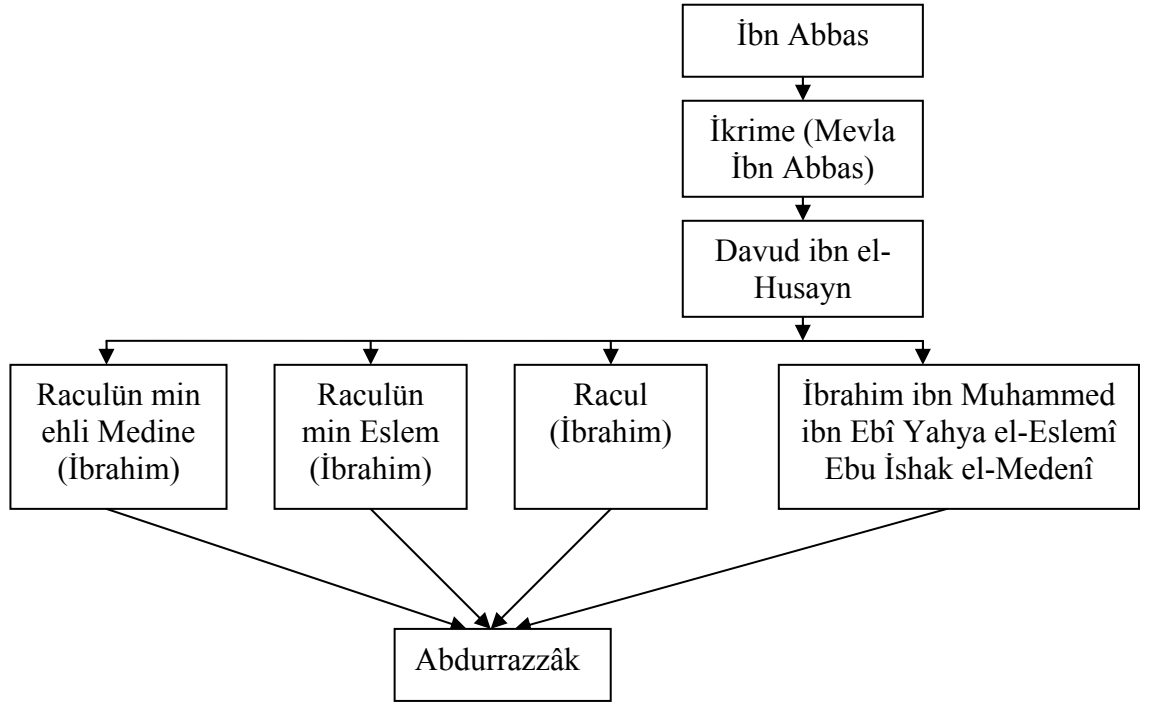
³²³ Mizzî, II, 184.

³²⁴ 45, 175, 825, 1490, 1872, 3698, 3847, 4565, 5024, 5083, 7708, 8419, 10496, 12305, 12445, 12644, 13492, 16896, 18082, 18226, 18289, 18544, 18956, 19771, 20248 nolu hadisler.

³²⁵ 1218 no’lu hadis.

³²⁶ 6375 no’lu hadis.

³²⁷ 5812, 6122 no’lu hadisler.



Ma'mer ibn Süleyman er-Rakî > Haccac > Davud ibn el-Husayn > İkrime > İbn Abbas senediyle, benzer iki rivâyet de İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'in de yer alır:³²⁸

-حدثنا معتمر بن سليمان الرقي عن حجاج عن داود بن حصين عن عكرمة عن بن عباس قال الرجل أحق بغسل امرأته

-حدثنا معتمر بن سليمان الرقي عن حجاج عن داود بن الحصين عن عكرمة عن بن عباس الرجل أحق بغسل امرأته والصلاة عليها

İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetlerinde Davud ibn el-Husayn'dan hadisi Haccac ibn Ertât en-Nehâ el-Kûfî (145/762) nakletmektedir. Haccac Kûfe kadısıdır.³²⁹

Aynı hadis Musannef'te "*Meyyitin namazını kaldırmayı en çok hak eden kimse*" bâbında yine aynı senedle³³⁰ nakledilmektedir. Bu rivâyette de Abdurrazzâk'ın

³²⁸ İbn Ebî Şeybe, II, 456; III 43.

³²⁹ İbn Hacer, *Takrîb*, I, 152; Mizzî, V, 421.

³³⁰ *Abdurrazzâk > Raculün min ehli Medine > Davud ibn el-Husayn > İkrime > İbn Abbas.*

hocası “*raculün min ehli Medine*” lafzıyla meçhuldür: İbn Abbas şöyle demiştir; “*İnsanlar içinde kadının cenaze namazını kıldırmaya en çok hak sahibi kocasıdır.*”³³¹

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki iki rivâyette râvî Haccac ise de o Abdurrazzâk'ın iki rivâyetinin râvîsi olamaz. Çünkü Haccac Kûfeli'dir. Abdurrazzâk ise hocalarının Eslem ve Medine'den olduğunu belirtir. Bu nedenle Abdurrazzâk'ın hocası – yukarıda verdiğimiz bilgiler göz önüne alındığında - **İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî Ebu İshak el-Medenî**'dir. Senedindeki bu râvî nedeniyle isnâdı açısından rivâyet zayıftır. İbn Ebî Şeybe'nin rivâyeti ise senedindeki Haccac İbn Ertât (sadûk)³³² nedeniyle hasendir.

51.HADİS

51.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن محمد بن أبي بكر عن مولى لأبي هريرة قال لأهله عند موته لا تعمموني ولا تقمصوني فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يعمم ولم يقمص

51.2 Tercüme

“*Ebu Hureyre ölümü anında ailesine şöyle dedi: ‘Bana sarık sarmayınız ve gömlek de giydirmeyiniz. Zira Rasulullah (s.a.v)’e sarık sarılmadı ve gömlek de giydirilmedi.*”³³³

51.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyeti İbn Asâkir ve Ebu'l-Kasım el-Bağdâdî, Ebû Hureyre'den nakletmektedirler. Bu rivâyetin senedi ve metni şöyledir:

- أخبرنا أبو بكر أحمد بن جعفر بن حمدان بن مالك ، ثنا عبد الله بن الحسن الحراني ، ثنا خالد بن يزيد العمري ، ثنا أبو الغصن ، أنه سمع محمد بن عمرو بن حزم ، يقول : سمعت أبا هريرة ، وجنته في مرضه أعوده وهو يقول : قد قلت لأهلي : إذا مت فلا تعمموني ؛ فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يعمم ولم يقمص

³³¹ Abdurrazzâk, III, 473 (6375).

³³² İbn Hacer, *Takrîb*, I, 152.

³³³ Abdurrazzâk, III, 426, (6189); Selimiye, Vr. 195a.

“ Muhammed ibn Amr ibn Hazm: “Ben Ebû Hureyre (r.a)’ı hastalandığında ziyaret ettim ve şöyle dediğini işittim: ‘ Ben aileme şöyle dedim: Öldüğüm zaman bana sarık sarmayınız. Çünkü Rasulullah (s.a.v) ‘e sarık sarılmadı ve gömlek giydirilmedi”³³⁴

Diğer kaynaklarda bu rivâyet Ebû Hureyre’nin Mevlâsı tarikiyle bulunamamıştır. Ancak Musannef’te “*Raculün min ehli’l-Medine*” müphem lafzıyla Abdurrazzâk’ın hocası olarak kastedilen râvî **İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî**’dir.³³⁵

52.HADİS

52.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن أبي سلمة بن عبد الرحمن أن أبا سعيد الخدري أوصى أهله
ان لا يحملوه على قطيفة أرجوان

52.2 Tercüme

“ Ebu Said el-Hudrî (r.a) ailesine kendisinin (na’sını) erguvan renkli kadifede taşımamalarını vasiyet etti.”³³⁶

52.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef’te yer alan ve *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > racul > Ebû Seleme ibn Abdirrahman > Said el-Hudrî* isnâdıyla rivâyet edilen başka bir hadiste Ebû Said el-Hudrî ailesine kendisinin erguvan renkli bir kadife üzerinde taşınmasını vasiyet etmiştir.³³⁷

واحملوني على قطيفة أرجوان

İncelediğimiz ve yine Ebû Seleme’nin Ebû Said el-Hudri’den olan rivâyetinde ise tam tersi istenmektedir. Yukarıdaki rivâyet Musannef’in Selimiye nüshasında da aynı şekilde yer almaktadır.

³³⁴ İbn Asâkir, *Tarihu Dimaşk*, 67, 382; Ebu’l Kasım Abdülmelik ibn Muhammed ibn Abdullah ibn Bişrân el-Bağdâdî (v. 410), *Emâlî*, Daru’l-Vatan, Riyad, 1418, I, 155.

³³⁵ “*Raculün min ehli’l-Medine*” lafzının İbrâhim el-Eslemî’ye işâret ettiğine dair bilgi için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

³³⁶ Abdurrazzâk, III, 439, (6240); Selimiye, Vr. 196b.

³³⁷ Abdurrazzâk, III, 430.

Diğer kaynaklarda bulamadığımız bu rivâyet munkatı‘ ve zayıftır. Müphem râvîsi ise tespit edilememiştir.

53.HADİS

53.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل الجزيرة قال سمعت نافعا يحدث أن بن عمر كان يرفع في التكبيرات الاربع على الجنازة

53.2 Tercüme

“İbn Ömer cenaze namazındaki dört tekbirde ellerini kaldırıyordu.”³³⁸

53.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Nafi > *ibn Ömer* isnâdlı bu rivâyet *ibn Ebî Şeybe*’nin *Musannef*’inde -*Nafi*’ye ulaşması bakımından- farklı senedlerle iki rivâyet yer almaktadır:

حدثنا بن فضيل عن يحيى عن نافع عن بن عمر انه كان يرفع يديه مع كل تكبيرة على الجنازة

“İbn Ömer cenaze namazında her tekbirle birlikte ellerini de kaldırırdu.”³³⁹

حدثنا أبو بكر قال ثنا عبد الله بن إدريس عن عبيد الله عن نافع عن بن عمر قال كان يرفع يديه في كل تكبيرة على الجنازة

“İbn Ömer cenaze namazında her tekbirde ellerini kaldırırdu.”³⁴⁰

İbn Ebî Şeybe’nin bu rivâyetlerinde *Nafi*’den hadisi ilkinde *Yahya ibn Said ibn Kays el-Ensârî el-Medenî*³⁴¹, ikincisinde ise *Ubeydullah ibn Ömer el-Ömerî el-Medenî*³⁴² almaktadır.

Musannef’te 625 nolu hadis *Abdurrazzâk* > *Abdullah b. Muharrer* > *Nâfi* ‘ > *İbn Ömer* isnâdıyla rivâyet edildikten sonra bir sonraki 626. hadiste, *Abdurrazzâk* > *Mamer* > *raculün min ehli’l-Cezîre* > *Nâfi* ‘ > *İbn Ömer* tarîkiyle 625. hadisin

³³⁸ Abdurrazzâk, III, 470, (6360); Selimiye, Vr. 200b.

³³⁹ İbn Ebî Şeybe, II, 491.

³⁴⁰ İbn Ebî Şeybe, II, 490.

³⁴¹ Mizzî, XXXI, 346.

³⁴² İbn Hacer, *Takrîb*, I, 373.

benzerinin rivâyet edildiği belirtilir.³⁴³ Bunlardan ilkinde Abdurrazzâk, *Abdullah b. Muharrer el-Cezerî*'den doğrudan alırken, ikincisinde Mamer vasıtasıyla ve ona da müphem hoca ile ulaşmaktadır. Meçhul olan Cezîreli râvîyi öncekinde mâlum olarak rivâyet etmektedir. İşte bu ardarda gelen iki rivâyetten –incelediğimiz hadisle isnâd yolu aynıdır- “*raculün min ehli'l-Cezîre*”den kastedilenin *Abdullah b. Muharrer el-Cezerî*³⁴⁴ olduğu anlaşılmaktadır.

54.HADİS

54.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن داود بن الحصين عن عكرمة عن ابن عباس
قال أحق الناس بالصلاة على المرأة زوجها

54.2 Tercüme

“İnsanlar arasında kadının cenaze namazını kıldırma en çok kocası hak sahibidir.”³⁴⁵

54.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Meçhul hoca *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî el-Medenî* dir.
(Değerlendirme için 6122 nolu/50. hadise bakınız.)

55.HADİS

55.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن إسحاق بن عبد الله عن أبي بكر بن المنكر
عن عطاء بن يسار أن زيد بن ثابت كان يقول على الجنازة اللهم عبدك وابن عبدك
شئت وقبضته حين شئت وتبعته إذا شئت اللهم إن كان زاكيا فزكه وإن كان مسينا فتجاوز
عنه اللهم لا تحرمنا أجره ولا تصلنا بعده اللهم اغفر لنا وإخواننا الذين سبقونا بالإيمان الآية

55.2 Tercüme

³⁴³ Abdurrazzâk, I, 162.

³⁴⁴ Zayıf ve metrûk lafızlarıyla cerhedilmiş olan Abdullah b. Muharrer el-Cezerî, Ebû Cafer'in hilafeti döneminde ölmüştür. (Mizzî, Tehzîb, XVI, 29; İbn Hacer, *Takrîb*, I, 320). Abbasi Devleti'nin ikinci halifesi Ebû Cafer Mansur'un hilâfeti 136-158/754-775 yılları arasındadır. (Ünlü, age., I, 236).

³⁴⁵ Abdurrazzâk, III, 473, (6375); Selimiye, Vr. 200b.

“Zeyd ibn Sabit cenaze namazında şu duayı okurdu: “Allah’ım! O senin kulun ve senin kulunun oğludur. Onu dilediğin kadar yaşattın, dilediğin zaman canını aldın, dilediğin zaman da onu diriltirsin. Allah’ım! Eğer o günahından arınmış biriye onu tertemiz kıl, şayet günahkâr biriye, Sen, onun günahını affet! Allah’ım! Onun ecrinden bizi mahrum bırakma! Ondan sonra da bizi şaşırtma. Allah’ım! Bizi ve bizden önceki iman etmiş kardeşlerimizi bağışla!” (Bu ayettir.)³⁴⁶

55.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklardan bulunamamıştır. Musannef’te “*Raculün min ehli’l-Medine*” müphem lafzıyla Abdurrazzâk’ın hocası olarak kastedilen râvî *İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî*’dir.³⁴⁷

56.HADİS

56.1 Metin

عبد الرزاق عمن سمع الحسن يقول في الصلاة على الطفل اللهم اجعله سلفا لواليه
وفرطا وأجرا

56.2 Tercüme

“Hasan çocuğun cenaze namazında şöyle dua ederdi: “ Allah’ım! Onu ebeveynine selef ve öncü kıl; ecir kazanma sebebi eyle.”³⁴⁸

56.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Abdurrazzâk’ın Hasan’dan işiten kimse/lerden aldığını belirttiği bu rivâyeti Aynî ve Azîmabâdî’nin nakline göre Ebu Nasr Abdulvehhâb ibn Ata el-Huffaf (ö. 204/820) kendi te’lifi olan “Kitabu’l-Cenâiz” isimli eserinde *Said ibn Ebî Arûbe* > *Katâde* > *Hasan Basri* isnâdıyla rivâyet etmiştir. Bu rivâyet şöyledir:

عن سعيد بن أبي عروبة أنه سئل عن الصلاة على الصبي فأخبرهم عن قتادة عن
الحسن أنه كان يكبر ثم يقرأ بفاتحة الكتاب ثم يقول اللهم اجعله لنا سلفا وفرطا وأجرا

³⁴⁶ Abdurrazzâk, III, 492, (6440); Selimiye, Vr. 203a.

³⁴⁷ “*Raculün min ehli’l-Medine*” lafzının *İbrâhim el-Eslemî* olduğunun delili için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

³⁴⁸ Abdurrazzâk, III, 529, (6589); Selimiye, Vr. 207b.

“*Hasan Basri (cenaze namazında) tekbir alır, sonra Fatihatü'l-Kitab'ı okur, sonra da şu duayı okurdu: 'Allah'ım! Onu bize selef, öncü ve ecir kazanma sebebi eyle'.*”³⁴⁹

Kanaatimizce bu haber Abdurrazzâk'a Musannef'in rivâyet zincirlerinden olan yukarıda verdiğimiz isnâd ile ulaşımıştır. Buna göre sened şöyle olmaktadır: *Abdurrazzâk > Said ibn Ebî Arûbe(ö. 156/773) > Katâde > Hasan Basri.*

57.HADİS

57.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن عبد الله بن أبي بكر عن أمه أسماء بنت عميس قال لما اصيب جعفر جاءني رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال يا أسماء لاتقولي هجرا ولا تضربي صدرا قالت وأقبلت فاطمة وهو يقول يا بن عماء فقال النبي صلى الله عليه وسلم على مثل جعفر فلتبك الباكية قالت ثم عاج النبي صلى الله عليه وسلم إلى أهله فقال اصنعوا لآل جعفر طعاما فقد شغلوا اليوم قال وأخبرني عبد الله بن أبي بكر عن سودة ابنة حارثة امرأة عمرو بن حزم قالت قد كان يؤمر أن تصنع لأهل الميت طعاما

57.2 Tercüme

Esmâ bintü Umeys şöyle dedi: “Cafer şehit olunca Rasulullah (s.a.v) bana geldi ve şöyle buyurdu: “Ey Esmâ! Sakın hezeyanlı sözler söyleme, göğsüne de vurma!

Esmâ: Bu sırada Fatıma geldi. Fatıma “Ey onun amcasının oğlu” diyerken, Nebî (s.a.v): “Cafer gibi kimselere ağlayan ağlasın” buyurdu. Sonra da Nebî (s.a.v) ailesinin yanına gitmek üzere oradan ayrıldı. Ayrılırken de “Cafer'in ailesine yemek yapın, onlar bugün çok meşguller” buyurdu.

Sevde bintü Harise, ‘Cenaze evine yemek yapılması emrolundu’ dedi.”³⁵⁰

57.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyeti İbn Sa'd, Tabakât'ında Muhammed ibn Ömer > Malik ibn Ebî'r-Ricâl > Abdullah ibn Ebî Bekr ibn Muhammed ibn Amr ibn Hazm > Ümmü İsa

³⁴⁹ el- Aynî, Bedrettin Ebî Muhammed Mahmud ibn Ahmed (855/ 1451), *Umdetu'l-Kari Şerh-i Sahih-i Buhari*, Daru'l kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2001, VIII, 201; el- Azîmabâdî, Ebu Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak, *Avni'l-Mabûd Şerh-i Sünen-i Ebî Davud*, Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415, VIII, 362.

³⁵⁰ Abdurrazzâk, III, 550, (6666); Selimiye, Vr. 210a.

bint el-Cezzâr > Ümmü Cafer bint Muhammed ibn Cafer > Esmâ bint Umeys senediyle zikretmiştir.³⁵¹ İbn Sa'd'ın rivâyeti dışında kaynaklarda bu hadis bulunamamıştır.

Musannef'te "*Raculün min ehli'l-Medine*" müphem lafzıyla Abdurrazzâk'ın hocası olarak kastedilen râvî **İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî**'dir.³⁵²

58.HADİS

58.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن سهيل بن أبي صالح عن محمد بن إبراهيم التيمي قال كان النبي صلى الله عليه وسلم يأتي قبور الشهداء عند رأس الحول فيقول السلام عليكم بما صبرتم فنعم عقبى الدار قال وكان أبو بكر وعمر وعثمان يفعلون ذلك

58.2 Tercüme

"*Nebî (s.a.v) yılbaşında şehitlerin kabirlerine gelir ve onlara ' Sabrettiğiniz için selam üzerinize olsun, ahiret yurdu ne iyidir.' buyururdu. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman da böyle yapardı.*"³⁵³

58.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Musannef'te "*Raculün min ehli'l-Medine*" müphem lafzıyla Abdurrazzâk'ın hocası olarak kastedilen râvî **İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî**'dir.³⁵⁴

2.8. KİTÂBU'S-SİYÂM

59. HADİS

59.1 Metin

³⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakatü'l-Kübra*, VIII, 281.

³⁵² "*Raculün min ehli'l-Medine*" lafzının *İbrâhim el-Eslemî* olduğunun delili için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

³⁵³ Abdurrazzâk, III, 573, (6716); Selimiye, Vr. 213a.

³⁵⁴ "*Raculün min ehli'l-Medine*" lafzının *İbrâhim el-Eslemî* olduğunun delili için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن إسحاق بن عبد الله أن عمر بن عبد العزيز كان يجيز على رؤية الهلال بالصوم رجلا واحدا ولا يجيز على الفطر الا رجلين

59.2 Tercüme

“Ömer ibn Abdülaziz, hilalin görülmesinde, oruca başlamak için bir kişinin şahitliğini yeterli görüyordu; ama Ramazan Bayramı için ancak iki kişinin şahitliğini geçerli sayıyordu.”³⁵⁵

59.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyetin İsmail ibn Ayyaş > Amr ibn Muhacir > Ömer ibn Abdülaziz isnâdıyla ibn Asâkir nakletmektedir. Bu rivâyet şöyledir:

أخبرنا أبو بكر محمد بن الحسن أنبأنا أبو الحسين بن المهدي أنبأنا أبو الحسن علي بن عمر الخرقى الختلي أنبأنا أبو عبد الله أحمد بن الحسن بن عبد الجبار الصوفي أنبأنا الهيثم بن خارجة أنبأنا اسماعيل بن عياش عن عمرو بن مهاجر عن عمر بن عبد العزيز أنه كان لا يجيز على رؤية الهلال إلا رجلين عدلين كان بلغه

“ Ömer ibn Abdülaziz ancak adaletli iki kişinin hilali görmesi durumunda bunu caiz görüyordu.”³⁵⁶

Kaynaklarda ibn Asâkir'in rivâyeti dışında farklı bir rivâyet bulunamamıştır. Musannef'te “*Raculün min ehli'l-Medine*” müphem lafzıyla Abdurrazzâk'ın hocası olarak kastedilen râvî *İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî*'dir.³⁵⁷

60.HADİS

60.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن الحكم بن أبان عن عكرمة في نصراني أسلم في أيام بقيت من رمضان قال يصوم ما أدرك ويقضي ما فاته وإن أسلم في آخر يوم من رمضان فهو بمنزلة المسافر يدخل في صلاة المقيمين

60.2 Tercüme

³⁵⁵ Abdurrazzâk, IV,167 , (7344); Selimiye, Vr. 238a.

³⁵⁶ İbn Asâkir, *Tarihu'd-Dimaşk*, XII, 307.

³⁵⁷ “*Raculün min ehli'l-Medine*” lafzının *İbrâhim el-Eslemî* olduğunun delili için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

“İkrime, ramazanın son günlerinde Müslüman olan bir Nasrânî hakkında şöyle dedi: “O Ramazandan idrak ettiği günleri tutar, geçmiş günleri ise kaza eder. Ramazanın son gününde Müslüman olsa bile durum böyledir. Zîra o kişi mukîm olanların namazına uyan misafîr gibidir.”³⁵⁸

60.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Müellifin hadis aldığı şeyh tespit edilememiştir.

61.HADİS

61.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل عن بن أبي ليلى عن عطاء عن بن عباس في الرجل يمضض وهو صائم فيدخل بطنه قال إن كان للمكتوبة فليس عليه شيء وإن كان تطوعا فعليه القضاء

61.2 Tercüme

“İbn Abbas, oruçluyken ağzını çalkalayıp su yutan bir adam hakkında şöyle dedi: “Eğer farz olan bir orucu tutuyorsa ona bir şey gerekmez. Eğer nafile oruç tutuyorsa ona kaza gerekir.”³⁵⁹

61.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Abbas’tan gelen bu rivâyet kaynaklarda bulunamamış, meçhul râvîsi tespit edilememiştir.

62.HADİS

62.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة عن يونس بن سيف عن بن المسيب عن عمر مثل قول بن عباس

62.2 Tercüme

“İbn Abbas’ın sözünün benzerini Hz. Ömer (r.a)’da söylemiştir.”³⁶⁰

³⁵⁸ Abdurrazzâk, IV,171 , (7361); Selimiye, Vr. 238b.

³⁵⁹ Abdurrazzâk, IV,175, (7381); Selimiye, Vr. 239a.

³⁶⁰ Abdurrazzâk, IV,185, (7420); Selimiye, Vr. 240b.

*İbn Abbas rivâyeti şöyledir: “İbn Abbas’a yaşlı bir adam geldi ve ona oruçlunun öpmesinden sordu. İbn Abbas, ona ruhsat verdi. Sonra saçı ağarmış biri geldi, onu ise nehyetti.”*³⁶¹

62.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak Musannef’te Yûnus ibn Seyf’den hadis rivâyet eden Medineli râvî el-Eslemi’dir. Kanaatimizce buradaki meçhul şeyh *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemi*’dir.

63.HADİS

63.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض أصحابه عن الحكم بن أبان عن عكرمة عن بن عباس قال لا بأس بالسواك الأخضر للصائم قال لا أعلم إلا أن مسلمة أخبر نيه

63.2 Tercüme

*İbn Abbas şöyle dedi: “Oruçlunun taze misvak kullanmasında bir beis yoktur.”*³⁶²

63.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Diğer kaynaklarda ibn Abbas rivâyeti bulunamamıştır.

64.HADİS

64.1 Metin

عبد الرزاق عن من سمع عكرمة يقول يفطر الحامل والمرضع في رمضان وتقضيان صياما ولا طعام عليهما

64.2 Tercüme

*İkrime şöyle dedi: “Ramazanda hamile ve süt emziren kadınlar oruç tutmayıp sonra kaza ederler. Onlar fidye vermezler.”*³⁶³

64.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İkrime’nin haberi olarak bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Ancak Musannef’in Selimiye Kütüphanesi’ndeki nüshada sened *Abdurrazzâk > Mamer >*

³⁶¹ Abdurrazzâk, IV, 185, (7418–7419).

³⁶² Abdurrazzâk, IV,203, (7497); Selimiye, Vr. 242b.

³⁶³ Abdurrazzâk, IV,218, (7563); Selimiye, Vr. 244a.

Men semia İkrime isnâdıyla yer alır. Diğer nüshalardan düşmüş olan Abdurrazzâk'ın şeyhinin bu nüshadan **Ma'mer** olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar sened problemini devam ettirse de neticede Abdurrezzak'ın meçhul hocası tespit edilmiş olmaktadır. Görüldüğü üzere bu nev'î hatalar müstensih menşelidir.

65.HADİS

65.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن عوف عن ابي رجاء قال كنت أشهد بن عباس عند
الفطر في رمضان فكان يوضع طعامه ثم يأمر مراقبا يراقب الشمس فإذا قال وجبت قال كلوا
قال ثم كنا نفطر قبل الصلاة

65.2 Tercüme

*Ebu Reca şöyle dedi: “Ramazanda iftar vakti ibn Abbas’la beraber bulunuyordum. Onun yemeği konuyordu. Sonra bir murakıba emredip güneşi gözlettiriyordu. O, ‘İftar vakti geldi’ deyince ibn Abbas da yiyin der, biz de namazdan önce iftar ederdik.”*³⁶⁴

65.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet kaynaklarda bulunamamıştır.

66.HADİS

66.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل الجزيرة قال سمعت ثابت بن الحجاج يقول خرجنا في
سرية في أرض الروم فبينما نحن في أرض الروم ومعنا عوف بن مالك الأشجعي قال فخطبنا
فسمعتة يقول سمعت عمر أمير المؤمنين يقول من صام يوما من غير رمضان وأطعم مسكينا
- وجمع في يديه - فإنهما يعدلان يوما من رمضان

66.2 Tercüme

Sabit ibn el-Haccac şöyle dedi: “Biz Rum diyarına gazaya çıktık. Rum diyarında bulunuyorken Avf ibn Malik el-Eşcaî de bizimle birlikteydi. Bize hitab etti bende onu dinledim. O şöyle diyordu: “Ben mü’minlerin emiri Ömer (r.a)’ı dinledim.

³⁶⁴ Abdurrazzâk, IV,227, (7597); Selimiye, Vr. 245b.

O, “Kim Ramazan dışında bir gün oruç tutar ve bir yoksulu doyurursa – bu esnada iki elini bitişirdi – bu ikisi bir ramazan orucuna denk olur.”³⁶⁵

66.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyeti İbn Ebî Şeybe nakleder:

حدثنا عيسى بن يونس عن جعفر بن برقان عن ثابت بن الحجاج عن عوف بن مالك الأشجعي قال قال عمر صيام يوم من غير رمضان وأطعام مسكين يعدل صيام يوم من رمضان

Ömer (r.a) şöyle dedi: ‘Ramazan dışında tutulan bir oruç ile bir fakirin doyurulması, Ramazan’da tutulan bir günlük oruca denktir.’³⁶⁶

Hadisin senedindeki meçhul hoca ehl-i Cezire’denir. Senetdeki Sabit ibn el-Haccac da zaten Cezireli’dir. İbn Ebî Şeybe’nin rivâyetinde Sabit ibn el-Haccac’dan hadisi nakleden râvî Cafer ibn Burkan el-Küllâbî el-Cezerî (ö.151/768) de ehl-i Cezire’denir.³⁶⁷

Abdurrazzâk, Cafer ibn Burkan rivâyetlerini çoğunluğunu Ma’mer’den olmak üzere, Ma’mer, Sevrî ve ibn Uyeyne aracılığıyla almıştır. Musannef’te Cafer ibn Burkan’dan 53 hadis rivâyeti yer almaktadır. Bunlardan 43’ü Ma’mer, 8’i Sevrî ve 2’si de ibn Uyeyne aracılığıyla nakledilmektedir. Dolayısıyla bu rivâyette Abdurrazzâk’ın “*ehl-i Cezire’den bir şeyh*” dediği meçhul hoca Cafer ibn Burkan el-Cezerî’dir ve Ma’mer de senedden düşmüştür. Nitekim Musannef’te yer alan bu haberden bir önceki rivâyet *Abdurrazzâk > Ma’mer > Cafer ibn Burkan > Meymûn ibn Mihran > İbn Abbas* senediyle nakledilmiştir. İsnâd yolları aynı rivâyetleri genellikle ard arda vermesinin Musannef’in usulünden olduğunu söylemiştik. Bu nedenle hem bir önceki rivâyet, hem de İbn Ebî Şeybe’deki benzer rivâyet dikkate alındığında sened şu şekilde olmaktadır: *Abdurrazzâk > Ma’mer > Cafer ibn Burkan > Sabit ibn el-Haccac*.

67.HADİS

67.1 Metin

³⁶⁵ Abdurrazzâk, IV,236, (7629); Selimiye, Vr. 246b.

³⁶⁶ İbn Ebi Şeybe, II, 344

³⁶⁷ Mizzî, V, 11-12.

عبد الرزاق عن رجل قال أخبرني عبد الرحمن بن حرملة قال جئت الناس وهم في القيام ولم أكن صليت العشاء فصليت لنفسي العشاء وحدي وهم يصلون فذكرت ذلك لابن المسيب فقال اصبت قال ثم قال لي وما شغلك عن الصلاة فاعتذرت له فقال ما رأيت الناس منذ أربعين سنة يقول ما رأيتهم منصرفين لم تفتني

67.2 Tercüme

*Abdurrahman ibn Hurmele şöyle dedi: “ İnsanlar ayakta namaz kılıyorken ben geldim, yatsı namazını da kılmamıştım. Onlar cemaatle namaz kılıyorken ben tek başıma yatsı namazını kıldım. Bu durumu İbn Müseyyeb’e anlattım. O da bana “Doğru yapmışsın, ancak namazı cemaatle kılmaktan seni ne alıkoymdu? dedi. Ben de ona mazeretimi söyledim. O ise, “kırk yıldan beri inanların ayrılıp gittiklerini görmedim” dedi.*³⁶⁸

67.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet kaynaklarda bulunamamış, meçhul râvî tespit edilememiştir.

68.HADİS

68.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل عن صالح مولى التوأمة قال سمعت بن عباس يقول لا تحل لامرأة أن تصوم تطوعا الا بإذن زوجها

68.2 Tercüme

*İbn Abbas şöyle dedi: “Kadının eşinin izni olmadan nafile oruç tutması helal olmaz.”*³⁶⁹

68.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer manada bir rivâyet ibn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde ibn Fudayl > Yezid> Maksem > İbn Abbas isnâdıyla yer almaktadır.³⁷⁰ Hadisteki meçhul râvî tespit edilememiştir.

69.HADİS

69.1 Metin

³⁶⁸ Abdurrazzâk, IV,279, (7802); Selimiye, Vr. 252a.

³⁶⁹ Abdurrazzâk, IV,305, (7889); Selimiye, Vr. 255b.

³⁷⁰ İbn Ebi Şeybe, II, 341.

عبد الرزاق عن رجل من أهل المدينة أن عمر بن عبد العزيز كان يصوم يوم الاثنين

والخميس

69.2 Tercüme

“Ömer ibn Abdülaziz Pazartesi ve Perşembe günleri oruç tutardı.”³⁷¹

69.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyeti İbn Ebî Şeybe şöyle rivâyet etmiştir:

حدثنا أبو خالد الأحمر عن يحيى بن سعيد أن عمر بن عبد العزيز كان يصوم الاثنين

والخميس ثم كره ذلك

“ Ömer ibn Abdilaziz pazartesi ve perşembe günleri oruç tutardı, daha sonra bunu kerih gördü.”³⁷²

İbn Ebî Şeybe'nin rivâyetinde Ömer ibn Abdulaziz'den Yahya ibn Saïd el-Ensârî el-Medenî (ö.144/762) rivâyette bulunmuştur. Abdurrazzâk Yahya ibn Saïd'den genellikle bir râvî aracılığıyla hadis rivâyet etmekle birlikte, ondan doğrudan yaptığı rivâyetleri de vardır. Musannef'te “*Raculün min ehli'l-Medine*” müphem lafzıyla Abdurrazzâk'ın hocası olarak kastedilen râvî İbrâhim İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî'dir.³⁷³ Kanaatimizce hadisin senedinden Yahyâ ibn Saïd düşmüştür.

Bu durumda sened şöyledir:

Abdurrazzâk > İbrâhim İbn Ebî Yahyâ > Yahyâ ibn Saïd > Ömer İbn Abdilazîz

70.HADİS

70.1 Metin

قال عبد الرزاق وأخبرني من سمع النبيلمانى يحدث عن أبيه عن بن عمر قال خمس

ليال لا ترد فيهن الدعاء ليلة الجمعة وأول ليلة من رجب وليلة النصف من شعبان وليلتي

العيدين

70.2 Tercüme

³⁷¹ Abdurrazzâk, IV,314, (7917); Selimiye, Vr. 256b.

³⁷² İbn Ebî Şeybe, II, 301.

³⁷³ “*Raculün min ehli'l-Medine*” lafzının İbrâhim el-Eslemî olduğunun delili için bkz. Tezimizdeki 50, 54 ve 62. hadisler.

*İbn Ömer şöyle dedi: “Şu beş gecede yapılan dualar reddolunmaz: Cuma gecesi, Recep ayının ilk gecesi, Şaban ayının 15. gecesi ve iki bayram geceleri.”*³⁷⁴

70.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda Şafii ve Ebû Umâme el-Bâhili’den merfu olarak nakledilmektedir.³⁷⁵ Bu iki rivâyet dışında başka hadis bulunamamış ve meçhul râvî tespit edilememiştir.

2.9. KİTÂBU’L-İTİKÂF

71.HADİS

71.1 Metin

عبد الرزاق عن بن جريج عن عطاء قال إن اشترط أن يعتكف النهار وأن يأتي البيت بالليل فذلك له

عبد الرزاق عن رجل عن عمران بن حدير عن أبي مجلز قال ليس هذا باعتكاف

71.2 Tercüme

*Ata şöyle dedi: “Bir kimse gündüz itikâfa girmeyi, gece de evine gelmeyi şart koşarsa, bu itikâf olur.”*³⁷⁶

*“Ebû Mücellez, “Bu itikaf değildir.” dedi.”*³⁷⁷

71.3 Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’inde, itikâfın Bayram gecesinde tamamlandığına dair Ebû Mücellez’e ait bir rivâyet *Veki’ > Umran > Ebû Mücellez* isnâdıyla zikredilmiştir.³⁷⁸

Ancak “*gündüz itikâfa girip, gece çıkmaya niyetlenmek*” ile ilgili Ebû Mücellez’e ait bir rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla bu hadisteki meçhul hoca tespit edilememiştir.

³⁷⁴ Abdurrazzâk, IV,317, (7927); Selimiye, Vr. 257a.

³⁷⁵ Beyhaki, *Sünen*, III, 319; İbn Asâkir, *Tarihu’ d-Dimaşk*, X, 408.

³⁷⁶ Abdurrazzâk, IV,356, (8047).

³⁷⁷ Abdurrazzâk, IV,356, (8048); Selimiye, Vr. 261a.

³⁷⁸ İbn Ebî Şeybe, II, 338.

2.10. KİTÂBU'L-MENÂSİK

72.HADİS

72.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن ليث أنه رأى مجاهدا وهو بعرفة لسعته نملة في صدره
فحذبها حتى قطع رأسها في صدره

72.2 Tercüme

“Leys, Mücahid’i Arafat’ta, bir karıncanın onun göğsünden ısırıldığını gördü.
Mücahid ona merhamet etti. (Ama sonunda) onun başını gövdesinden kopardı.”³⁷⁹

72.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamış ve meçhul râvî tespit edilememiştir.

73.HADİS

73.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض اصحابه عن الثوري عن عبد الله بن يزيد الهذلي قال سألت بن
المسيب عن عبد سرق شاة أو بقرة فذبحها فلم ير بذبيحته بأسا

73.2 Tercüme

“Abdullah ibn Yezid el-Hezli şöyle dedi: “Ben ibn Müseyyeb’e, koyun ya da
inek çalan bir kulun onu boğazlamasını sordum. O da, onun boğazlanmasında bir
beis görmedi.”³⁸⁰

73.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Diğer kaynaklarda bulunamayan bu rivâyetin meçhul râvîsi tespit
edilememiştir.

74.HADİS

74.1 Metin

³⁷⁹ Abdurrazzâk, IV,455, (8434); Selimiye, Vr. 272b.

³⁸⁰ Abdurrazzâk, IV,485, (8568); Selimiye, Vr. 276b.

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل من ولد سعيد بن المسيب قال أخبرني يحيى بن سعيد قال كنت عند بن المسيب فجاءه رجل من غطفان فسأله عن أكل الورل فقال لا بأس به وإن كان معكم منه شيء فأطعمونا قال عبد الرزاق الورل شبه الضب

74.2 Tercüme

Yahya ibn Said dedi ki: "Ben ibn Müseyyeb'in yanında iken ona Gatafan'dan bir adam geldi ve "Verel" in yenilip yenilmeyeceğini sordu. Said de, 'Onda bir beis yok, yanınızda ondan varsa bize de yedirin.' dedi. (Abdurrazzâk, "Verel" in kertenkeleye benzeyen, kertenkele türünden olduğunu söyledi.)³⁸¹

74.3 Tahrîc ve Değerlendirme

A'zamî, bu hadisin dipnotunda, Musannef'in esas nüshasında (Molla Murat Nüshası) senedin *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > ...* şeklinde yer aldığını, ancak bunun bir hata alameti olduğunu belirtir. Musannef'in Selimiye Nüshasında da sened, yine aynı şekilde *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Raculün min veledi Said ibn Müseyyeb > Yahya ibn Said* isnâdıyla yer alır.³⁸² A'zamî'nin "hata alameti" sözünden kastını anlayabilmiş değiliz. Bize göre burada bir hata gözükmemektedir. Seneddeki Said ibn Müseyyeb'in evladının da hem Abdurrazzâk'ın tefsirinde, hem de Musannef'te rivâyeti olan *Muhammed ibn Said ibn el-Müseyyeb* olması muhtemeldir.

Netice olarak Abdurrazzâk'ın bu hadisteki hocası **ibn Cüreyc**'dir. Bu rivâyet diğer kaynaklarda ise yer almamaktadır.

75.HADİS

75.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق عن سمع قتادة يقول حدثنا خلاس بن عمرو عن عبادة بن الصامت قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم عرفة أيها الناس إن الله تطول عليكم في هذا اليوم فيغفر لكم إلا التبعات فيما بينكم ووهب مسيئكم لمحسنكم وأعطى محسنكم ما سأل اندفعوا بسم الله فإذا كان بجمع قال إن الله قد غفر لصالحكم وشفع صالحكم في طالكم تنزل المغفرة فتعمهم ثم تفرق المغفرة في الأرضين فتقع على كل تائب ممن حفظ لسانه ويده

³⁸¹ Abdurrazzâk, IV,529, (8747); Selimiye, Vr. 282a.

³⁸² Abdurrazzâk, Musannef, Selimiye Kütüphanesi Nüshası, Vr. 282a.

وأبليس وجنوده على جبال عرفات ينظرون ما يصنع الله بهم فإذا نزلت المغفرة دعا هو وجنوده بالويل يقول كنت استفزهم حقبا من الدهر ثم جاءت المغفرة فغشيتهم فيتفرقون وهم يدعون بالويل والثبور

75.2 Tercüme

“Rasulullah (s.a.v) arefe günü şöyle buyurdu: “Ey İnsanlar! Hiç şüphesiz Allah bugün de size mühlet verir. O gün içinde aralarınızdaki haklar dışında sizi bağışlar. Kötülerinizi iyilerinize verir. İyilerinize istediğini verir. Her işe Bismillah ile başlayın. Cem olduğu zaman dedi ki: “Hiç şüphesiz Allah salihlerinizi bağışlar. Salihlerinizin kötüleriniz hakkındaki şefaatinizi kabul eder. Rahmet iner, onların tamamını kuşatır. Sonra başka yerlere gitmek üzere ayrılır, elini ve dilini koruyan her bir tövbe-kârın üzerine iner. İblis ve ordusu Arafat dağlarının üzerinde, Allah’ın onlara ne yapacağına bakarlar. Mağfiret indiği zaman, iblis ve ordusu, “eyvahlar olsun” diye çağırırlar. “Yıllarca onları azdırıp duruyordum, sonra onlara mağfiret geldi ve onları kapladı. Eyvahlar olsun, perişan olduk” diyerek ayrılır giderler.”³⁸³

75.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi ibnü'l-Cevzi, Taberanî tarikiyle Tahrîc etmiştir. İbnü'l-Cevzi'nin bu rivâyetinde Abdurrazzâk'ın hocası meçhul değildir ancak Katade'den sema' eden râvî yine meçhuldür. Onun rivâyeti şöyledir:³⁸⁴

أَبْنَاءُ أَبُو نَصْرٍ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ الْوَهَّابِ بْنِ مَنْدَةَ أَبْنَاءُ عَمِّي يَحْيَى بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ أَبْنَاءُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الضَّبِّيِّ حَدَّثَنَا سَلِيمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الطَّبْرَانِيُّ حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّيرِيِّ أَبْنَاءُ عَبْدِ الرَّزْقِ أَبْنَاءُ مَعْمَرٍ عَنِ مَنْ سَمِعَ قَتَادَةَ يَقُولُ حَدَّثَنَا

خلاس بن عمرو عن عبادة ابن الصامت

قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم عرفة : أيها الناس إن الله تطول عليكم في هذا اليوم ، فغفر لكم ، إنا التبتعات فيما بينكم ، ووهب مسيئكم لمحسنكم ، وأعطى محسنكم ما سأل ، فادفعوا باسم الله ، وإبليس وجنوده على جبال عرفات ينظرون ما يصنع الله بهم ، فإذا نزلت المغفرة دعا هو وجنوده بالويل والثبور

³⁸³ Abdurrazzâk, V,17, (8831); Selimiye, Vr. 285a.

³⁸⁴ Ebu'l-Ferec, Abdurrahman ibn Ali ibn el-Cevzi (510-597), *el-Mevzûât*, Mektebetü'l-Selefiye, I-III, Medine 1388, II, 215-216; Zeylei, *Nasbu'r-râye*, III, 59.

Bu rivâyete göre hadisin senedi şöyledir: *Abdulcebbar ibn İbrahim ibn Abdilvehhab ibn Mende > Yahya ibn Abdilvehhab > Muhammed ibn Abdillâh ibn Ahmed ibn İbrahim ed-Dabî > Süleyman ibn Ahmed et-Taberani > İshak ibn İbrahim ed-Deberî > Abdurrazzâk > Ma'mer > Men semia Katade > Halas ibn Amr > Ubâde ibn Sâmî.*

İbnü'l-Cevzi, hadisi Katade'den sema' eden râvînin meçhul olduğunu ve hadisin sahih olmadığını söylemiştir.³⁸⁵

Netice olarak, hadisin senedindeki meçhul râvînin Abdurrazzâk'ın hocası değil, Ma'mer'in hocası olduğu ve Abdurrazzâk'ın hocasının ise *Ma'mer* olduğu ve fakat Musannef senedinden düştüğü tespit edilmiştir.³⁸⁶

76.HADİS

76.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق عن رجل من أهل الطائف عن شيخ منهم يقال له محمد بن سفيان عن فاطمة بنت سفيان قالت لما أخذ الله الميثاق من بني إسرائيل أو آدم جعله في الركن فمن الوفاء بعهد الله استلام الحجر

76.2 Tercüme

“Fatima bint Süfyan şöyle dedi: “Allah Âdemoğullarından veya İsrâil oğullarından sağlam bir söz alınca, o sözü rûknün içine koydu. Bu nedenle Hacer-i Esved'i selamlamak Allah'ın ahbine vefadır.”³⁸⁷

76.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis kaynaklarda Fatıma ibn Süfyan tarîkiyle bulunamamıştır. Ayrıca Abdurrazzâk'ın Musannef, Tefsir ve Emâli fî Âsâri's-Sahabe isimli eserlerinde hem Fatıma ibn Süfyan hem de Muhammed ibn Süfyan'dan nakledilen bu hadis dışında rivâyet bulunmamaktadır. Her iki râvînin de tek rivâyeti budur. Bu isnâd ile kaynaklarda yer almayan hadisteki meçhul hoca tespit edilememiştir.

77.HADİS

³⁸⁵ İbnü'l-Cevzi, el-Mevzûât, II, 216; Zeyleî, a.g.e, III, 59.

³⁸⁶ Bu hatalar müstensihthen kaynaklanmaktadır.

³⁸⁷ Abdurrazzâk, V,32, (8892); Selimiye, Vr. 287a.

77.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض أهل المدينة عن الحجاج عن عطاء عن بن عباس أنه كان يقول عند استلام الحجر اللهم إيفاء بعهدك وتصديقاً بكتابك واتباع سنة نبيك صلى الله عليه وسلم

77.2 Tercüme

“İbn Abbas Hacer-i Esved’i selamlarken şöyle diyordu: “Allah’ım senin ahdine vefa ile kitabını tasdik ile ve Nebî (s.a.v)’in sünnetine ittiba ile (Hacer-i Esved’i selamlıyorum).”³⁸⁸

77.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisimizle benzer manada olan ve Musannef’te bu hadisin bir öncesinde yer alan rivâyet Abdurrazzâk > Muhammed ibn Ubeydillah > Cuveybir > Dahhâk > İbn Abbas isnâdıyla nakledilmiştir. Bu rivâyete göre İbn Abbas Hacer-i esved’i selamlarken, “Allahümme îmanen bike, ve tasdîken bi kitâbike, ve sünneten Nebîyyike” duasını okurdu.³⁸⁹

Hadis, ... Ata > İbn Abbas târîkiyle kaynaklarda bulunamadığından meçhul hoca tespit edilememiştir.

78.HADİS

78.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت رجلاً يحدث هشام بن حسان عن عم له عن أبي شعبة البكري قال طفت مع بن عمر فسمعتة حين حاذى الركن اليماني قال لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد وبيده الخير وهو على كل شيء قدير فلما جاء الحجر قال ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار فلما انصرف قلت يا ابا عبد الرحمن سمعتك تقول كذا وكذا قال سمعتني قلت نعم قال فهو ذلك أتيت على ربي وشهدت شهادة حق وسألته من خير الدنيا والآخرة فدعا هشام بدواة فكتبه

78.2 Tercüme

“Ebu Şu’be el-Bekrî şöyle dedi: “Ben İbn Ömer’le birlikte tavaf yaptım. Rûkn ü Yemânî’nin hizasına gelince onu, “La ilahe illallahu vahdehu lâ şerike leh. Lehu’l

³⁸⁸ Abdurrazzâk, V, 34, (8899); Selimiye, Vr. 287a.

³⁸⁹ Abdurrazzâk, V, 33, (8898).

mülkü ve lehu'l hamdu ve biyedihi'l-hayr ve hüve ala külli şeyin kadîr” derken işittim. Hacer-i Esved’e gelince “Rabbena Atina fi’d-dünya haseneten, ve fi’l-ahireti haseneten, ve kına azabe’n-nâr” dedi. O ayrılınca dedim ki: “Ya Ebâ Abdirrahman seni şöyle şöyle derken işittim. O da “ Sen beni işittin mi? deyince, “Evet” dedim. Bunun üzerine o, “İşte onlar Rabbimi övdüğüm, Hak şahadette bulunduğum ve Rabbimden dünyanın ve ahiretin hayırlarını istediğim dualardır.” dedi. Hişam bir divit getirilmesini istedi ve o duayı yazdı.”³⁹⁰

78.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisimiz diğer kaynaklarda bulunamadığından müphem hoca tespit edilememiştir.

79.HADİS

79.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض أصحابنا عن بن جريج قال حدثني بن أبي مليكة قال دعا النبي صلى الله عليه وسلم عثمان بن طلحة يوم الفتح بمفتاح الكعبة فأقبل به مكشوفاً حتى دفعه إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال العباس يا نبي الله اجمع لي الحجابة مع السقاية ونزل الوحي على النبي صلى الله عليه وسلم فقال ادعوا لي عثمان بن طلحة فدعي له فدفعه النبي صلى الله عليه وسلم إليه وستر عليه قال فرسول الله صلى الله عليه وسلم أول من ستر عليه ثم قال خذوه يا بني طلحة لا ينتزعه منكم إلا ظالم

79.2 Tercüme

Ebî Müleyke şöyle dedi: “Nebî (s.a.v) Mekke’nin fethedildiği gün Osman ibn Talha’dan Kâbe’nin anahtarını getirmesini istedi. Onu çıplak bir halde getirdi ve Nebî (s.a.v)’e verdi. Abbas, “ey Allah’ın Nebî’si, hacılara su dağıtma hizmeti (sikaye) ile Kâbe bekçiliği (hicabe³⁹¹) görevini bana ver” dedi. Nebî (s.a.v)’e vahiy nazil oldu. Rasulullah (s.a.v), “Bana Osman ibn Talha’yı çağırın” dedi. O da çağırıldı. Nebî (s.a.v) Kâbe’nin anahtarını ona geri verdi ve onun üzerini örttü. İlk defa onun üzerini

³⁹⁰ Abdurrazzâk, V,51, (8965); Selimiye, Vr. 289a.

³⁹¹ Kabe kapıcılığı, perdeciliği ve anahtarlarının korunması görevi.

örtlen Rasulullah (s.a.v)'dir. Sonra "Ey Beni Talha onu alın! Onu (hicâbe görevini³⁹²) sizden zalimlerden başkası çekip alamaz" buyurdu."³⁹³

79.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisin son kısmını (Yani Rasulullah (s.a.v)'in "Ey Ebî Talha onu alın! Onu sizden, zalimlerden başkası almaz"³⁹⁴ ifadesini) Taberani, Abdullah *ibn el-Mü'mel* > *İbn Ebî Müleyke* > *İbn Abbas* isnâdıyla merfu olarak rivâyet etmiştir.

Heysemi, Taberani'nin bu rivâyetinin senedindeki Abdullah İbn el-Mü'mel için İbn Hibban'ın sika dediğini, ancak çoğunluğun Abdullah'ın zayıf olduğunu söylediklerini belirtmiştir.³⁹⁵

Bu hadis kaynaklarda ibn Cüreyc tarîkiyle bulunamamış, meçhul hoca tespit edilememiştir.

80.HADİS

80.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له قال قلت للثوري إني أريد أن آتي المدينة قال لا تفعل

80.2 Tercüme

"Sevrî'ye, Medine'ye gelmek istediğimi söyledim. O da 'Hayır, gelme' dedi."³⁹⁶

80.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamayıp meçhul râvîsi tespit edilememiştir.

81.HADİS

81.1 Metin

قال عبد الرزاق وأخبرني من سمع عطاء يقول طواف سبع خير لك من سفرك إلى المدينة قلت فآتي جدة قال لا إنما أمرتم بالطواف قال قلت فأخرج إلى الشجرة فأعتمر منها

³⁹² Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XI, 120; *el-Mu'cemu'l-Evsât*, Daru'l Harameyn, I-X, Kahire 1415,, I, 155; Muttaki, *Kenzu'l-Ummâl*, XII, 413.

³⁹³ Abdurrazzâk, V,85, (9076); Selimiye, Vr. 294a.

³⁹⁴ Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir*, XI, 120; *el-Mu'cemu'l-Evsat*, I, 155.

³⁹⁵ Heysem, *Mecmeu'z-Zevaid*, III, 620.

³⁹⁶ Abdurrazzâk, V,134, (9169); Selimiye, Vr. 299b.

قال لا قال وقال بعض العلماء ما زالتا قدماي منذ قدمت مكة قال قلت فالاختلاف أحب إليك أم الجوار قال بل الاختلاف

81.2 Tercüme

Ata şöyle dedi: “Yedi kez tavaf yapman, Medine’ye gitmeden daha hayırlıdır.”

- ‘Cidde’ye gelsem?

Ata: Hayır, siz ancak tavafla emrolundunuz.

- Şecere mevkiine çıkıp oradan tavaf yapsam?

Ata: Hayır.

Âlimlerden bazıları şöyle der: Mekke’ye geldiğim günden beri ayaklarım buradan ayrılmadı.

- Senin için Mekke’de devamlı durmak mı, yoksa arada bir gidip gelmek mi daha sevimselidir?

Ata: Arada bir gidip gelmek.³⁹⁷

81.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis kaynaklardan bulunamamıştır. Ancak Abdurrazzâk’ın Ata İbn Ebî Rebâh (ö.115/733)’tan rivâyetleri İbn Cüreyc vasıtasıyla olması sebebiyle meçhul hoca “İbn Cüreyc”dir.

82.HADİS

82.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن بن أبي ليلى عن عكرمة بن خالد قال أخبرني شيخ من آل وداعة أن النبي صلى الله عليه وسلم شرب وهو يطوف بالبيت

82.2 Tercüme

“İkrime’nin bildirdiğine göre Vede’a ailesinden bir şeyh şöyle dedi: “Hiç şüphesiz Nebî (s.a.v) Beytullah’ı tavaf ederken su içti.”³⁹⁸

82.3 Tahrîc ve Değerlendirme

³⁹⁷ Abdurrazzâk, V,134, (9170); Selimiye, Vr. 299b.

³⁹⁸ Abdurrazzâk, V,497, (9796).

Bu rivâyet ibn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde ve Hâris ibn Ebî Usâme'nin *Müsned'*inde zikredilmektedir. Bu iki rivâyet şöyledir:³⁹⁹

حدثنا أبو بكر قال حدثنا علي بن هاشم عن بن أبي ليلى عن عكرمة بن خالد عن رجل من آل الوادع قال استسقى النبي صلى الله عليه وسلم وهو يطوف بالبيت
حدثنا عبيد الله بن موسى ثنا بن أبي ليلى عن عكرمة بن خالد عن رجل من آل وداعة
قال : استسقى رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو يطوف بالبيت

İbn Ebî Şeybe rivâyeti *Ali ibn Hâşim* > *İbn Ebî Leylâ* > *İkrime* > *raculün min Âli Vâdi*; Hâris rivâyeti ise *Ubeydullah ibn Musa* > *İbn Ebî Leylâ* > *İkrime* > *raculün min Âli Vede'a* isnâdıyla rivâyet edilmişlerdir. Abdurrazzâk eserlerinde, ibn Ebî Leylâ'dan hadisi rivâyet eden her iki râvîden de rivâyette bulunmamaktadır. Bu nedenle Abdurrazzâk'ın hadis aldığı meçhul hoca tespit edilememiştir.

Şafii, bu hadiste iki illet olduğunu söyler: Birincisi ibn Ebî Leylâ' dır. İkinci illet ise hadisin nihayetindeki Vede'a'lı meçhul râvîdir. Bu durumda Şafii'ye göre hadisin Nebî (s.a.v)'den sema'ı sarîh değildir.⁴⁰⁰

2.11. KİTÂBU'L-CİHÂD

83.HADİS

83.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل الشام أنه سمع مكحولاً يرفعه إلى النبي صلى الله عليه وسلم يقول لا سهم من الخيل إلا لفرسين وإن كان معه ألف فرس إذا دخل بها أرض العدو قال قسم النبي صلى الله عليه وسلم يوم بدر للفارس سهمين وللراجل سهم

83.2 Tercüme

“Ganimetten ancak iki at için ve düşman topraklarına girildiğinde onunla birlikte bin at olursa pay / hisse vardır.

³⁹⁹ İbn Ebî Şeybe, III, 324; Hâris ibn Ebî Usâme (ö. 282)/ Nureddin el-Heysemî (ö. 807), *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsned'il-Hâris*, tahk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkirî, I-II, Medine 1413/1992, II, 587.

⁴⁰⁰ İbn Türkemânî, Alaaddin ibn Ali ibn Osman (ö. 745), *el-Cevheru'n-Nakî*, I-X, Daru'l-Fikr, t.y, V, 86.

*Nebî (s.a.v) Bedir günü atlı süvariler için iki pay, yaya askerler için ise bir pay taksim etti.*⁴⁰¹

83.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef'te aynı bab içinde Abdurrazzâk > Muhammed b. Râşid > Mekhûl isnâdıyla ve maktu' olarak benzer bir rivâyet yer almaktadır:

عبد الرزاق عن محمد بن راشد أنه سمع مكحولاً يقول لا سهم إلا لفرسين وإن كان معه

مئة فرس

Mekhûl şöyle dedi: “Ancak iki at için ve onunla birlikte yüz at olursa pay vardır.”⁴⁰²

Mekhûl İbn Ebî Müslim eş-Şâmî ed-Dimaşkî (113/731)'nin Musannef'teki riâyetlerinin çoğu Muhammed b. Râşid el-Huzâî eş-Şâmî ed-Dimaşkî el-Mekhûlî (ö.160'dan sonra)⁴⁰³ vasıtasıyladır. Ayrıca yukarıdaki aynı bâbdaki benzer rivâyetin de onun isnâdıyla olduğu dikkate alındığında hadisteki meçhul şeyhin **Muhammed İbn Râşid el-Mekhûlî (ö.160/776'dan sonra)** olduğunu söyleyebiliriz.

84.HADİS

84.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل أنه سمع أبا بكر الهذلي أنه سمع الحسن قال سرق رجل من المسلمين فرسا فدخل أرض الروم فرجع مع المسلمين بها فأرادوا قطعه فقال علي بن أبي طالب لا تقطعوا حتى يخرج من أرض الروم

84.2 Tercüme

Hasan şöyle dedi: “Müslümanlardan bir adam bir at çaldı. Akabinde Rum diyarına girip Müslümanlarla birlikte geri döndü. Onun elinin kesilmesini istediler.

⁴⁰¹ Abdurrazzâk, V,184, (9316); Selimiye, Vr. 305b.

⁴⁰² Abdurrazzâk, V,185.

⁴⁰³ **Muhammed b. Râşid el-Huzâî eş-Şâmî ed-Dimaşkî el-Mekhûlî (ö.160/776'dan sonra):** İbn Hacer, onun sadûk olduğunu belirtmiştir. (İbn Hacer, *Takrîb*, I, 478). Ahmed İbn Hanbel, onun Mekhûl'den işittiklerinde sika olduğunu söyler. Abdurrazzâk ise, Muhammed İbn Râşid için, “Hadiste ondan daha dikkatli, Allah'tan korkan bir adam görmedim” demiştir. (Mizzî, *Tehzîb*, XXV, 189).

Bunun üzerine Ali ibn Ebî Tâlib, 'Rum diyarından çıkıncaya kadar elini kesmeyiniz' dedi.⁴⁰⁴

84.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Kaynaklarda bulamadığımız bu rivâyetteki meçhul râvî tespit edilememiştir.

2.12. KİTÂBU EHLİ'L-KİTÂB

85.HADİS

85.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرني من سمع عطاء يقول وما أهل به لغير الله فقد أحله الله لأنه قد علم أنهم سيقولون هذا القول

85.2 Tercüme

Ata şöyle dedi: “ Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı Allah helal kıldı. Çünkü Allah onların bu sözü söyleyeceklerini biliyordu.”⁴⁰⁵

85.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Ata'dan gelen bu haberi İbn Abdilber eserinde rivâyet etmiştir⁴⁰⁶:

قال سفيان وبلغنا عن عطاء أنه قال قد أحل الله ما أهل لغير الله لأنه قد علم أنهم سيقولون هذا القول وقد أحل ذبائحهم

Abdurrazzâk'ın en önemli dört hocasından biri olan Süfyan da kendisine Ata'dan bu rivâyetin ulaştığını söylemektedir. Ancak “*beleğânâ*” sigası onun bu rivâyeti Ata'dan bizzat dinleyip dinlemediği konusunda tereddüt oluşturmaktadır. Bu sebeple İbn Abdilber'in rivâyetinden hareketle meçhul hocanın Süfyan olduğunu söyleyemeyiz. Bize göre rivâyetteki “*Ata'yı işiten kişi*” **İbn Cüreyc**'dir. Çünkü Abdurrazzâk'ın Ata İbn Ebî Rebâh (ö.115/733)'tan rivâyetleri İbn Cüreyc vasıtasıylaadır.

⁴⁰⁴ Abdurrazzâk, V,198, (9373); Selimiye, Vr. 307a.

⁴⁰⁵ Abdurrazzâk, VI,119, (10184); Selimiye, Vr. 361a.

⁴⁰⁶ İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf ibn Abdillâh, *el-İstizkâr*, I-VIII, Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000, V, 258.

•••

Bu bölümde Musannef'in 12 kitabı/bölümü içindeki 85 meçhul hoca rivâyeti ele alınmıştır. Bunlardan 35'inde meçhul hoca tespit edilmiştir. Senedi Musannef'ten düşmüş olan 2 hadisin de Abdurrazzâk kanalıyla senedi bulunmuştur. Böylece bu bölümde, 37 rivâyette meçhul hoca belirlenmiş olmaktadır. Bunlardan 15'inde müphem olan şeyh *İbrâhim İbn Muhammed İbn Ebî Yahyâ el-Eslemî*'dir. Diğerlerinde meçhul hocalar; Ma'mer, İbn Cüreyc, Süfyân, Hâtim ibn İsmâil, Vehb b. Cerîr, İbn Uyeyne, Ebû Mevdûd, Abdullah b. Muharrer, Said b. Ebî Arûbe ve Muhammed b. Râşid'dir. "*Genel Değerlendirme*" ikinci bölümün sonunda, tezimizde incelediğimiz tüm hadisler ele alınarak yapılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

MUAMELÂTLA İLGİLİ BÖLÜMLERDEKİ MEÇHUL HOCA RİVÂYETLERİ

İkinci bölümde Kitabu'n-Nikâh, Kitâbu't-Talak, Kitâbu'l-Buyu', Kitâbu'ş-Şehâdât, Kitâbu'l-Mükâteb, Kitâbu'l-Vesâyâ, Kitâbu'l-Eşribe, Kitâbu'l-Ukûl, Kitâbu'l-Ferâiz ve Kitâbu'l-Cami içinde bulunan Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından yaptığı rivâyetler incelenecektir.

3.1. KİTÂBU'N-NİKÂH

86.HADİS

86.1 Metin

عبد الرزاق عمن سمع أنسا يقول قال النبي صلى الله عليه وسلم لا شغار ولا إسعاد في الإسلام ولا حلف في الإسلام ولا جلب ولا جنب

86.2 Tercüme

Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “İslam’da cahiliye dönemindeki gibi nikâh⁴⁰⁷, bir araya gelip toplu olarak ağlamak (is’âd), (cahiliye dönemindeki gibi bir) ahitleşme, celeb⁴⁰⁸ ve ceneb⁴⁰⁹ usulüyle zekât toplamak yoktur.”⁴¹⁰

86.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi Ahmed ibn Hanbel, Abdurrazzâk tarîkiyle, Ebu Nuaym de Süfyan tarîkiyle Tahrîc etmişlerdir:

حدثنا عبد الله حدثني أبي ثنا عبد الرزاق ثنا سفيان عمن سمع أنس بن مالك يقول قال النبي صلى الله عليه وسلم : لا شغار في الإسلام ولا حلف في الإسلام ولا جلب ولا جنب

⁴⁰⁷ Değiş-tokuş yoluyla mehirsiz evlenme.

⁴⁰⁸ Celeb: Zekat toplayan memurun, zekat mallarının yanına gitmeden zekatı ayağına getirtmesi.

⁴⁰⁹ Ceneb: Zekat verecek kimsenin zekat malını ölçüm yapılacak yerden uzaklaştırması.

⁴¹⁰ Abdurrazzâk, VI,184, (10437); Selimiye, Vr. 369b.

“İslam’da cahiliye dönemindeki gibi nikah, ahitleşme, celeb ve ceneb usulüyle zekat toplama yoktur.”⁴¹¹

حدثنا أحمد بن القاسم ثنا عبدالله بن محمد بن سعيد بن أبي مریم ثنا الفريابي ثنا سفيان
عن أبان عن أنس بن مالك قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لا عقد في الإسلام ولا
إسعاد ولا شغار ولا جلب ولا جنب

“İslam’da cahiliye dönemindeki gibi akitleşme, toplu olarak ağlamak ve nikah; celeb ve ceneb usulüyle zekat toplamak yoktur.”⁴¹²

Yukarıdaki rivâyetlerde Ahmed İbn Hanbel hadisi, *Abdurrazzâk > Süfyan > Enes*’i işiten kişi isnâdıyla; Ebu Nuaym ise; *el-Füryâbî > Süfyan > Ebân > Enes* tarîkiyle rivâyet etmişlerdir. Ahmed ibn Hanbel’in rivâyetine göre Abdurrazzâk’ın hocası Süfyan; Ebu Nuaym’ın rivâyetine göre de Enes(r.a)’dan hadisi sema‘ eden Ebân’dır.

Ahmed ibn Hanbel’in Abdurrazzâk tarîkiyle isnâd ettiği rivâyetten, Musannef’te Abdurrazzâk’ın hocasının düştüğü anlaşılmaktadır. Bu rivâyete göre hoca Süfyan’dır. Diğer taraftan İbn Hanbel’in rivâyetinde de Enes’ten sema‘ eden râvî müphemdir. Bu müphem râvînin de “*Ebân*” olduğu Ebu Nuaym’ın rivâyetinden anlaşılmaktadır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Musannef’te konuyla ilgili Süfyan tarîkiyle her hangi bir rivâyet bulunmamaktadır. Bu durum, Ahmed ibn Hanbel’in rivâyetinin, Tahrîcini yaptığımız Musannef hadisi olmasındaki şüpheyi kaldırmaktadır.

Netice olarak hadisin senedi şu şekildedir:

Abdurrazzâk > Süfyan > Ebân > Enes İbn Malik > Rasulullah (s.a.v)

87.HADİS

87.1 Metin

عبد الرزاق عن غير واحد أن شريحا أتاه رجل وامرأته فقال الرجل أين أنت قال دون الحائط قال إني امرؤ من أهل الشام قال بعيد بغيض قال تزوجت هذه المرأة قال بالرفاء والبنين قال فولدت لي غلاما قال يهنك الفارس قال فأردت الخروج بها إلى الشام قال مصاحبا

⁴¹¹ Ahmed İbn Hanbel, III, 162.

⁴¹² Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, VII, 118.

قال وشرطت لها دارها قال فالشرط أملك قال فاقض بيننا أصلحك الله قال حديث حديثين امرأة
فإن أبت فأربعة قال عبد الرزاق غير معمر يقول حدث حديثين امرأة فإن أبي فأربع

87.2 Tercüme

“Şureyh’e bir adam ve karısı geldi. Adama ‘Sen nerelisin?’ diye sordu.

- Duvarın öte yanından.
- Ben Şam halkıdanım.
- Uzak ve sevilmeyen bir yer.
- Ben bu kadınla evlendim.
- Mutlu bir şekilde oğullarınla yaşasaydın.
- Benim bu kadından bir oğlum oldu.
- Süvari bir evlat! Seni tebrik ederim.
- Bu kadını Şam’a götürmeyi istedim.
- Arkadaş olarak...
- Ona evimi temin edeceğimi de şart koştum.
- Şart koşulması malik olman için daha iyidir.
- Allah iyiliğini versin, aramızdaki hükmünü ver.
- İki konuşmanın konuşulanı bir kadındı. Eğer kadın kabul etmezse/ reddederse dörde kadar evlenirsin”

Abdurrazzâk Ma’mer’den ayrı olarak “iki olayın konusu kadındı, adam kabul etmezse dört kadına kadar evlenme hakkı var” dedi.”⁴¹³

87.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamış, meçhul hoca tespit edilememiştir.

88.HADİS

88.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن أسلم قال جاءت امرأة إلى عمر بن الخطاب فقالت إن زوجها
لا يصيبها فأرسل إلى زوجها فسأله فقال كبرت وذهبت قوتي فقال له في كم تصيبها قال في
كل طهر مرة فقال عمر اذهبي فإن فيه ما يكفي المرأة

88.2 Tercüme

⁴¹³ Abdurrazzâk, VI,226, (10607); Selimiye, Vr. 375a.

Eslem şöyle dedi: “Bir kadın Ömer İbnü'l-Hattab'a geldi ve kocasının kendisiyle ilişkiye girmediğini söyledi. Hz. Ömer (r.a) kadının kocasına birini gönderip çağdırttı ve sordu. Adam: ‘Ben yaşlandım, gücüm-kuvvetim gitti.’ Dedi. Hz. Ömer ona ‘Ne kadar sürede yaklaşıyorsun?’ diye sordu. Adam da ‘Her temizlik süresinde bir kez’ diye cevap verince Hz. Ömer, kadına, ‘Git! Bu adamda bir kadına kâfi gelecek güç var’ dedi.”⁴¹⁴

88.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Aynı hadis yine Musannef'te *Abdurrazzâk > Zem'a ve gayruhu > Zeyd ibn Eslem* isnâdıyla da rivâyet edilmektedir⁴¹⁵:

عبد الرزاق عن زمعة وغيره عن زيد بن أسلم قال : بلغني أن عمر بن الخطاب جاءته امرأة فقالت : إن زوجها لا يصيبها ، فأرسل إلى زوجها فسأله ، فقال : قد كبرت ، وذهبت قوتي ، فقال عمر : أتصيبها في كل شهر مرة ؟ قال : في أكثر من ذلك ، قال عمر : في كم ؟ قال : أصيبها في كل طهر مرة ، قال عمر : اذهبي ، فإن في هذا ما يكفي المرأة

Bu rivâyetten Eslem'in Zeyd b. Eslem olduğu, ondan haberin Zem'a ile birlikte bir başkasından daha rivâyet edildiği görülmektedir. Ancak buradaki “*racul*”den kasıt Zem'a mı, yoksa “*gayruhu*” mu açık değildir. Kaynaklardan Zem'a dışındaki diğer râvî tespit edilememiştir. Ancak neticede Musannef'te bu haber, aynı isnâd ile rivâyet edilmektedir. Abdurrazzâk hadisi iki râvîden almıştır. Bunlardan biri mâlum, diğeri meçhuldür. Ma'lûm hoca *Zem'a b. Sâlih el-Yemânî* (ö.?)'dir.⁴¹⁶

89.HADİS

89.1 Metin

عبد الرزاق قال أخبرني من سمع المثنى بن الصباح عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن عبد الله بن عمرو أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أيما رجل نكح امرأة فدخل بها أو لم يدخل بها لا تحل له أمها

89.2 Tercüme

⁴¹⁴ Abdurrazzâk, VI,257, (10737); Selimiye, Vr. 379b.

⁴¹⁵ Abdurrazzâk, VII, 150.

⁴¹⁶ Zem'a'nın “*zayıf*” olduğu belirtilerek cerhedilmiştir. (İbn Hacer, *Takrîb*, I, 217; Mizzî, *Tehzîb*, IX, 387-388).

*Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “Herhangi bir adam bir kadını nikâhlaşsa, onunla zifafa girse de girmese de, o kadının annesi ona helal olmaz.”*⁴¹⁷

89.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisimiz Musannef’teki 10830 nolu rivâyet ile birlikte değerlendirilecektir. Musannef’te aynı senedle yer alan diğer rivâyet ise şöyledir:

عبد الرزاق عن سمع المثنى بن الصباح يحدث عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن عبد
الله بن عمرو أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أيما رجل نكح امرأة ولم يدخل بها فإنه ينكح
ابنتها إن شاء

*“ Herhangi bir adam bir kadını nikâhlaşsa da onunla zifafa girmese, adam dilerse, o kadının kızıyla evleNebîdir.”*⁴¹⁸

Yukarıdaki isnâdı aynı bu iki Musannef rivâyetlerini manaen bir bütün olarak ve aynı tarikle Beyhâkî rivâyet etmiştir. *İbn Mübarek > Müsenna > Amr ibn Şuayb > (an) Ebîhi > Abdullah ibn Amr > Rasulullah (s.a.v)* isnâdıyla rivâyet edilen hadis Sünen’de şu şekilde yer almaktadır:

أخبرنا محمد بن عبد الله الحافظ ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب ثنا محمد بن إسحاق
الصغاني ثنا معلى ثنا بن المبارك ثنا مثنى عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن عبد الله بن عمرو
رضي الله عنهما عن النبي صلى الله عليه وسلم قال : إذا نكح الرجل المرأة ثم طلقها قبل أن
يدخل بها فله أن يتزوج ابنتها وليس له أن يتزوج أمها

*“Bir adam bir kadını nikâhlaşsa, sonra da, onunla zifafa girmeden boşasa, adam dilerse o kadının kızıyla evlenebilir ve fakat kadının annesiyle evlenemez.”*⁴¹⁹

Beyhâkî’nin Sünen’indeki bu rivâyete göre el-Müsennâ ibn el-Sabbah’tan hadisi rivâyet eden, Abdurrazzâk’ın hocalarından biri olan Abdullah İbn Mübarek’tir.

Bu rivâyetin mütabiini ise *Abdullah İbn Lühey’a > Amr > (an) Ebîhi > (an) Ceddihi > Nebî (s.a.v)* isnâdıyla Tirmizi ve Beyhâkî Tahrîc etmişlerdir.⁴²⁰

Tirmizi hem İbn Lühey’a, hem de el-Müsennâ rivâyetlerinin isnâdının sahih olmadığını, çünkü her iki râvînin de zayıf olduğunu belirtmiştir.⁴²¹

⁴¹⁷ Abdurrazzâk, VI,276, (10821); Selimiye, Vr. 382b.

⁴¹⁸ Abdurrazzâk, VI, 278.

⁴¹⁹ Beyhâkî, *es-Sünen*, VII, 160.

⁴²⁰ Tirmizi, Nikah 25; Beyhaki, age., VII, 160.

⁴²¹ Tirmizi, Nikah 25.

Sonuç olarak yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda Musannef'teki iki rivâyetin meçhul râvîsinin *Abdullah ibn Mübarek (118/736-181/797)* olduğu tespit edilmiştir.

90.HADİS

90.1 Metin

عبد الرزاق عمن سمع المثني بن الصباح يحدث عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن عبد
الله بن عمرو أن النبي صلى الله عليه وسلم قال أيما رجل نكح امرأة ولم يدخل بها فإنه ينكح
ابنتها إن شاء

90.2 Tercüme

Nebî (s.a.v) şöyle buyurdu: “Herhangi bir adam bir kadını nikâhlaşsa da onunla zıfafa girmese, adam dilerse, o kadının kızıyla evlenebilir.”⁴²²

90.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisimizin değerlendirmesi için 89 (10821) no'lu hadise bakınız. (Meçhul hoca *Abdullah ibn Mübarek (118/736 - 181/797)*'tir.

3.2. KİTÂBU'T-TALÂK

91.HADİS

91.1 Metin

عبد الرزاق عن أبي سليمان عن الحسن بن صالح عن مطرف عن الحكم أن عليا وبين
مسعود وزيد بن ثابت قالوا إذا طلق البكر ثلاثا فجمعها لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره فإن
فرقها بانت بالأولى ولم تكن الأخيرين شيئا
عبد الرزاق عن غير واحد عن مطرف عن الحكم مثله

91.2 Tercüme

Ali (r.a), ibn Mes'ud (r.a) ve Zeyd ibn Sabit (r.a) şöyle dediler: “yeni evli bir kimse bir defada üç talakla boşadığı zaman, zevcesi başkasıyla nikâhlanıncaya kadar

⁴²² Abdurrazzâk, VI,278, (10830); Selimiye, Vr. 382b.

ona helal olmaz. Eğer o üç talakı ayrı ayrı söylerse, onlardan birinci ile (bir defa) boşamış olur, diğer iki talak hakkına bir şey olmaz.⁴²³

*El-Hakem de bunun benzerini rivâyet etmiştir.*⁴²⁴

91.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadise benzer bir rivâyet Said ibn Mansur'un *Sünen*'inde *Huşeym* > *Mutarrif* > *el-Hakem* isnâdıyla rivâyet edilmektedir:

حدثنا سعيد قال : حدثنا هشيم قال : أخبرنا مطرف عن الحكم أنه قال : إذا قال هي طالق ثلاثا لم تحل له حتى تنكح زوجا غيره وإذا قال : أنت طالق أنت طالق أنت طالق بانت بالأولى ولم يكن الأخيرين بشيء فقيل له عمن هذا يا أبا عبد الله ؟ فقال : عن علي و عبد الله وزيد بن ثابت

“Üç talakla boşadım dediği zaman, zevcesi başkasıyla nikâhlanıncaya kadar ona helal olmaz. Eğer “sen boşsun, sen boşsun, sen boşsun” diye ayrı ayrı üç defa söylerse, birincisiyle boşamış olur, diğer ikisiyle bir şey olmaz. Hakem’e bunu kimlerden aldığı soruldu; O da Ali, Abdullah ibn Mes’ud ve Zeyd ibn Sabit dedi.”⁴²⁵

Abdurrazzâk, Musannef’teki bir önceki rivâyeti aynı tarikle Ebî Süleyman’dan almıştır. Bu nedenle bu rivâyeti de başka birinden aldığını belirtmektedir. Kanaatimizce “başka biri” dediği, hadisteki meçhul hoca Said ibn Mansur’un hadisi kendisinden rivâyet ettiği ve Abdurrazzâk’ın da hocalarından olan *Huşeym*’dir.

92.HADİS

92.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن يحيى بن سعيد عن القاسم بن محمد أنه كان يقول لا يجوز طلاق السكران

92.2 Tercüme

*Kasım ibn Muhammed, “Sarhoşun boşaması geçerli değildir.” dedi.*⁴²⁶

92.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴²³ Abdurrazzâk, VI,336, (11084).

⁴²⁴ Abdurrazzâk, VI,337, (11085); Selimiye, Vr. 390b.

⁴²⁵ Said ibn Mansur, *Sünen*, I, 266.

⁴²⁶ Abdurrazzâk, VII,84, (12307); Selimiye, Vr. 428a.

Kaynaklarda bu haber, Kasım ibn Muhammed tarîkiyle bulunamadığından meçhul râvî tespit edilememiştir.

93.HADİS

93.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من قيس عن أبي حنيفة قال إذا قذف الرجل امرأته ثم أكذب نفسه قبل أن يلاعنها جلد ثمانين وألحق به الولد وهما على نكاحهما فإن قذفها بعد ما يجلد يكذب نفسه لم يكن بينهما ملاءنة ولكنه يجلد كلما قذفها لأنها شهادة لا تقبل

93.2 Tercüme

Ebu Hanife şöyle dedi: “Bir adam hanımını zina ile suçlayıp sonra da ona mülaanede bulunmadan kendisini yalanlarsa, ona 80 sopa vurulur, çocuk ona nisbet edilir ve nikâhları devam eder. Sopyayı yedikten sonra yine zina ile suçlar ve kendisini yalanlarsa aralarında mülaane olmaz ve fakat o her kazifte bulunuşunda sopa yemeye devam eder.. Çünkü onun şahitliği kabul olunmaz.”⁴²⁷

93.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Ebu Hanife'den nakledilen bu rivâyet kaynaklarda bulunamamış, meçhul şeyh tespit edilememiştir.

94.HADİS

94.1 Metin

عبد الرزاق عن صاحب له عن بن أبي ليلى عن الشعبي عن علي وبين مسعود قالوا عصابة بن الملاءنة عصابة أمه

94.2 Tercüme

“Hz. Ali ve ibn Mes’ud şöyle dediler: “ Mulaanede bulunulan kadının oğlunun asabesi (akrabası), onun annesinin akrabalarıdır.”⁴²⁸

94.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴²⁷ Abdurrazzâk, VII,111, (12427); Selimiye, Vr. 432a.

⁴²⁸ Abdurrazzâk, VII,125, (12482); Selimiye, Vr. 434a.

Bu mevkûf rivâyeti aynı tarîk ile Darimî ve ibn Ebî Şeybe de rivâyet etmişlerdir:

أخبرنا عبيد الله بن موسى عن بن أبي ليلى عن عامر عن علي وعبد الله : في بن
الملاعنة قالا عصبته عصبه أمه⁴²⁹

حدثنا وكيع قال ثنا بن أبي ليلى عن الشعبي عن علي وعبد الله أنهما قالا في بن
الملاعنة عصبته عصبه أمه⁴³⁰

Darimî, bu hadisi *Ubeydullah ibn Musa > İbn Ebî Leylâ > İbn Ebî Leyla > Âmir (eş-Şa'bi) > Ali ve Abdullah ibn Mes'ud* isnâdıyla rivâyet eder. Bu rivâyete göre ibn Ebî Leylâ'dan hadisi Ubeydulah İbn Musa nakletmektedir ki Abdurrazzâk'ın eserlerinde Ubeydullah'dan rivâyet bulunmamaktadır.

İbn Ebî Şeybe ise, *Veki' > İbn Ebî Leylâ > Şa'bi > Ali ve Abdullah ibn Mes'ud* isnâdıyla rivâyet etmiştir. Bu zincirdeki Veki' Abdurrazzâk'ın kendisinden hadis rivâyet ettiği râvîlerdendir. Bu sebeple Abdurrazzâk'ın bu rivâyeti Veki'den almış olması kuvvetle muhtemeldir. Netice olarak meçhul hocanın *Veki' b. el-Cerrâh (129/746-197/812)* olduğunu söyleyebiliriz.

95.HADİS

95.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل المدينة قال سمعت بن شهاب يحدث عن عبيد الله بن عبد
الله بن عتبة قال سئل أبو بكر الصديق رضي الله عنه عن رجل زنى بامرأة ثم يريد أن
يتزوجها قال ما من توبة أفضل من أن يتزوجها خرجا من سفاح إلى نكاح

95.2 Tercüme

“Ebubekir Sıdık (r.a)’a bir kadınla zina edip sonra da onunla evlenmek isteyen adam hakkında soruldu. Ebubekir (r.a) şöyle cevap verdi: Zinadan nikâha çıkmak için o kadınla evlenen kimsenin tövbesinden daha iyi tövbe olmaz.”⁴³¹

95.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴²⁹ Darimî, Feraiz, 24.

⁴³⁰ İbn Ebî Şeybe, VI, 273.

⁴³¹ Abdurrazzâk, VII,204, (12795); Selimiye, Vr. 445a.

Diğer kaynaklarda tespit edemediğimiz bu rivâyetteki meçhul hoca bulunamamıştır.

96.HADİS

96.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض أصحابه عن شعبة عن أبي عون عن أبي صالح عن علي في رجل كانت عنده أمة فطلقها اثنتين ثم اشتراها قيل له قال قيل له أياؤها فأبي

96.2 Tercüme

“Ali’ye, yanında bir cariyesi olan ve onu iki defa boşayıp sonrada onu satın alan bir adamın, o câriye ile bir araya gelip gelemeyeceği soruldu. O da bunu reddetti.”⁴³²

96.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu haberin benzerini İbn Ebî Hâtim eserinde aynı isnâd ile rivâyet etmiştir⁴³³:

ابي عون عن ابي صالح عن علي في الامة تكون تحت الحر فطلقها طلقتين أياؤها ؟ فأبي فحدثني به يحيى بن سعيد عن شعبة.

Râzi’nin bu rivâyetine göre Şu’be’den hadisi rivâyet eden Yahya İbn Said’dir. Ancak bize göre bu rivâyet hadisteki meçhul hocayı belirlemek açısından yeterli değildir.

97.HADİS

97.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن عمران بن حدير عن النزال عن بن عباس قال إذا ملك الرجل ثلاث مئة درهم وجب عليه الحج وحرم عليه الإماء

97.2 Tercüme

İbn Abbas şöyle dedi: “Bir adam 300 dirheme sahip olursa, onun üzerine hacc farz olur, cariye ise haram olur.”⁴³⁴

⁴³² Abdurrazzâk, VII,247, (13001).

⁴³³ İbn Ebî Hâtim, *Cerh ve Ta’dil*, I, 168-169.

⁴³⁴ Abdurrazzâk, VII,264, (13085).

97.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu mevkuf hadisi *Veki'* > *Umrân ibn Hudeyr* > *en-Nezzâl ibn Ammâr* > *İbn Abbas* isnâdıyla *ibn Ebî Şeybe*'de rivâyet etmiştir⁴³⁵:

حدثنا أبو بكر قال نا وكيع قال نا عمران بن حدير عن النزال بن عمار عن بن عباس قال
من ملك ثلاثمائة درهم وجب عليه الحج وحرم عليه نكاح الإماء

İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'indeki bu rivâyete göre Umrân'dan hadisi rivâyet eden *Veki'*dir. Abdurrazzâk'ın da hadisi *Veki'*den almış olması kuvvetle muhtemeldir. Kaynaklarda buna muhalif bir rivâyet olmadığından, kanaatimizce meçhul râvî *Veki' b. el-Cerrâh (129/746-197/812)*'dir.

98.HADİS

98.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن حماد عن إبراهيم في الأمة تزني قال تجلد خمسين فإن عفا
عنها سيدها فهو أحب إلي قال عبد الرزاق وما أحسنه قلنا له وتأخذ به قال نعم

98.2 Tercüme

“Zina eden cariye hakkında İbrahim şöyle dedi: “50 sopa vurulur. Şayet efendisi onu affederse o, bana göre, daha iyi olur. Abdurrazzâk, “Ne güzel şey! Biz ona diyoruz ki, onu artık götürürsün değil mi?” dediğinde o da ‘evet’ dedi.”⁴³⁶

98.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisimizi diğer kaynaklarda bulamadığımızdan müphem râvîsi tespit edilememiştir.

99.HADİS

99.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن سالم بن مسكين قال أخبرني عن حبيب بن ابي فضالة أن
صالح بن كريز حدثه أنه جاء بجارية زنت إلى الحكم بن أيوب قال فبينما أنا جالس إذ جاء أنس

⁴³⁵ İbn Ebî Şeybe, III, 433.

⁴³⁶ Abdurrazzâk, VII,398, (13622).

بن مالك فجلس فقال يا صالح ما هذه الجارية معك قال قلت جارية لي بغت فأردت أن أدفعها إلى الإمام ليقوم عليها الحد فقال لا تفعل رد جاريتك واتق الله واستر عليها قال ما أنا بفاعل حتى ادفعها قال له أنس لا تفعل وأطعني قال صالح فلم يزل يراجعني حتى قلت له أردها على أنه ما كان علي فيها من ذنب فأنت ضامن قال فقال أنس نعم قال فردها

99.2 Tercüme

Salih ibn Kureyz, el-Hakem ibn Eyyüb'e zina eden bir cariyeyi getirdi ve şöyle dedi: 'Ben oturuyorken Enes ibn Malik geldi ve 'Ya Salih, yanındaki bu cariyede kim?' dedi.

Salih: O, benim cariyem, zina yaptı. Bu yüzden ona hadd cezasını uygulaması için imama arz etmeyi istiyorum

Enes: Öyle yapma! Cariyeni geri gönder, Allah'tan sakın, onun ayıbını ört.

Salih: Ben bunu yapamam, onu imama arz edeceğim.

Enes: Hayır yapma, beni dinle!

Salih: Ona şunu deyinceye kadar beni ikna etmeye devam etti; Ona dedim ki: Onu geri göndereceğim ancak seni de o cariye ile ilgili olarak üzerimde olan günaha kefil olman şartıyla.

Enes: Evet (kabul ediyorum).

Bunun üzerine Salih cariyeyi geri gönderdi.”⁴³⁷

99.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Rivâyet kaynaklarda bulunamamış ve hadisteki meçhul hoca tespit edilememiştir.

100. HADİS

100.1 Metin

عبد الرزاق عن شيخ من أهل نجران قال سمعت بن البيلماني يحدث عن أبيه عن بن عمر قال سئل النبي صلى الله عليه وسلم ما الذي يجوز في الرضاع من الشهود فقال رجل أو امرأة

⁴³⁷ Abdurrazzâk, VII,398, (13623).

100.2 Tercüme

İbn Ömer şöyle dedi: “ Nebî (s.a.v)’e ‘Süt emme konusunda ne kadar şahit olması caiz olur?’ diye soruldu. Rasulullah (s.a.v) de ‘Bir erkek veya bir kadın’ buyurdu.”⁴³⁸

100.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadis, Musannef’te “*Kitâbu’ş-Şehâdet*” içerisinde aynı senedle bir kez daha rivâyet edilmektedir. Ancak *Kitabu’ş-Şehâdet*’teki bu rivâyette Rasulullah Efendimiz’in cevabı “*Bir erkek ve bir kadın*” ifadesiyle yer almaktadır.⁴³⁹ Hadisi, Ahmed ibn Hanbel, Abdurrazzâk tarîkiyle Tahrîc etmiştir ki onun Müsned’inde de “*Bir erkek ve bir kadın*” cevabıyla rivâyet edilmektedir.⁴⁴⁰ Hem Musannef’teki mükerrer rivâyette hem de Ahmed ibn Hanbel’in rivâyetinde Abdurrazzâk’ın hocası “*Şeyhun min ehli Negrân*” müphem lafzıyla isnâd edilmektedir. el- Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemal* isimli eserinde *Ubeydullah ibn Abbas ibn er-Rebi’ el-Hâris en-Negrânî min ehli Negrân el-Yemen* isimli Negrânlı râvînin *ibn Beylamânî*’den hadis rivâyetinde bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁴¹ Ancak bu bilgi tek başına, Abdurrazzâk’ın Ubeydullah ibn Abbas’dan hadis rivâyetinde bulunduğu neticesine varabilmek için yeterli değildir.

Bu hadisi İbn Ebî Şeybe de *Mu’temir > Muhammed ibn Temîm < Muhammed ibn Abdirrahman es- Selmânî > (an) Ebîhi > İbn Ömer* isnâdıyla rivâyet etmektedir. Bu rivâyette de Rasulullah’ın cevabı (*رجل وامرأة*) ifadesiyle nakledilir.⁴⁴²

Bir diğer rivâyet ise Beyhâki’nin Sünen’inde yer almaktadır. ... > *el-Mu’temir > Muhammed ibn Useym > Muhammed ibn Abdirrahman ibn el-Beylamânî > (an) Ebîhi > Ebî Ubeyd* tarîkiyle rivâyet edilen hadiste Hz. Peygamber (s.a.v)’in cevabı (*رجل أو امرأة*) ifadeleriyle nakledilmektedir. Yukarıdakilerden hareketle cevabı açısından hadisin ihtilafı olduğu görülmektedir.

Meçhul râvîsini tespit edemediğimiz hadisimiz hem munkatı' olması, hem de senedindeki Muhammed ibn Abdirrahman İbn el-Beylamânî nedeniyle zayıftır.⁴⁴³

⁴³⁸ Abdurrazzâk, VII,484, (13982).

⁴³⁹ Abdurrazzâk, VIII, 335.

⁴⁴⁰ Ahmed ibn Hanbel, II, 35.

⁴⁴¹ Mizzî, XXV, 594.

⁴⁴² İbn Ebi Şeybe, III,497.

101.HADİS

101.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت رجلاً يحدث معمراً قال أخبرني الأشعث والحجاج بن أرمطة
أنهما سمعا أبا إسحاق يحدث عن الحارث عن علي أنه قال نسخ رمضان كل صوم ونسخت
الزكاة كل صدقة ونسخ المتعة الطلاق والعدة والميراث قال وسمعت غير الحجاج يحدث عن
محمد عن علي قال ونسخت الضحية كل ذبح

101.2 Tercüme

*Hz. Ali şöyle dedi: "Ramazan, diğer tüm oruçları, zekat da her sadakayı neshetti; Mut'a ise talak, iddet ve mirası neshetmiştir." Yine başka tarikten gelen rivâyete göre Hz. Ali: "Kurban diğer tüm kurbanları neshetti" demiştir."*⁴⁴⁴

101.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisimiz bu isnâd ile bulunamamıştır. Hadisin isnâdı meçhul râvîsi tespit edilemediğinden zayıftır.

3.3. KİTÂBU'L-BÜYU'

102.HADİS

102.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا بعض أصحابنا عن حماد في رجل اشترى عبدا فأخبر أنه
أبق وهو صغير قال لا يرد من ذلك إنما يرد من ذلك إذا فعله وهو كبير

102.2 Tercüme

*"Bir köle satın alan ve o kölenin küçük olup efendisinden kaçtığı haberi kendisine bildirilen bir adam hakkında Hammad'a soruldu. Hammad: 'Bundan dolayı geri verilme. Bunu büyük olan bir köle yaparsa geri verilebilir.' dedi."*⁴⁴⁵

102.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴⁴³ Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, IV, 364; el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, VI, 423.

⁴⁴⁴ Abdurrazzâk, VII,505, (14046).

⁴⁴⁵ Abdurrazzâk, VIII,167, (14740).

Hammad'a ait olan bu haber bulunamamış ve müphem râvî tespit edilememiştir. Bu nedenle de munkatî' ve zayıftır.

103.HADİS

103.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال صاحب لنا قال سئل بن أبي ليلى عن رجل قال ما بايعتم به هذا فأنا به كفيل وما كان عليه فأنا له ضامن فقال ليس بشيء حتى يوقت قال وقال أبو حنيفة يلزمه ذلك قال وقاله يعقوب أيضا

103.2 Tercüme

“İbn Ebî Leyla'ya, ‘Buna sattığınız şeye kefilim ve onun üzerindeki borçları da garanti ediyorum’ diyen bir adam hakkında soruldu. İbn Ebî Leyla: ‘Vakti belirleninceye kadar o geçerli değildir’ dedi. Ebu Hanife: ‘O söyledikleri o kimseyi bağlar’ dedi. Yakub da aynısını söyledi.”⁴⁴⁶

103.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet kaynaklarda bulunamamıştır.

104.HADİS

104.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا بعض اصحابنا عن ليث بن سعد عن طلحة بن أبي سعيد عن بكير بن عبد الله بن الأشج أن عمر بن الخطاب ضمن الصباغ الذي يعمل بيده

104.2 Tercüme

“ Ömer İbnü'l-Hattab (r.a), boyacıya yaptıkları için kefil oldu.”⁴⁴⁷

104.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Rivâyet kaynaklarda bulunamamıştır. Munkatî' ve zayıftır.

105.HADİS

⁴⁴⁶ Abdurrazzâk, VIII,174, (14770).

⁴⁴⁷ Abdurrazzâk, VIII,174, (14949).

105.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرني رجل سمع هشام بن عروة يحدث عن أبيه قال أتى عبد الله بن جعفر الزبير فقال إني ابتعت بيعا بكذا وكذا وإن عليا يريد أن يأتي عثمان فيسأله أن يحجر علي فقال له الزبير فأنا شريكك في البيع فأتى علي عثمان فقال له إن بن جعفر ابتاع كذا وكذا فاحجر عليه فقال الزبير أنا شريكه في هذا البيع فقال عثمان كيف أحجر على رجل في بيع شريكه الزبير

105.2 Tercüme

“Abdullah ibn Cafer, Zübeyr’e geldi ve şöyle dedi: ‘Ben şu şu fiyata alım-satım yaptım. Hiç şüphesiz Ali, Osman’a gelerek ondan bana hacr koymasını isteyecek.’ Zübeyr ona şöyle dedi: ‘Satışta ben senin ortağım.’

Ali, Osman’a geldi ve ona ‘İbn Cafer şunu şunu satın aldı. Ona hacr işlemi uygula’ dedi. Bunun üzerine Zübeyr, ‘Hiç şüphesiz bu satışta ben onun ortağıyım.’ dedi. Osman, ‘Satışta ortağı Zübeyr olan bir adama nasıl hacr uyguladım’ dedi.”⁴⁴⁸

105.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu haber Yakub ibn İbrahim – Ebû Yusuf el-Kâdî - > Hişam ibn Urve > (an) Ebîhi isnâdıyla Darakutnî’nin Sünen’inde de rivâyet edilmektedir.⁴⁴⁹

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ الْحَسَنِ الصَّوَّافِ حَدَّثَنَا حَامِدُ بْنُ شُعَيْبٍ حَدَّثَنَا سَرِيحُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ - هُوَ أَبُو يُونُسَ الْقَاضِي - حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ جَعْفَرٍ أَتَى الزُّبَيْرَ فَقَالَ إِنِّي اشْتَرَيْتُ بَيْعَ كَذَا وَكَذَا وَإِنَّ عَلِيًّا يُرِيدُ أَنْ يَأْتِيَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَيَسْأَلُهُ أَنْ يَحْجُرَ عَلِيَّ فِيهِ فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا شَرِيكَكَ فِي الْبَيْعِ. فَأَتَى عَلِيَّ عُمَانَ فَقَالَ إِنَّ ابْنَ جَعْفَرٍ اشْتَرَى بَيْعَ كَذَا وَكَذَا فَاحْجُرْ عَلَيْهِ. فَقَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا شَرِيكَهُ فِي الْبَيْعِ فَقَالَ عُمَانُ كَيْفَ أَحْجُرُ عَلَى رَجُلٍ فِي بَيْعِ شَرِيكَهُ فِيهِ الزُّبَيْرُ.

Darakutnî’nin bu rivâyetine göre Hişam’dan hadisi rivâyet eden Ebu Yusuf’tur. Abdurrazzâk’ın rivâyeti kendisinden aldığı müphem lafızlı râvînin Ebu Yusuf olması da kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla kanaatimizce Musannef hadisindeki meçhul hoca *Yâkub b. İbrâhim Ebû Yusuf el-Kâdî (113/731-183/798)* ’dir.

⁴⁴⁸ Abdurrazzâk, VIII,267, (15176).

⁴⁴⁹ Darakutnî, *Sünen*, IV, 231. (A‘zami, bunun Beyhâkî’nin Sünen’inde rivâyet edildiğini söyler ki bu hatalı bir tahriçtir. Doğrusu Darakutnî’nin Sünen’inde rivâyet edilmiş olmasıdır.)

106.HADİS

106.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل عن حماد في رجلين ادعيا مالا فقال أحدهما لي
ثلثاه وقال الآخر لي نصفه قال لصاحب الثلثين النصف ولصاحب الثلث ويقتسمان ما
بقي بينهما

106.2 Tercüme

“Biri ‘Malın üçte ikisi benimdir’, diğeri ise ‘yarısı benimdir’ diye iddiada bulunan iki kişi hakkında Hammad; Malın üçte ikisi benimdir diyen kişiye ‘Yarısı senindir’ derken, yarısına sahiplik iddia eden kişiye ise ‘Üçte biri senindir.’ dedi. Geriye kalan kısmı ise o ikisi, arasında taksim etsin dedi.”⁴⁵⁰

106.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hammad’a ait olup kaynaklarda bulunamayan bu rivâyetin meçhul hocası tespit edilememiştir.

107.HADİS

107.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال سمعت غير واحد يذكر أن عثمان بعث زيد بن ثابت على القضاء

107.2 Tercüme

“Abdurrazzâk: Başka birinden Osman’ın Zeyd ibn Sabit’i kadılık yapmak üzere gönderdiğini anlattığını işittim.”⁴⁵¹

107.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır. Rivâyet zayıftır.

⁴⁵⁰ Abdurrazzâk, VIII,281, (15221).

⁴⁵¹ Abdurrazzâk, VIII,303, (15300).

3.4. KİTÂBU'Ş-ŞEHÂDÂT

108.HADİS

108.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا شيخ من أهل نجران قال سمعت بن البيلماني يحدث عن أبيه عن بن عمر قال سئل النبي صلى الله عليه وسلم ما الذي يجوز في الرضاع من الشهود قال رجل وامرأة

108.2 Tercüme

İbn Ömer şöyle dedi: “ Nebî (s.a.v)’e ‘Süt emme konusunda ne kadar şahit olması caiz olur?’ diye soruldu. Rasulullah (s.a.v) de ‘Bir erkek veya bir kadın’ buyurdu.”⁴⁵²

108.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Değerlendirme için 100 (13982) nolu hadise bakınız.

109.HADİS

109.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق عن الثوري عن منصور عن إبراهيم قال أربعة لا تجوز شهادتهم الوالد لولده والولد لوالده والمرأة لزوجها والزوج لأمرأته والعبد لسيدته والسيد لعبده والشريك لشريكه في الشيء إذا كان بينهما وأما فيما سوى ذلك فشهادته جائزة أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرني من سمع مطرفا يحدث عن الشعبي عن شريح مثله إلا أنه لم يذكر الشريك

109.2 Tercüme

İbrahim en-Nehâî şöyle dedi: “Dört kişinin şahitliği caiz değildir. Babanın evladına, evladın babasına; kadının kocasına, kocanın karısına; kölenin efendisine ve efendinin kölesine; ortağın diğer ortağına eğer ikisi arasındaki bir meselede olursa birbirlerine şahitlikleri caiz değildir. Ancak aralarında ortak bir bağ olmayan meselede olursa bu durumda şahitlikleri caizdir.”⁴⁵³

⁴⁵² Abdurrazzâk, VIII,335, (15437).

⁴⁵³ Abdurrazzâk, VIII,344, (15476).

“Şureyh de bunun benzerini söyledi. Ancak o ortağı zikretmedi.”⁴⁵⁴

109.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis Mutarrif tarîkiyle kaynaklarda bulunamadığından meçhul râvî tespit edilememiştir.

110. HADİS

110.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا رجل عن الشيباني عن الحكم بن عتيبة عن عمرو بن حريث قال تجوز شهادة المختفي إنما يفعل ذلك بالغادر الفاجر

110.2 Tercüme

*Amr ibn Haris şöyle dedi: “Gizlenen kişinin şahitliği caizdir. Ancak bunu hain ve facir kişilere karşı yapar.”*⁴⁵⁵

110.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Buhari bu hadisi muallâk olarak Amr İbn Hureys’den rivâyet etmiştir. Bu rivâyete göre Amr, ‘Yalancı, facir kimseye böyle gizlenme şahitliği yapılır’ demiştir.⁴⁵⁶ Beyhâkî de ... Said ibn Mansur > Hüseyim > eş-Şeybânî > Muhammed ibn Ubeydullah > Amr İbn Hureys isnâdıyla Sünen’inde bu hadisi rivâyet etmiştir.⁴⁵⁷

أخبرنا أبو حازم الحافظ أنبأ أبو الفضل بن خميرويه أنبأ أحمد بن نجدة ثنا سعيد بن منصور ثنا هشيم أنبأ الشيباني عن محمد بن عبيد الله الثقفي : أن عمرو بن حريث كان يجيز شهادته ويقول كذلك يفعل بالخائن والفاجر

Musannef ve Beyhâkî’nin Sünen’indeki iki rivâyette aynı tarîk ile isnâd edilmekte ve fakat Amr’dan hadisi alan râvîler farklılık göstermektedir. Şeybânî ise, hadisi, iki ayrı râvîden sema’ etmiştir. Şeybânî’den hadisi sema’ eden râvî

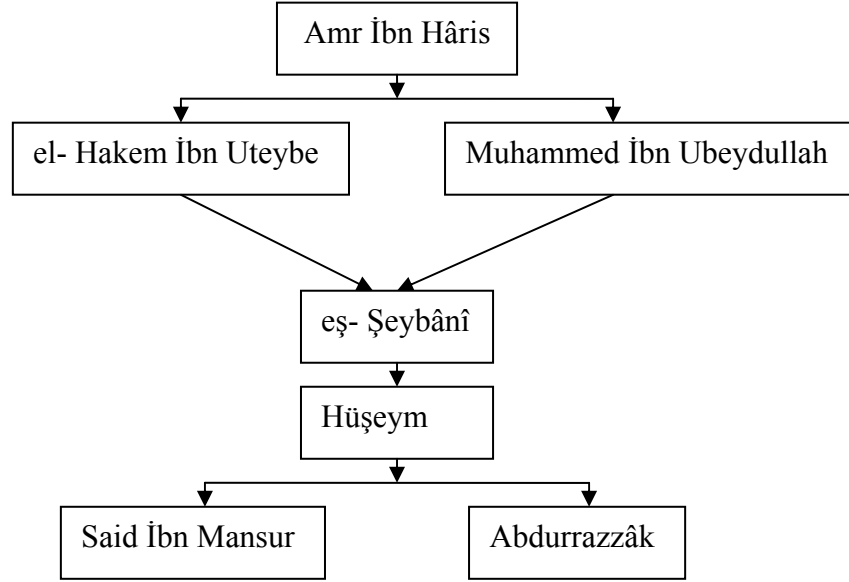
⁴⁵⁴ Abdurrazzâk, VIII,345, (15477).

⁴⁵⁵ Abdurrazzâk, VIII,356, (15524).

⁴⁵⁶ Buhari, Şehâdet, 3.

⁴⁵⁷ Beyhaki, Sünen, X, 251.

Hüseyim'dir. Kanaatimizce Abdurrazzâk'ın bu rivâyetteki meçhul hocası da **Hüseyim b. Bişr (ö.183/799)**'dir.⁴⁵⁸ Bu durumda hadisimizin isnâd şeması şöyle olacaktır:



3.5. KİTÂBU'L-MÜKÂTEB

111. HADİS

111.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من قيس قال سألت أبا حنيفة هل يكتب في كتابة المكاتب أنك لا تخرج إلا بإذني قال لا قلت لم قال لأنه ليس له أن يمنعه من فضل الله والخروج من الطلب قلت فهل يكتب أنك لا تتزوج إلا بإذني قال إن كتبه فحسن وإن لم يكتبه فليس له أن يتزوج إلا بإذنه قلت فهل ينول عندكم وإن لم يشترط ذلك عليه قال نعم قلت أقبلييه إذا جاءت غيركم قال نعم

111.2 Tercüme

⁴⁵⁸ Abdurrazzâk > İbn Mübârek kanalıyla gelen habere göre İbn Mübârek, Hüseyim'e "Sen çok hadis rivâyet eden birisin, niçin tedlis yapıyorsun?" diye sorunca Hüseyim, "Süfyân ile A'meş de yapıyor" diyerek tedlisine gerekçe göstermeye çalışmıştır. (İbn Adî, Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî zu'afâi'r-ricâl*, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1409/1988, VII, 135.) Süfyân es-Sevrî de ondan hadis yazılmadığını söylemektedir. (İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 134.)

“Kays’dan bir adam şöyle dedi: ‘Ben Ebu Hanife’ye, Mukateb köle ile yapılan yazılı antlaşmaya ‘Sen ancak benim iznimle çıkabilirsin’ diye yazılabilir mi?’ diye sordum.

Ebu Hanife Şöyle dedi: Hayır.

— Niçin?

Ebu Hanife: Çünkü Allah’ın fazlından men etmeye ve isteğinden çıkmasına sahibinin mani olma hakkı yoktur.

- Sen ancak benim iznimle evleNebilirsin? diye yazılabilir mi?

Ebu Hanife: Eğer o yazılırsa güzel olur. Şayet yazılmazsa o zaman ancak efendisinin izniyle evleNebilir.

-Bunu kölesine şart koşmadan bağışlayabilir mi?

Ebu Hanife: Evet.

-Sizden başkasına gelirse onu kabul edeyim mi?

Ebu Hanife: Evet.”⁴⁵⁹

111.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Ebu Hanife’den gelen bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamış, meçhul hoca tespit edilememiştir.

3.6. KİTÂBU’L-VESÂYÂ

112. HADİS

112.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت رجلا يحدث عن الحسن أنه قال إذا أوصى لعبد غيره فهو

جائر

112.2 Tercüme

Hasan, ‘Başkasının kölesine vasiyet edilirse, bu caizdir.’ dedi.”⁴⁶⁰

112.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴⁵⁹ Abdurrazzâk, VIII,383, (15623).

⁴⁶⁰ Abdurrazzâk, IX, 90, (16464).

Kaynaklarda bulamadığımız bu rivâyetteki meçhul râvî tespit edilememiştir.

3.7. KİTÂBU'L-EŞRİBE

113. HADİS

113.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن شعبة عن الأعمش عن إبراهيم قال شرب بن مسعود وأسامة
وأبو مسعود الأنصاري من نبيذ الجر

113.2 Tercüme

*İbrahim şöyle dedi: “İbn Mes’ud, Üsame ve Ebu Mes’ud el-Ensârî testideki
üzüm suyundan içti.”⁴⁶¹*

113.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Musannef’te bundan bir sonraki rivâyette *Abdurrazzâk > Sevrî > el-A’meş > İbrahim* isnâdıyla bu haberin benzerinin rivâyet edildiği (مثله) belirtilmektedir.⁴⁶²
Yine benzer bir rivâyet de İbn Ebî Şeybe’nin Musannef’inde yer almaktadır.⁴⁶³

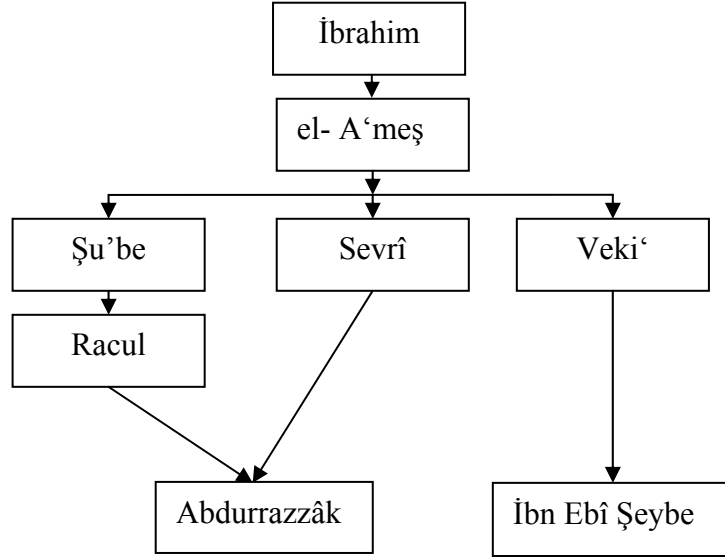
حدثنا أبو بكر قال حدثنا وكيع عن الأعمش عن إبراهيم عن عبد الله وابي مسعود
وأسامة أنهم كانوا يشربون نبيذ الجر

Bu üç rivâyetin isnâd şeması şöyledir:

⁴⁶¹ Abdurrazzâk, IX, 208, (16955).

⁴⁶² Abdurrazzâk, IX, 208, (16956)

⁴⁶³ İbn Ebi Şeybe, V, 83.



Hadiste yer alan meçhul hoca tespit edilememiştir.

114. HADİS

114.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل من أهل البصرة عن أبيه عن الحسن أنه رخص في أبوال الأتن

للدواء

114.2 Tercüme

“Hasan Basri, tedavi amacıyla dişi eşeğin bevlini (içme) hakkında ruhsat verdi.”⁴⁶⁴

114.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamıştır.

Musannef’te Hasan Basri’den babasının vasıtasıyla hadis alan tek râvî İbnu’t-Teymî’dir. Yani Musannef’te *Abdurrazzâk > İbnu’t-Teymî > (an) Ebîhi > el- Hasan* isnâdından başka babası vasıtasıyla Hasan Basri’den hadis rivâyeti yapılmış başka bir isnâd bulunmamaktadır.

Musannef’te bu şekilde 18 rivâyet bulunmaktadır.⁴⁶⁵ Bunlardan 16’sı *Abdurrazzâk > İbnu’t-Teymî > (an) Ebîhi > el- Hasan* zinciriyle rivâyet edilmiş; bir

⁴⁶⁴ Abdurrazzâk, IX,259, (17141).

⁴⁶⁵ 367, 393, 718, 806, 1753, 3702, 4761, 7663, 7972, 11197, 12651, 12919, 13173, 14256, 14972, 15224, 15850, 17141 no’lu hadisler.

tanesi *Abdurrazzâk > es-Sakafî > (an) Ebîhi > el-Hasan ve ibn Sîrîn* isnâdıyla rivâyet edilmiştir.⁴⁶⁶ Ancak A'zamî, bu hadisin senedindeki es-Sakafî'ye düştüğü dipnotta, Musannef nüshasında es-Sakafî yazdığı ve fakat doğrusunun kendisine göre ibnu't-Teymî olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁷ A'zamî'nin bu görüşünü dikkate aldığımızda 18 rivâyetten 17'si *Abdurrazzâk > İbnu't-Teymî > (an) Ebîhi > el-Hasan* isnâdıyla rivâyet edilmiş olmaktadır. Kalan tek rivâyet ise *Abdurrazzâk < Raculun min ehli Basra > (an) Ebîhi > el-Hasan* meçhul râvîli isnâddır. Kanaatimizce bu seneddeki Basralı meçhul râvî *Mu'temir İbn Süleyman et-Teymî Ebû Muhammed el-Basrî (ö. 187/803)*'dir.⁴⁶⁸

3.8. KİTÂBU'L-UKÛL

115. HADİS

115.1 Metin

عبد الرزاق عن سمع الحسن يقول لا عمد إلا بحديدة

115.2 Tercüme

*Hasan şöyle dedi: “ Kasıt, ancak demirden yapılan aletlerle olur.”*⁴⁶⁹

115.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Hasan Basri'ye ait bu munkatı' maktu' rivâyet kaynaklarda bulunamamıştır. Dolayısıyla meçhul hoca da tespit edilememiştir.

116. HADİS

116.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال سمعت مولى لسليمان بن حبيب يحدث يخبر معمر أن سليمان بن حبيب قضى في الصكة إذا احمرت أو اخضرت أو اسودت بستة دنانير

116.2 Tercüme

⁴⁶⁶ Abdurrazzâk, I, 184 (718)

⁴⁶⁷ Abdurrazzâk, I, 184.

⁴⁶⁸ Mizzî, XXVIII, 250; İbn Hacer, *Tehzib*, X, 204.

⁴⁶⁹ Abdurrazzâk, IX,273, (17178).

“Süleyman ibn Habib, şiddetli bir tokattan dolayı, kızarma, morarma ya da kararırma durumunda 6 dinarla hükmetti.”⁴⁷⁰

116.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Aynı hadis Musannef’te mükerrer olarak rivâyet edilmiştir.⁴⁷¹

قال عبد الرزاق وسمعت مولى لسليمان يقول يخبر معمر إن سليمان بن حبيب قضى في الصكة إن احمرت أو اسودت أو اخضرت بستة دنانير

Bu hadisi *ed- Deberi* > *Abdurrazzâk* tarîkiyle İbn Hazm da rivâyet etmiştir.⁴⁷²

نا حَمَامٌ نا ابْنُ مُفَرَّجٍ نا ابْنُ الْأَعْرَابِيِّ نا الدَّبْرِيُّ نا عَبْدُ الرَّزَّاقِ قَالَ: سَمِعْتُ مَوْلَى لِسُلَيْمَانَ بِنِ حَبِيبٍ يُخْبِرُ عَنْ مَعْمَرٍ قَالَ: إِنَّ سُلَيْمَانَ بِنِ حَبِيبٍ قَضَى فِي الصِّكَّةِ إِذَا احْمَرَّتْ، أَوْ اسْوَدَّتْ، أَوْ اخْضَرَّتْ بِسِتَّةِ دَنَانِيرٍ.

Süleyman İbn Habib’in mevlası/kölesi *Kelsûm ibn Ziyâd Ebû Amr el-Muhâribî ed-Dârânî*’dir. Süleyman İbn Habib’den sonra Dimaşk’e kadı olmuştur.⁴⁷³ Kelsûm İbn Ziyâd’ı İbn Hibbân sikatında zikretmiş,⁴⁷⁴ Nesaî ise onun zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁷⁵ Cürçânî ise Kelsûm ibn Ziyâd’ın, el-Yüseyr’den naklettiği hadisleri dışında, onda bir beis olmadığını belirtmiştir.⁴⁷⁶

Bu hadisteki “Süleyman ibn Habib’in mevlâsı” ifadesiyle yer alan meçhul hoca *Kelsûm İbn Ziyâd (?)*’dir.

117. HADİS

117.1 Metin

قال سمعت مولى لسليمان بن حبيب يحدث قال قضى سليمان بن حبيب في الأنف إذا أوثي بعشرة دنانير وإذا كسر بمئة دينار

117.2 Tercüme

⁴⁷⁰ Abdurrazzâk, IX,314, (17347).

⁴⁷¹ Abdurrazzâk, IX, 462 (18031).

⁴⁷² İbn Hazm, Ali ibn Ahmed ibn Said (456/ 1063), *el-Muhalla*, I-X, tahk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l-fikr, Beyrut, ty., X, 460.

⁴⁷³ İbn Asâkir, *Tarihu-d-Dimaşk*, 50, 213.

⁴⁷⁴ İbn Hibban, *es-Sikat*, VII, 355.

⁴⁷⁵ Nesai, *ed-Duafâ-u ve’l-Metrûkîn*, I, Dâru’l-Va’î, Haleb 1369, I, 90.

⁴⁷⁶ El- Cürçânî, Abdullah ibn Adi ibn Abdullah, *el-Kamil fi Duafâi’r-ricâl*, I-VII, Daru’l-fikr, Beyrut,1409/1988, VI, 73.

“Süleyman ibn Habib, burun yaralandığında 10 dinarla, kırıldığında ise 100 dinarla (diyet verilmesiyle) hükmetti.”⁴⁷⁷

117.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu haberi İbn Hazm da rivâyet etmiştir.⁴⁷⁸

سَمِعْتُ مَوْلَى لِسُلَيْمَانَ بْنِ حَبِيبٍ يُحَدِّثُ قَالَ: قَضَى سُلَيْمَانُ بْنُ حَبِيبٍ فِي الْأَنْفِ إِذَا وَثِنَ
بِعَشْرَةِ دَنَانِيرٍ، وَإِذَا كُسِرَ بِمِائَةِ دِينَارٍ.

Haberin senedinde müphem olarak bulunan Süleyman İbn Habib’in mevlası *Kelsûm İbn Ziyâd (?)*’dir.⁴⁷⁹

118. HADİS

118.1 Metin

عبد الرزاق عن غير واحد عن الحجاج عن مكحول عن زيد بن ثابت في الصعر إذا لم
يلتفت الدية كاملة

118.2 Tercüme

“Zeyd ibn Sabit’ten rivâyet edildiğine göre, boyun kırılmasında eğer baş döndürülemiyorsa diyet kâmilten (tam diyet) ödenir.”⁴⁸⁰

118.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu hadisi İbn Hazm, *ed-Deberi* > *Abdurrazzâk* > *Gayru Vahid.*.. tarîkiyle el-Muhalla’da rivâyet etmiştir.⁴⁸¹ Bunun dışında diğer kaynaklarda bulunamayan hadisimizin meçhul râvîsi tespit edilememiştir.

119. HADİS

119.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن محمد بن جابر عن حماد عن إبراهيم في رجل أشل الأصابع
قطعت يده عمدا قال يودی ما فيها من الصحة وفي الشلل صلح

⁴⁷⁷ Abdurrazzâk, IX,341, (17472).

⁴⁷⁸ İbn Hazm, *el-Muhalla*, X, 432.

⁴⁷⁹ Kelsûm İbn Ziyâd ile ilgili bilgi için bir önceki hadisin değerlendirmesine bakınız.

⁴⁸⁰ Abdurrazzâk, IX,359, (17565).

⁴⁸¹ İbn Hazm, *el-Muhalla*, X, 445.

119.2 Tercüme

“İbrahim en-Nehâi, eli kasten kesilmiş, parmakları da sakat kalmış bir adam hakkında şöyle dedi: Onun hakkında sağlıklı elin fidyesi ödenir, sakatlık içinde sulhe başvurulur.”⁴⁸²

119.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Kaynaklarda bulamadığımız bu rivâyetteki meçhul hoca tespit edilememiştir.

120. HADİS

120.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت مولى لسليمان يقول يخبر معمر إن سليمان بن حبيب قضى في الصكة إن احمرت أو اسودت أو اخضرت بستة دنانير

120.2 Tercüme

“Süleyman ibn Habib, şiddetli bir tokattan dolayı, kızarma, morarma ya da kararma durumunda 6 dinarla hükmetti.”⁴⁸³

120.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Değerlendirme için 116 (17347) nolu hadise bakınız. (Meçhul hoca *Kelsûm İbn Ziyâd (?)*’dır.)

121. HADİS

121.1 Metin

عبد الرزاق عن بعض أصحابه عن مجالد عن الشعبي عن مسروق عن بن مسعود قال إذا جاء القتل محال كل شيء

121.2 Tercüme

İbn Mes’ud, ‘ölüm geldiği zaman her şeyi silip yok eder’ dedi.”⁴⁸⁴

121.3 Tahrîc ve Değerlendirme

⁴⁸² Abdurrazzâk, IX, 388, (17722).

⁴⁸³ Abdurrazzâk, IX, 462, (18031).

⁴⁸⁴ Abdurrazzâk, X, 20, (18221).

Bu hadisi *İshak İbn İbrahim > Abdurrazzâk* tarikiyle Taberani de rivâyet etmiştir. Onun *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'deki rivâyetinin isnâdı Musannef'ten farklı olarak şöyledir: *İshak ibn İbrahim > Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Ba'di Eshâbihi > Mücalid > eş-Şa'bî > Mesrûk > İbn Mes'ûd*.

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ، عَنْ مُجَالِدٍ، عَنِ الشَّعْبِيِّ، عَنْ مَسْرُوقٍ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، "فِي الَّذِي يُصِيبُ الْحُدُودَ، ثُمَّ يُقْتَلُ عَمْدًا، قَالَ: إِذَا جَاءَ الْقَتْلُ مَحَاكُلَ شَيْءٍ".

“ *İbn Mes'ud, hadleri işleyen sonrada öldürülen adam hakkında şöyle dedi: Ölüm geldiği zaman her şeyi siler.*”⁴⁸⁵

Taberânî'nin rivâyetinde (فِي الَّذِي يُصِيبُ الْحُدُودَ، ثُمَّ يُقْتَلُ عَمْدًا) ziyadesi vardır. Senesinde de dikkat çekici bir farklılık vardır. Taberânî'nin isnâdında Abdurrazzâk'ın hocası meçhul değil, İbn Cüreyc'dir. Buna mukabil İbn Cüreyc'in hocası ise meçhuldür. Selimiye nüshasında da durum matbu Musannef'ten farklı değildir. Öyle anlaşılıyor ki Musannef nüshalarından Abdurrazzâk'ın hocası İbn Cüreyc düşmüştür. Netice itibariyle seneddeki inkita giderilememiş ve fakat Abdurrazzâk'ın hocası tespit edilmiştir.

122. HADİS

122.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت غيره يذكر عن حماد عن إبراهيم قال الغرة على العاقلة

122.2 Tercüme

İbrahim şöyle dedi: “Diyet âkileye⁴⁸⁶ aittir.”⁴⁸⁷

122.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Aynı haberi İbn Ebî Şeybe, *Yahya ibn Said ve İbn Mehdî > Süfyan > Muğîra > İbrahim* senediyle rivâyet etmiştir.⁴⁸⁸ Bu haber, kaynaklarda İbn Ebî Şeybe rivâyeti dışında bulunamadığından meçhul râvî tespit edilememiştir.

123. HADİS

⁴⁸⁵ Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, IX, 350.

⁴⁸⁶ Maktulün diyetini ödemekle sorumlu olan katilin akrabası, asabesi.

⁴⁸⁷ Abdurrazzâk, X, 61, (18352).

⁴⁸⁸ İbn Ebi Şeybe, V, 393.

123.1 Metin

قال عبد الرزاق وسمعت أنا من يحدث عن محمد بن جابر عن جابر عن الشعبي أن عمر قضى في الفرس تصاب عينه بنصف ثمنه

123.2 Tercüme

“Hz. Ömer gözü yaralanan at hakkında onun değerinin yarısıyla hükmetti.”⁴⁸⁹

123.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu rivâyet diğer kaynaklarda bulunamamış ve meçhul hoca tespit edilememiştir.

3.9. KİTÂBU'L-FERÂİZ

124. HADİS

124.1 Metin

عبد الرزاق عن رجل عن الشعبي قال اختلف علي وابن مسعود وزيد بن ثابت وعثمان وابن عباس في جد وأم وأخت لأب وأم فقال علي للأخت النصف ولأم الثلث وللجد السدس وقال ابن مسعود للأخت النصف ولأم السدس وللجد الثلث وقال عثمان لأم الثلث وللأخت الثلث وللجد الثلث وقال زيد هي على تسعة اسهم لأم الثلث وما بقي فثلثان للجد وللأخت وقال ابن عباس لأم الثلث وما بقي فالجد وليس للأخت شيء

124.2 Tercüme

Şa'bi şöyle dedi: “Ali, İbn Mes'ud, Zeyd ibn Sabit, Osman ve İbn Abbas dede, anne ve anne-baba bir kız kardeşin miras paylaşımı hakkında ihtilaf ettiler.

Hz. Ali (r.a): “Kız kardeşe malın yarısı, anneye üçte biri, dedeye ise altıda biri düşer” dedi.

İbn Mes'ud (r.a): “Kız kardeşe yarısı, anneye altıda biri, dedeye ise üçte biri düşer” dedi.

Hz. Osman (r.a): “Anneye üçte biri, kız kardeşe üçte biri, dedeye de üçte biri düşer” dedi.

⁴⁸⁹ Abdurrazzâk, X, 77, (18422).

Zeyd ibn sabit (r.a): “Miras dokuz hissedir. Bunun üçte biri anneye düşer. Bundan geriye kalanın üçte ikisi dedeye, üçte biri de kız kardeşe düşer” dedi.

*İbn Abbas (r.a): “Anneye üçte bir pay düşer. Bundan geriye kalan ise dedenindir. Kız kardeşe ise bir şey yok” dedi.*⁴⁹⁰

124.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Benzer bir rivâyet İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde *Yezid ibn Harun > Muhammed ibn Salim > eş-Şa'bi* isnâdıyla yer almaktadır.⁴⁹¹ Abdurrazzâk'ın Muhammed ibn Salim'den rivâyetleri Süfyan es-Sevrî'den, yani bir ara râvî vasıtasıyladır. Bu sebeple eğer senedden Abdurrazzâk'ın hocası düşmemiş ise müphem râvînin Muhammed İbn Salim olduğunu söyleyemeyiz.⁴⁹²

Eğer Abdurrazzâk'ın hocası senedden düşmüş ise senedin *Abdurrazzâk > Sevrî > Muhammed ibn Salim > eş-Şa'bi* olması muhtemeldir.

Benzer bir diğer rivâyet yine İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde *Veki' > Süfyan > Şa'bi'den işiten kimse (Müphem) > eş-Şa'bi* senediyle isnâd edilmektedir.⁴⁹³ İbn Ebî Şeybe bu rivâyetin ikinci bir senedini daha vermektedir ki o da, yine, Süfyan tarîkiyle *Veki' > Süfyan > Abdulvahid > İsmail ibn Reca' > İbrahim* isnâdıyla. İbn Ebî Şeybe'nin bu rivâyetinin yukarıdaki ilk isnâdının müphem râvîsi muhtemelen Muhammed İbn Salim'dir.

Sonuç olarak daha açık ve net bir delil olmadığından meçhul râvî hakkında kesin bir kanaat belirtilememektedir. Bu sebeple meçhul hoca tespit edilememiştir.

3.10. KİTÂBU'L-CÂMÎ'

125. HADİS

125.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق أسند الحديث قال من تعظيم جلال الله أن يوقر ذو الشبهة في الإسلام

125.2 Tercüme

⁴⁹⁰ Abdurrazzâk, X, , 269, (19069).

⁴⁹¹ İbn Ebi Şeybe, VI, 266.

⁴⁹² Bu rivâyet Musannef'in Millet Kütüphanesindeki esas nüshadan düşmüştür. Selimiye Nüshası ise “*Kitabu'l-Lukata*”nın ikinci babının sonuna kadardır. 3. babından itibaren Ma'mer'in Camii'nin sonuna kadar olan kısım ise Millet Kütüphanesindeki nüshadadır. A'zami'nin esas aldığı Molla Murat nüshası da Selimiye nüshasının nihayete erdiği baba kadardır.

⁴⁹³ İbn Ebi Şeybe, VI, 263.

“Müslüman ihtiyara hürmet etmek/ saygı göstermek, Celalullah’ı tazimdir.”⁴⁹⁴

125.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Abdurrazzâk’ın “*esnedu’l hadis*” ifadesiyle rivâyet ettiği bu hadis diğer kaynaklarda Abdurrazzâk tarîkiyle bulunamamıştır. Ancak benzer manada rivâyetler farklı tarîklerden zikredilmektedir.

.... Abdullah İbn Hurmân > Avf > Ziyâd > Ebu Kinâne > Ebu Musa el-Eşarî > Rasullullah (s.a.v) senediyle benzer manadaki bir hadisi Ebu Davud, Buhari ve İbn Ebî Şeybe rivâyet etmişlerdir:

حدثنا بشر بن محمد أخبرنا عبد الله قال أخبرنا عوف عن زياد بن مخراق قال قال أبو كنانة عن الأشعري قال : إن من إجلال الله إكرام ذي الشيبة المسلم وحامل القرآن غير الغالي فيه ولا الجافي عنه وإكرام ذي السلطان المقسط

“Hiç şüphesiz saçına ak düşmüş yaşlı müslümana, Kur’an’ı terk etmeyen ve yasaklarını çiğnemeyen Kur’an hafızlarına ve adaletli devlet başkanına hürmet etmek/saygı göstermek, Allah’a saygıdır.”⁴⁹⁵

Benzer manada bir başka hadisi de Veki’ > Ebu Ma’şer Said el-Makberi > Ebu Hureyre isnâdıyla Beyhâkî rivâyet etmiştir.⁴⁹⁶ Musannef hadisinin senedi tespit edilememiştir.

126. HADİS

126.1 Metin

أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا شيخ من أهل البصرة عن شيخ لهم عن عمر بن سعيد عن مسلم بن يسار قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما اغرورقت عين بمائها إلا حرم الله ذلك الجسد على النار ولا سألت على خدها فيرهب ذلك الوجه قتر ولا ذلة ولو أن باكيا

⁴⁹⁴ Abdurrazzâk, XI, 138 , (20136).

⁴⁹⁵ İbn Ebi Şeybe, VI, 421; Buhari, *Edebü’l-Müfred*, I, 130; Ebu Davud, Edeb 20.

⁴⁹⁶ Beyhaki, *Şuabu’l İman*, VII, 760.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن من تعظيم جلال الله عز و جل إكرام ذي الشيبة في الإسلام و إن من تعظيم جلال الله إكرام الإمام المقسط

بكى في أمة من الأمم لرحموا وما من شيء إلا له مقدار وميزان إلا الدمعة فإنه يطفى بها بحار من نار

126.2 Tercüme

*Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurdu: “Bir kimse Allah için ince anlayışlı/şefkatli olup gözyaşı dökerse, Allah, o kişinin bedenine cehennem ateşini haram kılar. O gözyaşı onun yanaklarına inerse o yüzü ne zillet ne de toz toprak kaplar. Şayet geçmiş ümmetler içinde ağlayanlar olsaydı merhamet olunurlardı. Gözyaşının dışında her şeyin bir miktarı ve ölçüsü vardır. Gözyaşıyla ateşten denizler bile söndürülür.”*⁴⁹⁷

126.3 Tahrîc ve Değerlendirme

Bu merfu hadisi Beyhâkî Abdurrazak tarîkiyle rivâyet etmiştir. Beyhâkî, hadisi, *İshak ibn İbrahim > Abdurrazâk > Ma'mer > Şeyhun lehum > Amr (Ömer) ibn Said > Müslim İbn Yesâr* isnâdıyla rivâyet etmiştir:⁴⁹⁸

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ أنا أبو عبد الله الصنعائي ثنا إسحاق بن إبراهيم أنا عبد الرزاق عن معمر عن شيخ لهم عن عمرو بن سعيد عن مسلم بن يسار قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم :

ما أغرورقت عين بمانها إلا حرم الله سائر ذلك الجسد على النار و لا سالت قطرة على خدها فيرهب ذلك الوجه قتره و لا ذلة و لو أن باكيا بكى في أمة من الأمم رحموا و ما من شيء إلا له مقدار إلا الدمعة فإنه يطفى بها بحار من النار

Beyhâkî'nin bu rivâyetinde Abdurrazâk'ın hocası Ma'mer'dir, dolayısıyla müphem değildir. Ancak Ma'mer'in hadis sema' ettiği râvî Musannef'te olduğu gibi yine müphemdir. Beyhâkî, hadisin mürsel olduğunu ve fakat bu merfu rivâyetin Hasan Basri'den maktu olarak da kendisine ulaştığını belirtmektedir. Beyhâkî, eserinde merfu hadisin hemen ardından maktu rivâyeti, *Ebu Tahir Muhammed ibn Muhammed > Ebu Hamid ibn Bilal > Ebu'l- Ezher > Amr ibn Muhammed > Seleme ibn Cafer > Ebî'l- Huseyn > el-Hasan* isnâdıyla zikretmiştir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷ Abdurrazâk, XI,189 , (20292).

⁴⁹⁸ Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, I, 494.

⁴⁹⁹ Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, I, 495.

أخبرنا أبو طاهر محمد بن محمد بن محمش الفقيه ثنا أبو حامد بن بلال البزار ثنا أبو الأزهر ثنا عمرو بن محمد عن سلمة بن جعفر الأجرى عن أبي الحسين عن الحسن قال : ما أغرورقت عين بمانها إلا حرم الله جسدها على النار فإن سالت على خد صاحبها لم يرهق وجهه قتره و لا ذلة أبدا و ليس من عمل إلا وزن و

Yukarıdaki maktu rivâyetten hareketle, kanaatimizce “*şeyhun lehum*” denilen râvî **Hasan Basri**'dir. Beyhâkî'nin Abdurrazzâk tarîkiyle zikrettiği merfu rivâyetten de “*şeyhun min ehli Basra*” müphem lafzıyla zikredilen meçhul şeyhin **Ma'mer** olduğu netlik kazanmıştır.

...

İkinci bölümde 10 kitab/bölüm içinde müphem şeyhten gelen 41 rivâyet incelenmiştir. 41 haberden 14'ünde meçhul hoca belirlenmiştir. Belirlenen şeyhler; Ma'mer, İbn Cüreyc, Süfyân, Abdullah ibn Mübârek, Hüşeym, Veki', Ebû Yusuf el-Kâdî, Mu'temir b. Süleymân, Kelsûm İbn Ziyâd'dır. Tezimizdeki tüm rivâyetlerin değerlendirilmesi "*Genel Değerlendirme*" başlığı altında yapılacaktır.

ثواب إلا الدمعة فإنها تطفئ بحورا من النار و لو أن رجلا بكى من خشية الله تعالى في أمة من الأمم لرجوت
أن ترحم تلك الأمة ببكاء ذلك الرجل

GENEL DEĞERLENDİRME

İki ana bölümde incelediğimiz müphem râvîli rivâyetlerin toplam sayısı 126'dır. Bunlardan dördünün senedi Musannef'te yer almamaktadır. İsnâd zinciri olmayan rivâyetlerden üçünün senedi Musannef'ten tamamen düşmüş, bir rivâyet de *Abdurrazzâk > Esnedü'l-hadis* şeklinde nakledilmiştir. Senedi düşmüş olan rivâyetlerden ikisinin isnâdı Abdurrazzâk kanalıyla, *Musannef* dışındaki hadis kaynaklarından tespit edilmiştir. Bu iki rivâyetin senedleri şöyledir:

1. Abdurrazzâk, *Musannef*, I, 76 (248):

- *Abdurrazzâk > İbn Cüreyc > Amr İbn Dînâr > İkrime (Mevlâ İbn Abbas) > Ömer İbnü'l Hattâb.*⁵⁰⁰

2. Abdurrazzâk, *Musannef*, II, 166 (2914):

- *Abdurrazzâk > Sevrî > Ebî İshâk > el-Hâris > Hz. Ali (r.a)*⁵⁰¹

Musannefte senedi olmayan dört rivâyet dışında Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından yaptığı 122 rivâyetten 55'indeki meçhul şeyh tespit edilmiştir. Senedi bulunan iki rivâyetle birlikte bu sayı 57 olmaktadır.

Tespit ettiğimiz rivâyetlerde Abdurrazzâk'ın kullandığı meçhul şeyh lafızları ile bunların kim olduklarını gösteren tablo şöyledir:

HADİSİN TEZ/ MUSANNEF NUMARASI	MEÇHUL RÂVÎ	TESPİT EDİLEN RÂVÎ	TESPİT METODU
3/248	Senedi yok	Senedi Bulundu	Tahrîc
7/677	Şeyh düşmüş	İbn Cüreyc	İsnâd
9/1218	Racul	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
10/1363	Racul	Hâtim İbn İsmail	Tahrîc
14/2258	Racul	Süfyan > Hammâd	Tahrîc+İsnâd
18/2914	Senedi yok	Senedi Bulundu	Tahrîc
19/3375	İbn	İbn Cüreyc	Nüsha
21/3520	Şeyhun min ehli Basra	Ma'mer	Tahrîc
24/3759	Racul	Müsedded	Tahrîc
26/4633 - 34	Men semia Enes	Ma'mer	Nüsha

⁵⁰⁰ Taberi, *Tehzîbu'l-Âsâr*, VIII, 165.

⁵⁰¹ Beyhâki, *Sünen*, II, 96.

29/4972	Racul	Vehb İbn Cerir	Tahrîc
30/ 5156	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
31/5160	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
33/5244	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	Tahrîc
34/5251	Raculun Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
38/5450	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
39/5455	Racul	İbrâhim ibn Muhammed	Tahrîc
40/5505	Racul	İbn Uyeyne	Tahrîc
41/5751	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	Tahrîc
43/5812	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
44/5813	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
45/5832	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
46/5854	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
48/6074	Racul	Ebû Mevdûd	Tahrîc
49/6111	Gayruhu	İbn Cüreyc ve Gayruhu	Tahrîc
50/6122	Raculun min Eslem	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
51/6189	Raculun min ehl-i'l - Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
53/6360	Raculun min ehl-i Cezire	Abdullah ibn Muharrer	İsnâd
54/6375	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
55/6440	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
56/6589	Ammen semia'l Hasen	Said ibn Ebî Arûbe	Tahrîc
57/6666	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
58/6716	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
59/7344	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
62/ 7420	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
64/7563	Men semia İkrime	Ma'mer (Munkatı')	Nüşa

66/7629	Şeyhun min ehl-i Cezire	Ma'mer	İsnâd+Tahrîc
69/7917	Raculun min ehl-i Medine	İbrâhim ibn Muhammed	İsnâd
74/8747	Raculun min veledi Said İbn Müseyyeb	İbn Cüreyc (Munkatı')	Nüşha
75/8831	Ammen semia Katâde	Ma'mer (Munkatı')	Tahrîc
81/9170	Men semia Ata	İbn Cüreyc	İsnâd
83/9316	Şeyhun min ehli'ş-Şam	Muhammed ibn Râşid	İsnâd
85/10184	Men semia Ata	İbn Cüreyc	İsnâd
86/10437	Men semia Enes	Süfyan >Eban	Tahrîc
89/10821	Men semia Müsennâ	Abdullah ibn Mübarek	Tahrîc
90/10830	Men semia Müsennâ	Abdullah ibn Mübarek	Tahrîc
91/11085	Gayru Vahid	Hûşeym	Tahrîc
94/12482	Sahibun leh	Veki'	Tahrîc
97/13085	Racul	Veki'	Tahrîc
105/15176	Raculun semia Hişâm İbn Urve	Ebû Yusuf el-Kâdî	Tahrîc
110/15524	Racul	Hûşeym	Tahrîc
114/17141	Raculun min ehli Basra	Mu'temir ibn Süleyman Et-Teymî	Tahrîc
116/7347	Mevla li Süleyman ibn Habîb	Kelsûm ibn Ziyâd	Tabakat/ricâl Kitabı
117/17472	Mevla li Süleyman ibn Habîb	Kelsûm ibn Ziyâd	Tabakat/ricâl Kitabı
120/18031	Mevla li Süleyman ibn Habîb	Kelsûm ibn Ziyâd	Tabakat/ricâl Kitabı
121/18221	Ba'du Ashabihi	İbn Cüreyc (Munkatı')	Tahrîc
126/ 20292	Şeyhun min ehli Basra	Ma'mer	Tahrîc

Meçhul hocasını tespit ettiğimiz rivâyetlerin bazılarında Abdurrazzâk'ın hocası seneden düşmüş olup, seneddeki müphem lafızlı hoca ise Abdurrazzâk'ın hocasının şeyhidir. Kanaatimizce bu inkita', müstensih hatasından kaynaklanmaktadır.

Meçhul şeyhini tespit ettiğimiz hadislerdeki Abdurrazzâk'ın hocaları şunlardır: *Ma'mer*(ö.152/769), *İbn Cüreyc*(150/767), *Sevrî*(161/778), *İbn Uyeyne*(198/816), *Huşeym*,(ö.183/799) *Vekî'*(ö.197/812), *Muhammed ibn Râşid*(ö.160/776.), *Said ibn Ebî Arûbe*(ö.156/773), *Hâtim ibn İsmail*(ö.187/803), *Müsedded*(ö.228/843), *Vehb İbn Cerîr*(ö.206/822), *Ebû Mevdûd*(ö.158-169 arasında), *Abdullah ibn Mübarek*(ö.181/797), *Mu'temir ibn Süleyman*(ö.187/803), *Kelsûm ibn Ziyâd*(ö.?), *Ebû Yusuf el-Kâdî*(ö.183/798), *Abdullah ibn Muharrer*(ö.136-158 arasında) ve *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî*(ö.184/800).

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere tespit edilen şeyhler içinde en fazla müphem rivâyet *İbrâhim İbn Ebî Yahyâ*'dan nakledilmektedir. Bu durum karşısında, diğer râvîlerden farklı olarak, kısa da olsa, onun hakkında bilgi verilmesini uygun görüyoruz.

İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî (ö. 184/800)

H. 100 senesi civarında ya da daha önce doğdu. Zehebî, onu, "*eş-Şeyh*", "*el-Âlim*", "*el-Muhaddis*", "*meşhur âlimlerden biri*" sözleriyle tavsîf etmiştir. İsmi *İbrahim ibn Ebî Yahya* diye de zikredilir.⁵⁰²

Ricâl bilginlerinin çoğu İbrahim'i cerh etmişlerdir. Ahmed ibn Hanbel, Bişr ibn Mufaddal, Yahya ibn Maîn, Yahya ibn Said el-Kattân, İbn Hibbân onu kizb ile ithâm etmişlerdir. Ayrıca o, kaderiye, cehmiyye, mu'tezile, rafiziyye gibi ehl-i sünnet dışı fırkalara da nisbet edilmiştir.⁵⁰³

Ahmed ibn Hanbel onun Kaderî, Cehmî ve Mu'tezilî olduğunu belirttiikten sonra "*onda her türlü bela/kötülük vardır*" der⁵⁰⁴ ve İbrahim'in hadislerinin terk edilmesi gerektiğini, ancak babasının sikâ olduğunu belirtir.⁵⁰⁵ Şafii ise onun Kaderî olduğunu kabul etmekle birlikte, ona göre İbrâhim el-Eslemî, kizb ile ithâm edilecek biri değildir.⁵⁰⁶

⁵⁰² Zehebî, *Siyer*, VIII, 450.

⁵⁰³ Mizzî, *Tehzib*, II, 186-188; Zehebî, *Siyer*, VIII, 451-452.

⁵⁰⁴ Mizzî, *Tehzib*, II, 186; Zehebî, *Siyer*, VIII, 451.

⁵⁰⁵ İbn Hanbel, Müsned'inde İbrahim'den hadis rivayet etmemiştir. Ancak, onun babasından ve kardeşi Abdullah ibn Ebî Yahya'dan hadis rivâyeti bulunmaktadır. (Bkz. Ahmed ibn Hanbel, III, 423).

⁵⁰⁶ Zehebî, *Siyer*, VIII, 451.

Mâlik "*İbrahim ibn Ebî Yahya hadiste güvenilir midir?*" sorusuna "*hadiste de dinde de sika değil*" cevabını vermiş; Malik, İbn Uyeyne ve İbnü'l Mübarek ondan kitâbeti nehyetmişlerdir.⁵⁰⁷ Buhârî'ye göre İbn Mübarek, onu Cehmiyye'den olduğu için terk etmiş,⁵⁰⁸ Nesâî de onun "*metruku'l-hadis*" olduğunu ve hadisinin yazılamayacağını belirtmiştir.⁵⁰⁹ Abdullah ibn Mübârek, İbrahim'in "*sâhibu't-Tedlîs*" olduğunu belirtirken,⁵¹⁰ Ahmed ibn Hanbel de aynı şekilde onu tedlîsiyle vasfetmiştir.⁵¹¹

Yukarıda verdiğimiz bilgilere göre İbrahim ibn Ebî Yahya dört şey ile cerh edilmiştir: *Kizb, Metruku'l-hadis, Tedlîs ve Ehl-i sünnet dışı fırkalara nisbet edilmesi.*

İbn Cüreyc ve Şafii, İbrahim'den hadis rivâyet etmişlerdir. İbn Cüreyc ondan künyesiyle ve "*İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Âmir, İbrahim ibn Ebî Atâ ve İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Atâ*" isimleriyle rivâyette bulunmuştur.

Şafii, İbrahim el-Eslemî'den hadis nakledeceği zaman bazen tedlis yapmış ve (أَخْبَرْنَا مَنْ لَا أَتَهُمْ)⁵¹² müphem lafzıyla rivâyet etmiştir.⁵¹³

Şafii gençlik yıllarında İbn Ebî Yahyâ ile oturmuş, genç ve dinamik hafızasıyla ondan hadis alıp ezberlemiştir. O, ömrünün son dönemlerinde Mısır'a gittiğinde, ihtiyaç duyacağı haberlerle ilgili kitaplarını yanında götürmüş, ancak kitaplarının çoğunu ise, zaten hıfzında olduğundan emaneten bırakmıştı. Bu yüzden İbrahim'den hadisleri bazen onun künyesiyle, bazen de ismini vermeden (müphem olarak) rivâyet etmiştir.⁵¹⁴

Tetkîkimize göre Şafii'nin *Müsned*'inde, İbrahim ibn Ebî Yahya'dan (مَنْ لَا أَتَهُمْ) müphem lafzıyla, 17 rivâyet bulunmaktadır. Abdurrazzâk'ın en önemli dört hocasından biri olan İbn Cüreyc, İbrahim ibn Ebî Yahya rivâyetlerinde tedlîs yapmış; Şafii ise müphem ifadeyle rivâyet etmiştir.⁵¹⁵

⁵⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, VIII, 451.

⁵⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, VIII, 452; Mizzî, *Tehzîb*, II, 187.

⁵⁰⁹ Nesaî, *ed-Duaîfâ ve'l-Metrûkîn*, Dâru'l-Vâfi, Halep 1369, I, 11; Mizzî, *Tehzîb*, II, 187.

⁵¹⁰ Zehebî, *Siyer*, VIII, 451.

⁵¹¹ el- Halebî, İbrahim ibn Muhammed Ebu'l Vefâ (841/1437), *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellisîn*, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1414/1994, I, 39.

⁵¹² "Şüphelenmediğim/ ithâm etmediğim/ suçlamadığım kimseden..."

⁵¹³ Zehebî, *Siyer*, VIII, 450-451.

⁵¹⁴ İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, Dâru'l-Va'i, I-III, Halep t.y, I, 107,; Zehebî, *Siyer*, VIII, 453.

⁵¹⁵ İbn Cüreyc rivayeti için bkz. İbn Mâce, *Cenâiz* 62; Şafii rivayeti için bkz. eş-Şafii, Muhammed ibn İdris Ebû Abdullah, *el-Müsned*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut t.y, I, 82; Beyhâkî, *Sünen*, III, 362.

Abdurrazzâk, Musannef'te Eslemî'den "*İbrahim*", "*İbrahim ibn Muhammed*", "*İbrahim ibn Ebî Yahya*", "*İbn Ebî Yahya*" isimleriyle rivâyette bulunmuştur. Tespit ettiğimiz 57 müphem rivâyetten 21'inde meçhul hoca **İbrahim İbn Ebî Yahya**'dır. Bunlardan 11'inde "*Raculun min Eslem*", 8'inde "*Raculun min ehl-i Medine*" ve 2'sinde "*Racul*" müphem lafızıyla rivâyet edilmektedir. Çalışmamızın sonucunda anlaşılmıştır ki Musannef'te "*Raculun min Eslem*" ve "*Raculun min ehl-i Medine*" lafızlarıyla ifade edilen hoca *İbrahim ibn Ebî Yahya*'dır. Musannef'te "*Racul*" müphem lafızıyla rivâyet edilen hadislerden birçoğunda da müphem râvî bize göre el-Eslemî'dir. Ancak ne yazık ki bunları -şimdilik- tespit edemedik.

Müphem rivâyetin sebeplerinden olan şu âmiller Abdurrazzâk'ı *İbrahim ibn Ebî Yahya*'nın isminde ibhâma sevk etmiş olabilir:

- *İbrahim ibn Muhammed ibn Ebî Yahya el-Eslemî*'nin ismini "*Raculun min Eslem*" şeklinde ihtisâr etmesinden,
- Adını söylemeye gerek duymamasından,
- Onu aşağılama düşüncesinden,
- *Metruku'l-hadis* ve *kezzâb* olması, ayrıca ehl-i sünnet dışı fırkalara nispet edilmesi gibi sâikler sebebiyle onun cerh edilmiş olmasından,
- Musannef'i çok küçük yaşta babasının gözetiminde kıraat eden Musannef râvîsi *Ebû Yâkub ed-Deberî*'yi, meçhul şeyhi araştırmaya yöneltmek istemesinden kaynaklanabilir.

...

Araştırmamızdaki amacımız hadislerdeki meçhul hocaları tespit etmek olmakla birlikte, ibhâmın kimden kaynaklandığı –yani Abdurrazzâk'tan mı yoksa Musannef râvîlerinden mi- ve her kimden olursa olsun, neden müphem lafız kullanıldığı sorularına da cevap bulmaktır.

Râvîlerin müphem lafızla ifade edilmesi Abdurrazzâk'tan da, onun talebelerinden/râvîlerinden de kaynaklanabilir. Nitekim Musannef râvîleri benzer senedddeki hocalar konusunda şüpheye düşmüşler ve bunu sened içerisinde yazılı olarak belirttikleri de olmuştur. Mesela böyle bir rivâyetin senedi şu şekildedir.⁵¹⁶

⁵¹⁶ Abdurrazzâk, III, 417 (6152).

عبد الرزاق عن معمر أو بن جريج الشك من أبي سعيد عن هشام عن أبيه عن أسماء

بنت أبي بكر أنها

Bu senedde Abdurrazzâk'ın hocasının Ma'mer mi, yoksa İbn Cüreyc mi olduğundan şüphe eden, Abdurrazzâk'ın talebesi *Ebû Yâkub ed-Deberî*'nin öğrencisi olan *Ebû Said Ahmed ibn Muhammed ibn Ziyâd*' dır.

Abdurrazzâk > Hişâm > İbn Sîrîn senediyle rivâyet edilen başka bir haberde İbn Sîrîn'in bahsettiği sahabenin Bilal mi, yoksa Üsâme mi olduğundan (الشك من عبد (الرزاق) ifadesiyle Abdurrazzâk'ın şüphe ettiğinden söz edilir.⁵¹⁷

Örnek olarak verdiğimiz yukarıdaki iki rivâyet, ibhâmın hem Abdurrazzâk'tan hem de Musannef'in râvîlerinden kaynaklanabileceğini göstermektedir. Çünkü şüphenin sebebi olan, ibhâmın da sebebi olabilir. Bununla birlikte bizim incelediğimiz müphem şeyh rivâyetlerinde bu konuda vardığımız netice nedir? sorusuna gelince; aşağıda vereceğimiz bazı örnekler ışığında kendi ulaştığımız neticeyi ve kanaatimizi belirteceğiz. Ancak buna geçmeden önce Musannef bölümleri içerisindeki müphem şeyh rivâyetlerinin ve tespit edilenlerin sayısını aşağıdaki tabloda göstermemiz daha uygun olacaktır:

<u>BÖLÜMÜ</u>	MÜPHEM RİVAYET SAYISI	TESPİT EDİLENLERİN SAYISI
Kitâbu't-Tahâre	7	2
Kitâbu'l- Hayz	3	2
<u>Kitâbu's-Salat</u>	19	7
Kitâbu'l-Cuma	11	7
Kitâbu Salâti'l-Îdeyn	6	5
Kitâbu Fedâili'l-Kurân	1	-
Kitâbu'l- Cenâiz	11	10

⁵¹⁷ Abdurrazzâk, I, 187.

Kitâbu's-Sıyâm	12	5
Kitâbul- İtikâf	1	-
Kitâbu'l- Menâsik	11	3
Kitâbu'l- Cihâd	2	1
Kitâbu Ehli'l- Kitâb	1	1
Kitâbu'n- Nikâh	5	3
Kitâbu't- Talak	11	3
Kitâbu'l- Buyu'	6	1
Kitâbu'ş- Şehâdet	3	1
Kitâbu'l- Mükâteb	1	-
Kitâbu'l- Vesâyâ	1	-
Kitâbu'l- Eşribe	2	1
Kitâbu'l- Ukûl	9	4
Kitâbu'l- Ferâiz	1	-
Kitâbu'l- Câmi'	2	1

Abdurrazzâk'ın müphem lafızlı hocalarından olan rivâyetleri *Musannef*'te 22 kitap/bölüm içerisinde yer almaktadır. Musannef bir bütün halinde tek bir râvînin rivâyetiyle gelmemiştir. Onun bir kısmı bir râvînin, diğer kısımları başka râvîlerden olmak üzere farklı dört râvînin rivâyetleri bir araya getirilerek oluşmuştur. Mesela "Kitâbu Salâti'l-İdeyn" *Ebû Said > İshak ibn İbrahim ed-Deberî > Abdurrazzâk İsnâdıyla* gelirken ; "Kitâbu Ehli'l- Kitap" ise *Ebu'l Hasen el-İsbehânî > Muhammed ibn el-Hasen et-Tûsî > Muhammed ibn Ali en-Neccâr > Abdurrazzâk* tarîkiyle rivâyet edilmiştir.

Musannef hadislerinin kahir ekseriyeti ed-Deberî kanalıyla gelmektedir. **Kitabu Ehli'l-kitâb, Kitâbu Buyu'** ve **Kitabu's-Şehâdât** *Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-İsbehânî* > *Muhammed b. El-Hasen et-Tûsî* > *Muhammed b. Ali en-Neccâr* (ö.247/861) > *Abdurrazzâk* sened zinciriyle rivâyet edilmektedir. Bu üç bölümdeki rivâyet sayısı 1516'dır. 1516 haberden 10 tanesi meçhul hoca rivâyetidir.

Kitabu Ehli'l-Kitâbeyn'i *Ebû Ömer Ahmed b. Hâlid* > *Ebû Muhammed Ubeyd b. Muhammed el-Keşvîrî* > *Muhammed b. Yusuf el-Huzâfî* (ö.?) > *Abdurrazzâk* ve *el-Keşvîrî* > *Muhammed b. Ömer es-Simsâr* (ö.?) > *Abdurrazzâk* senedleriyle *Abdurrazzâk*'dan iki ayrı râvî rivâyet etmiştir.⁵¹⁸ Bu bölümdeki toplam rivâyet sayısı 210'dur. *Kitabu Ehli'l-Kitâbeyn*'de meçhul şeyh bulunmamaktadır.

Bunlar dışındaki **28 bölüm/kitâb** ise *İshâk ed-Deberî* kanalıyla ulaşmaktadır. 28 bölümden 9'nda meçhul hoca rivâyeti yer almamakta, 19'nda ise böyle haberler bulunmaktadır. ed-Deberî'nin musannefte toplam rivâyet sayısı ise 1888'dir. Bunlardan 4'ünde senedi düşmüş, 112'si meçhul hocadan rivâyet edilmiştir. ed-Deberî'den gelen isnâd yolları şöyledir:

- *Ebû Yâkub İshâk b. İbrâhim b. Abbâd ed-Deberî* (ö.285/898) > *Abdurrazzâk* (ö.211/827)

- *Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed el-A'rabî* > *Ebû Yâkub İshâk b. İbrâhim b. Abbâd ed-Deberî* > *Abdurrazzâk*

- *Ebû'l-Kâsım Abdula'lâ b. Muhammed el-Kâdî* > *Ebû Yâkub İshâk b. İbrâhim b. Abbâd ed-Deberî* > *Abdurrazzâk*

- *Ebû Ömer Ahmed b. Hâlid* > *Ebû Yâkub İshâk b. İbrâhim b. Abbâd ed-Deberî* > *Abdurrazzâk*

Musannef'in dört râvîsinden ikisi sadece *Kitabu Ehli'l-Kitâbeyn*'in râvîleridir. Bu bölümde meçhul hocalı rivâyet bulunmamakta, böyle rivâyetler diğer iki râvîden nakledilen bölümler içerisinde yer almaktadır.

Meçhul hoca lafızlı rivâyetlerin Musannef'in tek bir bölümünde olmayıp, iki ayrı râvînin rivâyet ettiği farklı bölümlerde yer alması, ibhâmın Musannef râvîlerinden değil, çoğunlukla *Abdurrazzâk*'ın kendisinden kaynaklandığını göstermektedir.

⁵¹⁸ *Kitabu Ehli'l-Kitâbeyn*'in bir kısmı da isnâdında Ahmed b. Hâlid olmaksızın doğrudan *el-Keşvîrî* > *el-Huzâfî* senediyle nakledilmiştir.

Musannef'te yer alan ve bizim tezimizde incelediğimiz haberlerden olan şu mükerrer rivâyetler, müphem lafızları Abdurrazzâk'ın kullandığını gösteren delillerdendir:

- عبد الرزاق عن شيخ من أهل نجران قال سمعت بن البيلماني يحدث عن أبيه عن بن عمر قال سئل النبي صلى الله عليه وسلم ما الذي يجوز في الرضاع من الشهود فقال رجل أو امرأة

- أخبرنا عبد الرزاق قال أخبرنا شيخ من أهل نجران قال سمعت بن البيلماني يحدث عن أبيه عن بن عمر قال سئل النبي صلى الله عليه وسلم ما الذي يجوز في الرضاع من الشهود قال رجل وامرأة

Yukarıdaki hadislerden ilki “*Kitabu't-Talak*”da rivâyet edilmiştir.⁵¹⁹ *Kitabu't-Talak*, *Ebu Said* > *ed-Deberî* > *Abdurrazzâk* tarîkiyle gelmiştir. İkincisi ise *Kitabu's-Şehâdât* içerisinde nakledilir⁵²⁰ ki bu bölüm, *Ebû'l-Hasen Ali ibn el-İsbehânî* > *Muhammed ibn Hüseyin et-Tûsî* > *Muhammed ibn Ali en-Neccâr* > *Abdurrazzâk* isnâdıyla rivâyet edilmiştir. Mükerrer olan ve farklı bölümlerde yer alan bu hadis, Abdurrazzâk'ın iki ayrı talebesi tarafından rivâyet edilmesine rağmen, her ikisi de “*Şeyhun min ehl-i Negrân*” meçhul hoca lafzıyla İsnâd etmişlerdir. Bu durum ibhâmın Abdurrazzâk'tan kaynaklandığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Yine Musannef'te *Ahmed ibn Muhammed ibn Ziyâd* > *ed-Deberî* > *Abdurrazzâk* > *Gayru vâhid* > *el-Haccâc* > *Mekhûl* > *Zeyd ibn Sâbit* İsnâdıyla rivâyet edilen bir haberi⁵²¹; *İbn Müfferrec* > *İbnü'l-A'rabî* > *ed-Deberî* > *Abdurrazzâk* > *Gayru vâhid* > *el-Haccâc* > *Mekhûl* > *Zeyd ibn Sâbit* sened zinciriyle *İbn Hazm* da rivâyet etmiştir.⁵²² Musannef dışındaki bir kaynakta Abdurrazzâk kanalıyla yer alan bu rivâyet ibhâmın sebebinin müstensih olmadığını göstermektedir. Ancak bu durum, Musannef'ten senedi düşmüş 4 rivâyet ile senedinden Abdurrazzâk'ın hocası düşmüş olanlar için söz konusu değildir. Çünkü bu hatalar müstensihten kaynaklanmaktadır.

⁵¹⁹ Abdurrazzâk, VII, 484 (13982).

⁵²⁰ Abdurrazzâk, VIII, 335, (15437).

⁵²¹ Abdurrazzâk, IX, 359, (17565).

⁵²² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, X, 445.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; Abdurrazzâk'ın meçhul hoca lafızlarıyla olan rivâyetlerinde ibhâmın sebebi, ne Musannef râvîleri, ne de müstensihdir. Çoğunlukla Abdurrazzâk, bizâtihî müphem lafızlarla rivâyet etmiştir.⁵²³ Öyleyse “*Abdurrazzâk neden müphem lafız kullanmıştır?*” sorusu akla gelmektedir.

Bize göre Abdurrazzâk'ın meçhul hoca lafızlarıyla yaptığı rivâyetler tek sebebe bağlı değildir. Bunlar bir çok sebebin neticesidir. Bu konuda “*Abdurrazzâk şundan dolayı meçhul lafız kullanmıştır*” diye kesin bir yargı ile bu türlü rivâyetlerin tamamındaki ibhâm tek sebebe indirgenemez. Çünkü her bir râvînin müphem bırakılmasının, diğerlerinden farklı bir nedene bağlı olabileceği düşünülmelidir. Mesela Abdurrazzâk'ın en fazla hadis aldığı ve en önemli hocası olan Ma'mer sika/güvenilir bir râvîdir.⁵²⁴ Musannef'te Ma'mer'den, “*Şeyhun min ehli Basra*” müphem lafızıyla iki hadis rivâyet edilmiştir.⁵²⁵ Buna karşılık kizb, metruku'l-hadis ve tedlis gibi cerh lafızlarıyla tenkîd edilen⁵²⁶ İbn Ebî Yahya'dan da “*Raculun min Eslem*” müphem lafızıyla hadis rivâyet edilmektedir.⁵²⁷ Biri sika, biri ise cerh edilmiş olan iki râvîden yapılan rivâyetlerdeki ibhâmın ortak sebebi olabileceğini zannetmiyoruz.

Bütün müphem nakillere şâmil, mutlak bir hüküm verilemese de eldeki bazı veriler ışığında kanaat belirtilip yorum yapılabilir. Binaenaleyh araştırmamız neticesinde meseleyle ilgili bizde oluşan kanaati aktarmaya çalışacağız. Buna göre aşağıdaki muhtemel sebeplerden dolayı Abdurrazzâk meçhul hoca rivâyetinde bulunmuş olabilir:

1. Abdurrazzâk'ın hatırlayamaması/unutması müphem rivâyetinin sebepleri arasında sayılabilir.

2. Musannef'in kahir ekseriyetini ed-Deberî rivâyet etmiş ve meçhul hoca nakillerinin tamamına yakını bu bölümlerdedir. es-San'ânî ömrünün son yıllarında

⁵²³ Tezimizde incelediğimiz son hadisteki “*Şeyhun min ehli'l-Basra*” müphem lafızlı râvî, Beyhâki'nin rivâyetinde *Ma'mer* ismi ile ma'lûm olarak rivâyet edilmiştir. Her iki rivâyet de ed-Deberî kanalıyla gelmektedir. Fakat ed-Deberî'nin râvîleri farklıdır. Kanatimizce *Şuabu'l-Îmân* rivâyetinde şeyhin ma'lûm oluşu, hadisin “*Kitâbu'l-Câmi*” içinde olmasından dolayı, Beyhâki'nin senedindeki ed-Deberî'nin râvîsi olan *Ebû Abdillâh es-San'ânî*'nin içtihadıdır.

⁵²⁴ *Mizzâ, Tehzîb*, XXVIII, 307-310.

⁵²⁵ Abdurrazzâk, II, 318, (3520); XI,189, (20292).

⁵²⁶ *Zehebî, Siyer*, VIII, 451-452.

⁵²⁷ Musannef'te 5156, 5160, 5244, 5251, 5450, 5751, 5812, 5813, 5832, 5854 ve 6122 no'lu hadisler

(h.206-211 arası) ihtilât etmiştir.⁵²⁸ Musannef'in büyük bir kısmının râvîsi olan İshak ed-Deberi (v. 285/895) h.195 senesinde doğmuş ve Musannef'i h.210'da sema' etmiştir.⁵²⁹ Abdurrazzâk, vefatından bir yıl öncesine rastlayan h. 210'da 84 yaşında ve âmâdır.⁵³⁰ ZehEbî, ed-Deberî'nin sema'ının sahih olduğunu belirtse de⁵³¹ neticede Abdurrazzâk'ın ihtilât yıllarında dinlemiş olması da bir vaki'dir. Dolayısıyla yaşlılık ve âmâ olmasından kaynaklanan ihtilâtı sebebiyle Abdurrazzâk, müphem rivâyette bulunmuş olabilir.

3. Abdurrazzâk, Musannefte bazen "*Ma'mer ev gayruhu*" tarzında şek ifadeleriyle rivâyette bulunmuştur. Böyle şüpheye düştüğü durumlarda isim belirtmeden, sadece meçhul lafız kullandığı düşünülebilir.

4. Tezimizin 24. hadisinde tespit ettiğimiz muhtemel râvî *Müsedded ibn Müserhed* (ö.228/842)'dir. Müsedded, Buhârî'nin hocalarından sika bir râvîdir.⁵³² Eğer bu haberdeki meçhul râvî Müsedded ise, Abdurrazzâk, onu kendi akranlarından olduğu için meçhul bıraktığı söylenebilir.

5. 10. hadisteki meçhul râvî *Hâtim ibn İsmail* (ö.187/803) kitap sahibidir. Onun kitabı dışındaki rivâyetlerinde kendisinde gaflet olduğu söylenmiştir.⁵³³ Eğer Hâtim'in kitabını okumamışsa bu durum, Abdurrazzâk'ın ibhâmının sebebi olabilir.

6. Sika bir hocasını zayıf râvîye nisbet etmemek düşüncesinden dolayı hocasını gizlemiş olabilir. Mesela tezimizin 89. ve 90. hadislerindeki meçhul hoca *Abdullah ibn Mübârek*'tir. *Abdullah ibn Mübârek*, haberleri, zayıf bir râvî olarak nitelenen el-Müsennâ İbnu's-Sabâh'tan almıştır. Abdullah'ı, el-Müsennâ'ya nisbet etmemek için ismi gizlenmiş olabilir.

7. Râvînin zayıf olması da müphem rivâyetin sebebi olabilir.

8. Hocasının ismini söylemeye ihtiyaç duymaması da iphâmın sebebi olabilir. Mesela "*Eslemli adam*"dan kastın *İbrahim ibn Muhammed* olduğu talebeleri tarafından mâlum ise buna gerek duymamış olabilir. O dönemde Abdurrazzâk'ın "*Şeyhun min ehli'l-Basra*"dan kastının Ma'mer, ya da "*Raculün min Eslem*"den

⁵²⁸ Tezimizin Giriş nölümünde sayfa 29'a bakınız.

⁵²⁹ ZehEbî, *Siyer*, XIII, 416.

⁵³⁰ Mizzî, *Tehzib*, XVIII, 58.

⁵³¹ ZehEbî, *Siyer*, XIII, 416.

⁵³² İbn Hacer, *Takrîb*, I, 528; Ayrıca bkz. Zekeriya Güler, "*Müsedded ibn Müserhed*" DİA, TDV Yay., İstanbul 2006, XXXII, 82.

⁵³³ Mizzî, *Tehzib*, V, 190.

kasteddiğinin İbrâhim ibn Muhammed olduğunu öğrencileri bildiğinden bu türlü bir rivâyette mahsur görmemesi ibhâmın sebeplerinden olarak serdedilebilir.

9. İbrahim ibn Muhammed'in müphem lafızla gelen rivâyetleri ed-Deberî'nin rivâyet ettiği bölümlerdedir. Ed-Deberî, Musannef'i Abdurrazzâk'tan okuduğunda yaşı küçük ve henüz ilim yolunun başındadır. Abdurrazzâk, "*eğitim amacıyla öğrencisini müphem râvîyi araştırmaya yöneltmek*"⁵³⁴ sebebiyle meçhul lafız kullanmış olabilir.

⁵³⁴ Emin Aşıkkutlu, "*Müphem*", DİA, TDV Yay., İstanbul 2006, XXXI, 436.

SONUÇ

H. 126 yılında Yemen'in günümüzde başkenti olan San'a'da dünyaya gelen Abdurrazzâk ibn Hemmâm hadis ilmiyle mücehhez bir aile çevresinde yetişmiş ve devrinin büyük muhaddislerinden ders almıştır. Ayaklı hadis kütüphanesi diyebileceğimiz Abdurrazzâk, bu donanımını eserlerine yansıtmış ve başta Kütüb-i Sitte olmak üzere daha sonraki hadis müellefatına ışık tutmuş ve kaynaklık etmiştir. Eserlerinden birçoğu günümüze ulaşamamış olan es-San'anî'nin en önemli eseri hiç şüphesiz *el-Musannef fi'l-hadis*'dir.

Tezimiz için yaptığımız araştırma neticesinde, Abdurrazzâk ve/veya Musannef'i üzerine şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Musannef nüshalarının tam olarak tespit edilemediğini gördük. Bu çalışmalarda genellikle Fuad Sezgin'in GAS'ndan hareketle Musannef'in günümüze ulaşan 5 nüshasının olduğu zikredilmiştir. Ancak Azâmî'nin neşrettiği matbu' Musannef nüshası daha titiz bir şekilde tarandığında, GAS'da zikredilmeyen ve fakat Azâmî'nin kullandığı Haydarâbâd, Zahiriyye ve Dimaşk İslâmî Kütüphanesi nüshalarının varlığı da tespit edilebilecektir. Bu üç nüshayla birlikte Musannef'in 8 nüshasının olduğu neticesine varıyoruz.

Azâmî iki paragraflık kısa mukaddimesinde en kâmil nüshanın Murad Molla nüshası olduğunu, diğerlerinin ise eksik olduğunu belirtmiştir. Yapılan tüm çalışmalarda da Azâmî'nin bu sözünden hareketle en kâmil nüshanın yalnızca 8. yüzyılda istinsâh edilen Murad Molla nüshası olduğu söylenmiştir. Ancak 10. yüzyılda yazılmış ve Edirne Selimiye kütüphanesinde bulunan Musannef nüshası incelendiğinde tek kâmil nüshanın Murad Molla olmadığı görülecektir. Dolayısıyla Selimiye nüshası da kâmil nüshadır ve her iki tam nüsha da Türkiye'de bulunmaktadır.

Tezimizin giriş bölümünde konumuzu teşkil eden Abdurrazzâk'ın Musannef'inde meçhul hocalarından yaptığı rivâyetleri tespit ettik. Buna göre konumuza dahil ettiğimiz hadis sayısı 126'dır. Bunlar da Musannef'in Tahare, Hayz, Salât, Cuma, Salatu'l-îdeyn, Fedâilu'l-kur'ân, Cenâiz, Sıyâm, İ'tikâf, Menâsik, Cihâd, Ehlü'l-kitap, Nikâh, Talak, Buyu', Şehâdât, Mükâteb, Vesâyâ, Eşribe, Ukûl, Ferâiz, bölümlerinde ve Ma'mer İbn Râşid'in Camii'nde yer almaktadır.

Kitabu'l-Cami'de 1615 rivâyet bulunmaktadır. Abdurrazzâk bu 1615 rivâyetin 51'ni Ma'mer dışındaki farklı râvileren rivâyet etmiş, 1564'nü Ma'mer'den rivâyet etmiştir. Tarama neticesinde çıkardığımız bu tespite göre Abdurrazzâk'ın Ma'mer İbn Râşid'e ait olan Kitabu'l-Cami'yi olduğu gibi değil, az da olsa bazı eklemeler yaparak Musannef'e dahil ettiği sonucuna varıyoruz. Yukarıda verdiğimiz bölümler dışındaki 10 bölümde/kitapta ise Abdurrazzâk'ın meçhul hocalarından rivâyeti bulunmamaktadır.

Abdurrazzâk meçhul hocalarından rivâyette bulunurken farklı lafızlar kullanmış, onların müphemliğini gizleme yoluna başvurmamıştır. Abdurrazzâk bazen meçhul lafızlarla, bazen *Ma'mer ev gayruhu* gibi ya da *İbn Cüreyc ev Ma'mer* gibi şek ifadeleriyle rivâyetlerde bulunmuştur.

Meçhul hoca (müphem) rivâyetler Musannef'in *Ebû Yâkub İshâk b. İbrâhim b. Abbâd ed-Deberî* (ö.285/898) ve *Muhammed b. Ali en-Neccâr* (ö.247/861)'n naklettiği bölümlerindedir. Diğer iki musannef râvîsi ise sadece *Kitabu Ehli'l-Kitâbeyn*'i rivâyet etmişlerdir. Bu bölümde ise meçhul hoca haberleri bulunmamaktadır.

İncelediğimiz bazı hadislerdeki meçhul şeyhlerin aslında Abdurrazzâk'ın hocası değil, onun hocalarının hadis aldığı râvî olduğu; Abdurrazzâk'ın şeyhinin ise seneden düştüğü belirlenmiştir. Yine aynı şekilde senedde müphem lafız olmaksızın, onun hocasının Musannef'ten düştüğü rivâyetler de vardır. Bize göre, her iki halde de böyle bir inkita'nın sebebi müstensihdir.

Müphem lafızlı hocadan yapılan rivâyetlerde ibhâm Musannef'in râvîlerinden ziyâde Abdurrazzâk'dan kaynaklanmaktadır. Yani müphem olarak nakleden Abdurrazzâk'dır. Ancak Motzki'nin belirttiği gibi bu rivâyetler garîbdir. Çünkü Abdurrazzâk bazen sika ve en meşhur hocaları için de müphem lafız kullanmış, bazen de mükerrer olan rivâyetlerden birinde hocası belirli olurken, diğerinde meçhul olarak yer almıştır. İsmi müphem bırakarak rivâyette bulunduğu hocalarından daha çok ma'lûm olarak rivâyette bulunması garîb olan bir başka durumdur. Bu sebepler, Abdurrazzâk'ın müphem rivâyetlerinin tek sebebe bağlanamayacağını göstermektedir.

Musannef'te Süfyân es-Sevrî rivâyetleri genellikle *Sevrî* nisbesiyle, Süfyan İbn Uyeyne rivâyetleri ise *İbn Uyeyne* nesebi ile zikredilir. Araştırmamızın 14. hadisinde

yaptığımız tahkik neticesine göre Musannef'te salt "*Süfyân*" ismiyle verilen râvîden, mutlak mânâda kastedilen "*Süfyân es-Sevri*"dir.

Çalışmaya dahil ettiğimiz senedi olmayan 4 rivâyet ile birlikte meçhul hocalardan yaptığı rivâyet sayısı 126'dır. Bunlardan senedi olmayan iki rivâyetin Abdurrazzâk tarîkiyle isnâdı Tahrîc edilmiş ve musannef dışındaki kaynaklardan bulunmuştur. İncelediğimiz hadislerden 69'nda meçhul hoca tespit edilememiş, 57'inde ise tespit edilmiştir. Böylece çalışma sonucunda meçhul hocaların % 55'i tespit edilememiş, ancak % 45'i tespit edilmiş olmaktadır.

Musannef'te şek ifâdeli rivâyetler ile ara râvîlere ait rivâyetlerin sayısı oldukça fazladır. Bu konuda ayrıca bir çalışma araştırmacıları beklemektedir. Yine ibn Ebî Yahyâ ve ondan yapılan rivâyetler ile ilgili bir çalışmaya da bize göre ihtiyaç vardır. Onun hayatı ve hadisleri incelendiğinde bir hadis usûlü konusu olarak tedlîs ve müphemle ilgili önemli ölçüde malzeme çıkacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

ABDURRAZZÂK, Ebû Bekr b. Hemmâm es- San'ânî (ö.211/826), *el-Musannef*, Tahkik: Abdurrahman el-A'zâmî, I- XI, Beyrut, 1970; Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi Koleksiyonu, nr: 541/I, 606H. (Yazma Nüsha); Edirne Selimiye Kütüphanesi, nr: 1234, H. X. Yy. (Yazma Nüsha).

ABDUH, Mahmud Muhammed (ö.1323/1905), *Mukaddime*, (Tefsir-u Abdurrazzak'ın başında), Beyrut 1419/1999.

ABDULBAKÎ, b. Kani Ebu'l Huseyn (ö.351/965), *Mu'cemu's-Sahabe*, Tahk. Salih ibn Salim, Mektebetu'l-Gurabii'l-Eseriyye, 2008.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdullah eş-Şeybânî(ö.241/855), *el-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl*, Mektebetu'l-İslâmî, Beyrut 1408/1988.

Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel, Müesseset-ü Kurtuba, I-IV, Kahire.

AKŞİT, Mustafa, *Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve Tefsirindeki Metodu*; AÜİF, Ankara 1981.

AKYÜZ, Ali, "*Abdurrazzak es-San'ânî*", DİA, TDV yay..İstanbul 1996.

Abdurrazzâk ibn Hemmâm ve İki Sahifesi (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1986,

Kaynak Tetkiki Açısında Abdürrezzâk-Buhârî İlişkisi Üzerine Bir Mukayese, İFAV, İstanbul, 1997.

AŞIKKUTLU, Emin, "*Müphem*", DİA, TDV Yay., İstanbul 2006.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 1. bs., Hadisevi, İstanbul, 2006.

AYNÎ, Bedrettin Ebî Muhammed Mahmud ibn Ahmed (ö.855/ 1451), *Umdetu'l-Kari Şerh-i Sahih-i Buhari*, Daru'l kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1421/2001.

AZÎMABÂDÎ, Ebu Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hak (ö. 1329/1911), *Avni'l-Mabûd Şerh-i Sünen-i Ebî Davud*, Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1415.

BAĞDATLI, İsmail Paşa (ö.1338/1920), *Hediyetü'l-Arifin: Esmâu'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, Daru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1951

BEYHÂKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebû Bekr, (ö.458/1060) *Sünenü'l- Beyhâki'l-Kübrâ*, Mektebetü Daru'l-Bâz, I-X, Mekke, 1994.

Boynukalın, Ömer, *Hâfız Abdulganî el-Ezdî'nin el-Gavâmîz ve'l-Mübhemât Adlı Eseri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1991

BUHARÎ, Muhammed b. İsmail Ebû Abdullah el-Ca'fî, (ö.256/870) *Camîu's-Sahihu'l-Muhtasar*, 2. bs., Daru İbn Kesîr, I-VI, Beyrut, 1987.

et-Târîhu'l-Kebîr, Daru'l-fikr, I-VIII, ty.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Abdurrezzak ibn Hemmâm ve Tefsiri*, AÜİFD., XV, 98-112, Ankara 1967.

el-CEZERÎ, Ebu's-Saadât el-Mübarek ibn Muhammed (ö.606/1209), *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*, Mektebetü'l-İlmiye, Beyrut 1399/1979.

EL- CÜRCANÎ, Abdullah ibn Adi ibn Abdullah, *el-Kamil fî Duafâi'r-ricâl*, I-VII, Daru'l-fikr, Beyrut1409/1988,

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı (Çeşitleri-Özellikleri - Faydalanma Usulleri)*, 5. bs., İFAV, İstanbul 2003.

ÇELEBÎ, Kâtip, Mustafa ibn Abdullah, *Keşfu'z-Zünun an Esami-i Kütüp ve'l-Fünun*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, ty.

ÇETİN, Musa, *Abdurazzâk ve Hadisçiliği* (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000,

DÂRAKUTNÎ, Ebu'l-Hasen Ali İbn Ömer (ö.375/985), *es-Sünen*, Daru'l-Marife, Beyrut 1386/1966.

ED-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahman (ö.255/869), *es-Sünen*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1407.

DEHLEVÎ, Abdülazîz b. Şah Veliyullah, *Büstanul Muhaddisin*, terc. Ali Osman Koçkuzu, DİB yy.,Ankara 1986.

DEHLEVÎ, Şah Veliyullah, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, Hayriyye 1322.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi yy., Ankara 2004.

EBÛ ABDULLAH, Abdullah ibn Mübarek, el-Mervezî, *Zühd ve Yelîhi'r-Rekâik*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Daru'l-Kutübü'l-İlmiyye, Beyrut, t.y.

EBÛ CEYB, Sa'di, *el-Kamûsu'l-Fikhî*, Daru'l-fikr, Dimaşk 1988.

EBÛ DAVUD, Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî, (ö.275/888), *es-Sünen*, Daru'l-fikr, I-İÖ.

EBU'L-FEREC, Abdurrahman ibn Ali ibn el-Cevzi (ö.510-597), *el-Mevzûât*, Mektebetü'l-Selefiye, I-III, Medine 1388.

EBU HAFS, Ömer ibn Ahmed ibn Osman ibn Şahin ez-Zerkâ (ö.385/995), *Nâsihu'l-Hadis ve Mensuhihî, Mektebetü'l-Menâr*, tahk. Semîr ibn Emîr ez-Züheyri, 1408/1988.

EBU'L KASIM, Abdullah ibn Bişrân el-Bağdâdî (ö.410/1019), *Emâlî*, Daru'l-Vatan, Riyad 1418.

EBÛ NUAYM, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, (ö.430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakatü'l-Asfiyâ*, 4. bs., Daru'l-Kitabi'l-Arabî, I-X, Beyrut 1405.

Marifetu's-Sahabe, tahk. Adil ibn Yusuf el-Azizi, Daru'l vatan, 1419/1998.

el-FERÂHÎDÎ, Halil b. Ahmed , *Kitabu'l-Ayn*, Mektebetu'l-Hilal, ty.

el-FİRÛZÂBÂDÎ, Muhammed ibn Yakup, *Kamûsu'l-Muhît*.

GÜLER, Zekeriya, “*Müsedded ibn Müserhed*” DİA, TDV Yay., İstanbul 2006.

HAKÎM, Muhammed ibn Abdullah en-Nisaburî (ö.405/1014), *Müstedrek*, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut 1411/1990.

HAMİDULLAH, Muhammed, (ö.2002)*Muhtasar Hadis Tarihi ve Sahife-i Hemmam İbn Müebbih*, terc. Kuşçu, Kemal, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.

EL- HALEBÎ, İbrahim ibn Muhammed Ebu'l Vefâ (ö.841/1437), *et-Tebyîn li Esmâi'l-Müdellesîn*, Müessetü'r-Reyyân, Beyrut 1414/1994.

el-HARBÎ, İbrahim b. İshak, *Garibu'l-Hadis*, Camiatu'l-Ümmü'l-Kura, Mekke 1405.

HÂRÎS, ibn Ebî Usâme (ö.282/895)/ Nureddin el-Heysemî (ö. 807), *Buğyetü'l-Bâhis an Zevâidi Müsned'il-Hâris*, tahk. Hüseyin Ahmed Salih el-Bâkirî, I-II, Medine 1413/1992.

HEYSEMÎ, Nûruddin Ali b. Ebî Bekr, (ö.807/1404), *Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*, I-X, Beyrut, 1412.

HUŞENÎ, Muhammed ibn el-Hâris ibn Esed, *Kitâbu Tabakati Ulemâ-i İfrîkiyye*, Daru'l-Kitâbi'l- Lübnânî, Beyrut,ty.

İBN ADÎ, Abdullah b. Adî el-Cürçânî (ö.366/976), *el-Kâmil fî zu'afâi'r-ricâl*, I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut 1409/1988,

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Cemalüddin Yusuf b. Abdillâh el-Endülûsî en-Nemerî, (ö.463/1071), *el- İstîâb fî Ma'rifeti'l-ashâb*, I-IV, Kahire.

İBN ASÂKÎR, Ebu'l-Kasım Ali İbn el-Hasen, (ö.571/1172), *el-İstizkâr*, I-VIII, Daru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Beyrut 1421/2000,

Tarihu't-Dimaşk, Daru'l-fikr, Beyrut 1419/1998

İBN EBÎ HATİM, Ebû Muhammed Abdurrahman er-Râzî, (ö.327/939), *Cerh ve Ta'dil*, 1. bs., Daru İhyâü't-Türâsi'l -A'rabî, I-IX, Beyrut, 1952.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebu Bekr Abdullâh İbn Muhammed, *el-Musannef fî'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409.

İBN HACER, Ahmed b. Ali b.Hacer Ebu'l-Fadl Muhammed el-Askalânî, (ö.852/1448),*Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Daru'l-Marife, I-XIII, Beyrut 1379

el-İsâbe fî Temyîzi's-sahâbe, 1. bs., Daru'l-cîl, I-VIII, Beyrut 1412.

Lisanu'l-Mizân, 3. bs., Müessesetü'l-A'lemî, I-VII, Beyrut 1986.

Takrîbu't- Tehzîb, 2. bs., 1395/1975.

Tehzîbü't-Tehzîb, 1. bs., Daru'l-Fikr, I-XIV, Beyrut 1984.

Telhîsu'l Habîr fî Ehâdisi'r-Rafî'i'l-Kebîr, I-II, Medine 1384/1964.

İBN HAZM, Ali ibn Ahmed ibn Said (ö.456/ 1063), *el-Muhalla*, I-X, tahk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru'l-fikr, Beyrut, ty.

İBN HİBBÂN, Muhammed b. Hibban b. Ahmed Ebû Hâtim el-Bustî, (ö.354/965), *es-Sahih*, 2. bs., thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risale, I-XVIII, Beyrut, 1993.

es-Sikât, Dâru'l-fikr, 1395/1975.

el-Mecrûhîn, Dâru'l-Va'i, I-III, Halep t.y

İBN KESÎR, İsmail ibn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut,ty.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid el-Kazvânî Ebû Abdullâh, (ö.273/884), *Sünen-i İbn Mâce*, Daru'l-fikr, I-II, Beyrut, ty.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem, (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, 1300.

İBN NEDİM, Muhammed ibn Ebî Yakub İshak, *Fihrist*, Tahran 1971

İBN RECEB, Ebu'l-Ferec Zeynuddin el-Hanbeli, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Mektebetü'l Gurabai'l- Eseriyye, Medine 1416/1996.

- İBN SA'D, (ö.230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 1380/1960.
- İBN SELAM, Kasım, *Garibu'l-Hadis*, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut 1396.
- İBN TEYMIYE, Ahmed ibn Abdulhalim (ö.728/1328), *Şerhu Umde fi'l-Fıkh*, Mektebetu Ubeykan, Riyad 1413
- İBN TÜRKEMÂNÎ, Alaaddin ibn Ali ibn Osman (ö. 745), *el- Cevheru'n-Nakî*, I-X, Daru'l-Fıkr, t.y,
- İBNÜ'L- CEVZÎ, Abdurrahman ibn Ali ibn el-Cevzî (ö.597/1201), *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehâdisi'l-Vâhiye*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1403.
- İBNU'L-ESÎR, Ali b. Muhammed el-Cezerî, (ö.630/1233), *Üsdü'l-ğâbe fi Marifeti's-sahabe*, Kahire 1973.
- İBNU'L-İRÂKÎ, Ebû Zür'a Ahmed b. Abdurrahim(ö.826/1422), *el-Müstefâd min mübhemâti'l-metn ve'l-İsnâd*, (thk. Abdurrahman Abdulhamîd el-Ber) , Cidde 1414/1994, thk.'nin Mukaddimesi
- İBNU'S-SALÂH, el-İmâmu Ebû Amr Osman b. Abdirrahmân eş-Şehrazurî, *Mukaddimetü İbnu's-Salâh fi Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- el-İCLÎ, Ahmed ibn Abdullah ibn Salih Ebu'l-Hasen, *Marifetü's-Sikât*, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1405/1985
- İBN ZEKERİYA, Ahmed b. Fâris, *Mekâyîsu'l-Luga*, İttihadu Kitabu'l-Arab 2002.
- KAVAKLIOĞLU, Mahmut, *Kaynak Tetkiki Açısından İmam Mâlik-Abdurrezzak Mukayesesi*, Araştırma Yay., Ankara 2003.
- KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifin*: Terâcimu Musannifi'l-Kütubi'l-Arabiyye, Beyrut 1414/1993.
- KETTÂNÎ, Muhammed ibn Ca'fer, (ö.1345/1927), *er- Risâletü'l-mustatrafe li beyâni meşhûri kütübi's-sünneti'l-müşerreffe*, terc. Özbek, Yusuf, (Hadis Literatürü), İz Yay., İstanbul, 1994.
- MİZZÎ, Yusuf İbn Zeki Abdurrahman İbn Haccâc, (ö.742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, I-XXXV, Beyrut, 1980.
- MOTZKÎ, Harald, *Hicri I. Asırdaki Sahih Hadislerin Kaynağı Olarak Abdurrazzâk es- San'ânî'nin Musannefi*, çö. Bekir Kuzudişli, Hadis Tetkikleri Dergisi, 2007.

MUTTAKÎ, Ali, (ö.975/1567), *Kenzu'l-ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-efâl*, Müessesetü'r Risâle, Beyrut 1989.

MÜSLİM, b. el-Haccâc Ebu'l Huseyn en-Nisâbü'rî, (ö.261/875), *Sahih-i Müslim*, Dâru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut.

EN-NECCAR, Muhammed Ali, *el-Mu 'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay.: İstanbul 1986

NESAÎ, Ahmed b. Şuayb Ebû Abdurrahman, (ö.303/916), *ed-Duafâ-u ve'l-Metrûkîn*, I, Dâru'l-Va'î, Halep 1369,

es-Sünen, 1. bs., Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, I-VI, , Beyrut 1991.

2. bs., Mektebu'l-Matbuati'l-İslâmiyye, I- VIII, Halep 1986;

RÂZÎ, Muhammed b. Ebi Bekr b. Abdülkadir, (ö.666/1267), *Muhtâru's-Sihâh*, Daru'l-Hadis, Kahire 2003.

SEZGİN, Fuat, *Târihu't-Turâsi'l-Arabî*, ter. Mahmut Fehmi Hicâzî, S. Arabistan 1411/1991.

EŞ-ŞAFÎ, Muhammed ibn İdris Ebû Abdullah, *el-Müsned*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

ŞİMŞEK, Mustafa, *Abdurrezzâk b. Hemmâm Ve İbn Ebî Şeybe'nin Musanneflerindeki Telkin Hadislerinin Tahrîci* (Yüksek Lisans Semineri), Konya 2009.

TABERÂNÎ, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l-Kasım, (ö.370/971), *ed-Duâ*, I, tahk. Mustafa Abdulkadir, Daru'l Kütubu'l-İlmiyye, Beyrut 1413.

Mu'cemu'l-Evsat, Daru'l Hameyn, I-X, Kahire 1415.

el-Mu'cemu'l-kebîr, 2. bs., Mektebetu'l ulûm ve'l-Hikem, I-XX, Mavsil, 1983.

TABERÎ, Ebu Cafer Cerir Muhammed İbn Cerir İbn Yezid, *Tehzîbu'l-Âsâr*, Matbaatu'l-Medeni, I-VI, Kahire t.y.,

TAHAVÎ, Ebu Cafer Ahmed ibn Muhammed (ö.321/933), *Şerh-u Meâni'l-Âsâr*, Daru'l Kütübi'l İlmiye, I- IV, Beyrut 1399.

Müşküli'l-Âsar, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1415

TAHHÂN, Mahmûd, *Teyşîru Mustalahi'l-Hadîs*, Mektebetü'l-Meârif, Riyâd, 1417/1996

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsa ebu İsa es-Sülemî, (ö.279), *El-Camiu's-Sahih Süneni'Tirmizî*, Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, I-V, Beyrut.

TOKPINAR, Mirza, "*Musannef*", DİA, TDV Yay., İstanbul 2006,

- UĞUR, Mücteba, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 1. bs., TDV Yay., Ankara 1996.
- ÜNLÜ, Nuri, *İslâm Tarihi*, İFAV, I-II, İstanbul, 1997.
- YÂKÛT, İbn Abdillâh el-Hamevî, Ebû Abdullâh (ö.626/1229), *Mu'cemu'l-Buldân*, Daru'l-fikr, Beyrut t.y
- YARDIM, Ali, *Hadis I-II*, 3. bs., Damla Yayınevi, İstanbul 1997.
- YEŞİL, Mahmut, *Va'z EdEbîyatında Hadisler*, TDV. Yay., Ankara 2001.
- ZEHEBÎ, Muhammed b. Ahmed b. Osman Ebû Abdullâh, (ö.748/1347), *Mizânü'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, Daru'l-Marife, Beyrut t.y.
- Siyerü A'lâmu'n-nübelâ*, Beyrut, 1402/1982.
- Tezkiratü'l-Huffaz*, Haydarabad 1333.
- el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble, I-II, Cidde, 1413/1992.
- ZEYLE'Î, Abdullâh ibn Yusuf, Ebu Muhammed el-Hanefî, *Nasbu'r-râye li Ehâdisi'l-hidaye*, Daru'l-hadis, Mısır 1357.
- ZİRİKLİ, Hayrettin, *el-A'lâm: Kâmûsu Teracim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, Dâru'l-İlmi'l-Malayîn, Beyrut 2002.